

Posjedi obitelji Thurn Taxis nakon 1918. godine

Prusac, Stjepan

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:511295>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

Stjepan Prusac

Posjedi obitelji Thurn Taxis nakon Prvog svjetskog rata

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivica Šute

Zagreb, 2023.

UNIVERSITY OF ZAGREB

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Department of History

Ivana Lučića 3

Stjepan Prusac

Thurn Taxis Estates in Croatia after the First World War

Master's Thesis

Mentor: prof. dr. sc. Ivica Šute

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Uvod	3
Gospodarske prilike i potreba za agrarnom reformom	8
Thurn Taxisi veleposjednici.....	18
Agrarna reforma – politika i špekulacije	29
Korupcija u Jugoslaviji kao dio svakodnevnice	39
Knez Albert protiv države – taktike i manevri.....	45
Sudbina nekih posjeda kneza Thurn Taxisa.....	51
Zaključak	63
Literatura	66
Izvori	70

Uvod

„(n. o.) Beograd. 22. siječnja. Kako je poznato, čini pitanje pravedne razdiobe zemlje jedan od najvećih državnih problema našeg novog kraljevstva. U smislu proklamacije Njegovog kraljevskog Visočanstva regenta Aleksandra, ministarski je savjet zaključio da se bez odlaganja mora pristupiti rješavanju tog pitanja, jer je potrebno da bude problem na svaki način u najglavnijim točkama riješen prije nego nastupi čas sjetve. Ministarski je savjet odmah u jednoj od svojih prvih sjednica postavio posebnu komisiju pod predsjedništvom ministra za socijalnu politiku Vitomira Koraća. Kako doznajemo, ta je ministarska komisija već prigotovila glavna načela agrarne reforme i predložila ju ministarskom savjetu, koji ju je odobrio. Reforma kao djelo velikog zamašaja obasiže četiri grane našeg agrarnog pitanja. 1. Kmetovski odnošaj i kolonat; 2. Razdioba velikog posjeda; 3. Uredjenje šumskog pitanja; 4. Revizija segregacija. (...) Veliki posjedi biti će odmah stavljeni pod odsvojnu zabranu. Država će ih porazdijeliti među one, koji si kane zaslužiti kruh obradivanjem zemlje. Kod toga će se posebna pažnja obratiti seljacima, koji danas od svojega zemljišta ne mogu živjeti, invalidima, i seljačkim radnicima i onima koji su trpjeli u ratu. Dosadašnjim vlasnicima velikih posjeda odmjerit će država primjerenu odštetu, ali ipak će u tom pogledu biti važnih izuzetaka: a) veliki posjedi članova bivše habsburške kuće; b) veliki posjedi dinastija neprijateljskih država; c) veliki posjedi darovani pojedincima od nekadanje habsburške dinastije, u koliko nisu prešli u druge ruke. Konačno d) veliki posjedi, stečeni u vrijeme rata – biti će konfiscirani bez odštete. Koji veliki posjedi će doći u obzir kod razdiobe, riješit će posebne komisije, koje će se obazirati na posebne prilike u pojedinim pokrajinama. Veliki šumski kompleksi preći će u državnu vlast. Seljaci će u tim šumama imati osigurano pravo paše i drvarenja. Za izvodjenje toga velikog reformnog djela, bit će osnovan posebni državni ured i bit će pozvani na sudjelovanje zastupnici interesovanih krugova. Kako doznaje Jugoslavenski dopisni ured, agrarno reformno djelo biti će započeto u svečanom obliku ili po posebnom manifestu prijestolonasljednika ili sa objavom glavnih načela na osnovu zaključaka ministarskog savjeta.“¹.

¹ *Narodne novosti*, br. 23 (23.01.1919.) “Razdioba zemljišta seljacima prije nove sjetve.”

Navedeno su građani mogli čitati u *Narodnim novostima* krajem siječnja 1919. godine pod naslovom „Razdioba zemljišta seljacima prije nove sjetve.“ Novoj državi poprilično se žurilo riješiti agrarno pitanje pogotovo uzme li se u obzir da se o njoj u novinama počelo pisati još u studenom 1918. godine, prije formiranja same države. Tema agrarne reforme² bila je, štoviše, toliko važna da je njeno rješavanje, barem u teoriji, trebalo odagnati većinu gospodarskih i socijalnih problema s kojima se novonastala država suočavala. Akcija je bila relativno brza – već je početkom prosinca 1918. počelo djelovati Povjereništvo za narodno gospodarstvo Narodnog vijeća i to na način da je poprilično detaljno počelo popisivati posjede za sekvestraciju³. Na tim popisima nalazili su se većinom plemićki posjedi raznih veličina, ali bilo je tu i gradskih, kao i posjeda pod upravom crkve (bilo katoličke, unijatske grko- katoličke ili čak pravoslavne). Tako su se na popisu pronašli i posjedi obitelji Thurn Taxis, imućne njemačke plemićke obitelji sa sjedištem u Regensburgu koja je svoju slavu i bogatstvo stekla razgranatom poštanskom mrežom čija je izgradnja započeta još u 13. stoljeću. Upravo je ta obitelj, točnije, njen tadašnji predstavnik, Albert Maria Lamural Thurn – Taxiss, protagonist priče ovoga rada. Albert, osmi princ Thurn-Taxissa (U mnogim djelima se različito piše prezime obitelji Thurn i Taxis – negdje se koristi povlaka, negdje samo veznik „i“ ili „und“. U hrvatskoj historiografiji i periodici obitelj Thurn Taxis se piše bez povlake i veznika pa će se na stranicama ovog rada pisati na isti način) rodio se 1867. godine u Regensburgu te je još kao mladić od 18 godina, po smrti starijeg brata Maksimilijana Marie, naslijedio titulu Princa obitelji.⁴ Bio je suprug Margarethe Klementine Maria Habsburško-lotarinške, unuke Leopolda II Habsburško- lotarinškog, rimsko- njemačkog cara koji je tu funkciju obnašao od 1790. do 1792.⁵ Još za Velikog rata, knez i njegov sin odlučili su pomoći domovini u ratu onako kako su mogli. Regensburška loza obitelji Thurn Taxis nikada nije bila pretjerano vojno aktivna, pa su tako knez i njegov sin Franz Joseph odlučili pomagati Crveni križ, čiji je knez Albert bio delegat i inspektor. 7. kolovza 1914. knez je poslao telegraf

² Prema Klaićevom rječniku stranih riječi *agrarna reforma* podrazumijeva “dijeljenje zemlje velikih zemljoposjednika seljacima i bezemljašima, onima sa malo zemlje i zadrugama, kao i stvaranje državnih poljoprivrednih dobara i ekonomija, ustanova i poduzeća”.

³ Prema Klaićevom rječniku stranih riječi *sekvestracija* je “privremeno oduzimanje uprave nad cjelokupnom imovinom ili nad jednim dijelom imvine osobi protiv koje se void krivični postupak”. Slijedom toga *sekvestar* je “upravljač imovine koja je stavljena pod sekvestar”.

⁴ Informacije preuzete sa službene Thurn i Taxiss internetske stranice: “thurnundtaxiss.com/information/the-family (pristupljeno 23.06.2023.)

⁵

gw.geneanet.org/frebault?lang=en&pz=henri&nz=frebault&p=margarethe+klementine+maria&n=von+habsburg+lot hringen (pristupljeno 23.06.2023.)

kralju Ludwigu III da su se „njegov sin (i on, op. a.) stavili na raspolaganje Caru.“ Njegov sin je ubrzo postao poručnik u Regiment Gardes du Corps, a obojica su dodijeljeni zamjeniku zapovijednika V. armijskog korpusa.⁶ Po izbijanju rata otvorena je bolnica Crvenog križa u Regensburgu u Ostheimu, u zgradi stare tvornice šećera, a kneževa žena Margarethe je tamo bila medicinska sestra.⁷ Dok je knez boravio u Poznanu za vrijeme rata spavao je u raskošnom hotelu Rim, a sa njim su bile njegove sluge i, naravno, njegov kuhar. Na front je knez putovao u svom posebnom raskošnom vagonu. Dakle, radilo se o iznimno imućnoj i utjecajnoj obitelji, kojoj su i slava i utjecaj nakon Prvog svjetskog rata došli u veliku kušnju. Po završetku Prvog, pa sve do početka Drugog svjetskog rata, knez Albert se na neki način borio protiv Kraljevine SHS/Jugoslavije za kontrolu nad svojim posjedima koje je njegova obitelj stoljećima akumulirala na području novostvorene države. U toj borbi knez se poslužio mnogim sredstvima na cijelom spektru legalnosti. No osim posjeda, mogli bismo reći da se knez grčevito borio za očuvanje jedne tradicije pred izumiranjem – tradicije srednjovjekovnog europskog plemstva koja se poslije Prvog svjetskog rata, raspadom velikih europskih imperija, našla u ropotarnici povijesti. Tim rečeno, u fokusu rada će biti posjedi obitelji Thurn Taxis, njihova sudbina tijekom dugotrajnog procesa agrarne reforme te aktivnosti samog kneza Alberta da novonastalu državu osujeti u potpunom grabežu svojih posjeda. Slijedom toga, u ovom preglednom radu pokušat će se odgovoriti na pitanja koliko je knez Thurn Taxis bio uspješan u svojoj borbi te što se dogodilo sa posjedima koji nisu bili spašeni od žrvnja administracije Kraljevstva SHS. Odgovori na ta pitanja će biti u potpunosti kontekstualizirana ako se sudbina posjeda obitelji Thurn Taxis usporedi sa sudbinom posjeda drugih plemićkih obitelji na hrvatskim prostorima. Uz to, kneževa borba će se promatrati kroz aspekt korupcije kojom je Kraljevina SHS, pa kasnije Jugoslavija, obilovala. U radu će se pokušati dokazati da je kneževa borba bila takva kakva jest upravo iz razloga jer je u Kraljevini vladala visoka stopa korupcije te mu se samim time ta opcija i sama nametala. U radu nije cilj Kraljevini SHS/Jugoslaviju proglastiti korumpiranom državom (iako ona, po sudu autora ovog rada, nije bila daleko od toga) nego se poslužiti korupcijom u državi kao kontekstom i „dubokom vodom“ u kojoj je knez Thurn Taxis pokušao „plivati“. Gore navedeno Povjereništvo je već do kraja 1918. izradilo popis plemićkih obitelji koje su imale posjede na teritoriju Kraljevstva i to na poprilično nedvosmislen način: nakon imena i prezimena samog

⁶ Fiederer, Fabian, *Umbruchszeiten am Hof der Fürsten von Thurn und Taxis: Das Tagebuch des fürstlichen Archivars Rudolf Freytag aus den Jahren 1918 bis 1920* u: VHVO 158, 2018. str. 203-211 (204)

⁷ Ibid. str. 205.

plemića ili plemkinje napisana je nacionalna pripadnost, a s njom i status lojalnosti prema državi. Tako je neke plemiće država smatrala lojalnima ili barem simpatizerima (Aleksandar i Ljudevit Kulmer, Josip Rauer, Josip i Ferdinand Bombelles, Jankovići pl. Ladislav i Marija), neki su bili okarakterizirani kao indiferentni (Ženko Bruckner, Sladović pl. Ferdo, grof Pavao Drašković), a neki pak kao neprijatelji ili stranci prema kojima ne treba imati obzira (Josip Ungar, grof Rudolf Erdödy, barun Ambroz i Janko te barunice Gizela i Elza Vraniczany, barun Franjo Ottenfels, Hermina pl. Ožegović, dr. Romauld Kaučić, grof Samuel Festetić, Ana pl. Kiš, barun Emil Kušević, Hinko i Dragutin Khuen, grof Rudolf Chottek, Imbro pl. Hideghety, barun Teodor Hunolstein, itd.). Pored imena kneza Thurn Taxisa piše samo Regensburg, Bavarac te se s njime, kao što ćemo vidjeti, barem u teoriji, postupalo kao pripadnikom neprijateljske dinastije.⁸ Fokus ovog rada će biti na 20-im godina 20. stoljeća, od kuda je autoru dostupno najviše građe, ali kako je pravna trakavica između Thurn Taxisa i Kraljevine Jugoslavije potrajala sve do kraja 30-ih godina, te će godine također biti neizostavne. U tu svrhu koristit će se sljedeća arhivska građa: fond obitelji Plavšić (HDA-757, kutije 18, 19 i 20), fond Družbe Braće Hrvatskoj Zmaja (HDA-635, kutije 33, 56 i 135) te fond Ministarstva za agrarnu reformu Kraljevine SHS (HDA-127). Korištena je i novinska građa 20-ih i 30-ih godina, točnije glasila *Novosti*, *Riječ*, *Hrvat*, *Hrvatska straža* i *Službene Novine*. Uz navedeno koristit će se stručna literatura, poglavito radovi Zdenke Šimončić – Bobetko koja je na temu agrarne reforme ostavila najviše građe pa bismo ju mogli nazvati temeljnom građom o agrarnoj reformi u Hrvatskoj. Za prostor cijele Jugoslavije tu je temu opsežno obradio Milivoje Erić koji je također bio korišten za potrebe ovog rada. Također su neizostavni radovi Mire Kolar- Dimitrijević i Iskre Iveljić koje su historiografiju upotpunile sa građom o plemstvu na prijelazu stoljeća, ali i u tranzicijskom razdoblju raspada Austro-ugarskog Carstva i stvaranja Kraljevstva SHS/Jugoslavije. Autor se također obratio profesoru povijesti iz sveučilišta u Regensburgu, stručnjaku za povijest obitelji Thurn Taxis, ali i korupcije na Balkanu, Klausu Buchenauu, međutim nije bilo povratnog odgovora. Valjalo bi također navesti da je navedeni profesor u vrijeme pisanja ovog rada, nekoliko mjeseci prije obrane istog, objavio rad pod imenom *From Grand Estates to Grand Corruption, The battle over the possessions of Prince Albert of Thurn and Taxis in interwar Yugoslavia*. Ovaj rad nastao je neovisno o navedenoj knjizi profesora Buchenaua te ona nije citirana ovdje jer je autoru ovog rada

⁸ Šimončić-Bobetko, Zdenka: *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, 1918.-1941.*, Sv. 2, AGM: Zagreb, 1997., str. 201-205.

nedostupna. Međutim, korišteni su članci navedenog autora, ali i drugih autora regensburškog kruga koji su posvetili svoj rad upravo korupciji na području Balkana. Ne spomenuti njih, začetnike ove moderne povijesne škole, bilo bi krajnje nekorektno. No ne bi bilo pošteno svu građu o korupciji na Balkanu pripisati povjesničarima iz Regensburga jer su o toj temi i pisali mnogi srpski autori koji su također citirani u ovom radu od kojih svakako valja spomenuti Miloša Lecića i Gorana Antonića.

Gospodarske prilike i potreba za agrarnom reformom

Agrarne reforme javljaju se kao politički i gospodarski preduvjet u situacijama kada se država nađe u posjedu novostečenih zemaljskih prostranstava. Ta je praksa zabilježena u ljudskoj povijesti još u ranih civilizacija, bilo da se radilo o administrativnoj regulaciji novih zemalja, njihovoj kolonizaciji podobnim življem ili raspodjeli iste po određenim zaslugama. Krajem Prvog svjetskog rata, točnije, raspadom Austro – Ugarske Monarhije mnoge su (novonastale) europske zemlje pridobile nove teritorije. Političke i gospodarske prilike su nametale potrebu parcelizacije i raspodjele zemlje odanim podanicima, a to je u pravilu bilo seljačko stanovništvo ili ratni dobrovoljci. Naime, seljačko će stanovništvo u Europi je u razdoblju između dva rata početi dobivati stanovita prava, od kojih je možda najznamenitije pravo glasanja čemu svjedoči sve veća pojava „seljačkih“ političkih stranaka koje su seljaštvo gledale kao svoje primarno birače tijelo⁹. Također, često su vlasnici tih zemalja bili plemići veleposjednici, a pridoda li se tome i mogućnost da je plemić bio pripadnik neprijateljske dinastije, bilo je od vitalnog interesa njegov posjed eksproprijirati kako bi se smanjila gospodarska (time i politička) moć dotičnog plemića, a povećala vladajućih. Jedan od razloga agrarne reforme bio i veliki broj siromašnog stanovništva čije se ekonomsko pitanje trebalo riješiti upravo zemljom. Zemlja se još uvijek smatrala najvećim izvorom bogatstva, te se smatralo da će svatko tko posjeduje određenu količinu zemlje moći zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe te ostvariti određeni višak. Interesantno je da se na tu „određenu količinu zemlje“ drugačije gledalo u raznim državama. Na primjer, srednjim posjedom u Kraljevini Jugoslaviji se smatrao posjed od pet hektara, dok je u Čehoslovačkoj srednji posjed iznosio 12,5 hektara.¹⁰ Važan faktor u međuratnom razdoblju bio je strah od širenja boljševizma iz novonastale Sovjetske Rusije. Socijalizam je bio ideologijska prijetnja većini europskih režima, a nezadovoljno i siromašno stanovništvo se smatralo njegovim žarištem. Tako se u rumunjskoj Besarabiji zemlja dijelila siromašnom seljaštvu „šakom i kapom“, da im se poboljša ekonomski i socijalni status te da ne

⁹ Više o politizaciji i mobilizaciji seljaštva u: Lukić Zorislav i Petrić Hrvoje, *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.; Banac Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*, Globus, Zagreb, 1988.; Biondich, Mark, *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilisation*, University of Toronto Press, Toronto, 2000.

¹⁰ Šimončić-Bobetko, Zdenka: *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, 1918.-1941.*, Sv. 1, AGM: Zagreb, 1997., str. 293.

dolaze u kušnju boljševizma.¹¹ Obrnuta situacija se dogodila u Mađarskoj gdje se 1919. formirala Sovjetska Republika pod vodstvom Bele Kuna. Iako nije bila dugog vijeka, socijalistička vlast se brzo odlučila eksproprati velike posjede bez ikakve odštete i podijeliti ih (usitnjene) seljaštvu, o čijoj je potpori ista vlast ovisila. Međutim, ponovnim uspostavljanjem monarhističke vlasti nekoliko mjeseci kasnije sve su odluke kratkotrajne komunističke vlasti povučene, te je Mađarska, uz Poljsku, zadržala najveći broj velikih posjeda.¹² Poljski razlozi za održavanjem velikih posjeda leže u potrebi Pilsudskog da osigura svoj položaj na čelu države nakon puča 1926. U tu svrhu se povezao sa industrijalcima i velikim zemljoposjednicima. Unatoč tome, otprilike je 2,5 milijuna hektara zemlje podijeljeno u Poljskoj – oko polovice poljske zemlje se smatralo velikim posjedima dok je druga polovica obuhvaćala posjede od 20 hektara naniže.¹³

U Kraljevini SHS, neposredno prije i po završetku Prvog svjetskog rata, naglo se povećavao broj revolucionarno nastrojenog stanovništva, pogotovo seljaštva. Sa Istočnog se fronta vraćao veliki broj vojnika, koji su bojevanjem u Rusiji (ili bivanjem u ruskom zarobljeništvu) bili očarani socijalističkim idejama. Vrativši se svojim kućama uočavali su siromaštvo i bijedu, a kako su bili naoružani i vojno obučeni, odlučili su uzeti pravdu u svoje ruke te pokrenuli „borbu za promjenu“. U Hrvatskoj i Slavoniji najpoznatiji je bio „zeleni kadar“, zbirni naziv za gore opisane veterane, ali i lokalne unovačenike i dezertere, čija se borba nije pretjerano razlikovala od pljačke i otimačine. Nerijetko su mete „zelenog kadra“ upravo bili posjedi imućnijeg plemstva, koje je u usporedbi sa siromašnim seljaštvom raspolagalo sa velikim prostranstvima šuma i obradive zemlje. Tako su grofovi Pejačević bili spriječeni doći na sjednicu Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. jer ih je „opkolio zeleni kadar“. ¹⁴ Često su pripadnici „zelenog kadra“, ali i drugih takvih skupina koje su se skrivale po šumama i gorama, za sebe uzimale „robin hoodovski“ karakter po kojem su „krali od bogatih“, samo što su „siromašni“ (iz drugog dijela te krilaticе) bili upravo oni. Pripadnici „zelenog kadra“ bili su raznoliko karakterizirani: hrvatska ljevica pridavala im je lenjinistički karakter dok je desnica s druge strane davala kriminalni karakter. Kako bilo, radilo se o pozamašnom broju ljudi koje je Tomislav Bogdanović podijelio u četiri kategorije – one koji su ispoljavali antiratni karakter, one koji si ispoljavali

¹¹ Thompson, Sarahelen: *Agrarian Reform in Eastern Europe Following World War I: Motives and Outcomes* u: „American Journal of Agricultural Economics“, kolovoz, 1993., br. 75 (840-844), str. 841.

¹² Ibid, str. 843.

¹³ Ibid, str. 844.

¹⁴ Erić, Milivoje: *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918 – 1941. godine*, 1958., Sarajevo, str. 147.

socijalno- revolucionarni karakter, one koji su bili razbojnici i kriminalci te povratnike s bojišta koji prema dvojnoj Monarhiji više nisu imali nikakvih poveznica.¹⁵ Ocijeniti njihov „rad“ i svrstati ga u samo jednu kategoriju je skoro pa nemoguće. Nesumnjivo su navedene kategorije obuhvaćale većinu motivacija *kadraša*, a zbog njihovog djelovanja čak je proglašeno izvanredno stanje u Slavoniji dok nije uhićen, a onda i osuđen Jovo Stanisavljević- Čaruga, jedan od vođa „zelenog kadra“. Kolonizacija¹⁶ je, također, bila jedna od važnih značajki u međuratnoj Europi. U Jugoslaviji je početkom procesa agrarne reforme započeo je i postupak kolonizacije koji se isprva provodio stihijski – pojedinaca koji su se htjeli kolonizirati na određeno područje bilo je mnogo više doli raspoložive zemlje. Tako su prvenstveno za kolonizaciju korišteni pašnjaci, a takva se zemlja u pravilu davala samo dobrovoljcima- kolonistima. Zemlja za kolonizaciju je mahom pripadala privatnim veleposjednicima pa tako znamo da se za naseljavanje koristila (između ostalog) i zemlja Ivana Draškovića, Normana Rudolfa, braće Guttman, vlastelinstvo grofa Eltza, ali i posjedi Karlovačke patrijaršije te Kaptola.¹⁷ Naseljavanje dominantne etničke skupine u nove teritorije osiguravalo je vladajućoj većini političku prevlast, ali i široku rasprotranjenost željene etničke skupine što je išlo u prilog nacionalnom jedinstvu države. Te prakse su vidljive u Rumunjskoj, Jugoslaviji i Estoniji. Estonija je uistinu zanimljiv primjer: nakon mira između Sovjetske Rusije i Estonije u veljači 1920. Estonija je dobila kontrolu nad Distriktom Petseri, pokrajinom koja je oduvijek bila sjecište estonske i ruske kulture. Dvije tećine lokalnog stanovništva bilo je ruskog etniciteta dok je preostala trećina bila estonskog. U sljedećem razdoblju estonske samostalnosti cilj vladajućih je bio provesti reformu zemljišta i kolonizaciju. Kao i u većini ostalih država Europe cilj je bio smanjiti količinu velikih posjeda u čemu je Estonija i uspjela (do 1939. prosječna veličina posjeda u Distriku Petseri je bila 12 ha), ali i povećati broj estonskog stanovništva, u čemu je također djelomično uspjela: 1922. godine u Distriktu Petseri bilo je 4 354 Estonaca, dok je do 1934. njihov broj porastao na 8 578, dakle broj Estonaca se skoro pa udvostručio. No, povećao se i broj ruskog stanovništva što svjedoči podatak

¹⁵ Bogdanović, Tomislav, *Kategorije Zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju* u: Podravina, 2013, sv. 12, br. 23, (96-108), str. 100.

¹⁶ Više o kolonizaciji u Šimončić- Bobetko Zdenka: *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918-1941* (svescima 1 i 2); Dimitrijević-Kolar Mira: *Dr. Đuro Basariček: socijalno i političko djelovanje*; Vrbošić Josip: *Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i baranji između dva svjetska rata*.

¹⁷ Šimončić-Bobetko, Zdenka, *Kolonizacija u Hrvatskoj 1919-1941. godine* u: Povijesni prilozi, sv. 9, br. 1 (85-164), str. 109

da su 1934. Estonci sačinjavali samo 39% ukupnog stanovništva Distrikta.¹⁸ U Kraljevini Jugoslaviji trnoviti proces agrarne reforme trajao je u suštini sve do njenog nestanka. Tome svakako idu u prilog različite značajke i kompleksnosti jugoslavenskog prostora. Ciljevi agrarne reforme, kako navodi Zdenka Šimončić- Bobetko, bili su politički, nacionalni, socijalni i gospodarski. Politički cilj je bio „... sređivanje općih prilika, a napose smirivanje nezadovoljna seljačkog stanovništva, najbrojnijeg i najopasnijeg za novi poredak. Nastojalo se, također, oslabiti reakcionarne slojeve i težnju za restauracijom habsburške dinastije koja je imala snažan oslonac u dijelu veleposjednika, osobito u redovima hrvatskog plemstva (...) Politički razlozi (...) bili su: smirivanje seljaka, rušenje ostataka tuđinske vlasti, slabljenje stranog zemljovlasničkog elementa, jačanje nacionalnog (zapravo srpskog) elementa, te osiguranje državnih granica.“¹⁹ Isti ti ciljevi su do neke mjere povezani i sa preostala 3, ili, točnije, s njima se isprepliću. Nacionalni ciljevi su služili jačanju srpstva – pri kolonizaciji prednost su imali srpski dobrovoljci koji su bili nacionalno svjestan element koji je trebao čuvati granice, ali i razvodnjavati mađarski i njemački element.²⁰ Socijalni ciljevi su u pravilu bili samo proklamirani dok se do njihove provedbe nije previše držalo. Već je naveden sistem primata na doseljavanje i zemlju, koji je u pravilu imao više nacionalni doli socijalni karakter. Međutim ideja je bila u tome da se seljaci iz sjevernih i pasivnih krajeva namire zemljom. Gospodarski cilj, u počecima agrarne reforme, svodio se na ukidanje preostalih feudalnih odnosa koji su na određene načine još održali u Hrvatskoj i Dalmaciji. Iako je feudalizam na razini Hrvatske ukinut još 1848. godine, seljaštvo je zadržalo i poštivalo feudalne karakteristike još do kraja 19. stoljeća. Zdenka Šimončić – Bobetko spori da su politički razlozi jedini zbog kojih se provodila agrarna reforma jer stanovitih pomaka u ostalim segmentima (gospodarskom i socijalnom) nije bilo.²¹ Mijo Mirković navodi da se Jugoslavija odlučila za eksploataciju malog agrarnog posjeda što je bila poprilično loša odluka uzme li se u obzir da su sve razvijene zemlje Europe shvaćale važnost velikih posjeda i njihove eksploatacije. Jugoslaviji je išlo dobro o poratnim godinama kada je imala višak poljoprivrednih proizvoda pa ih je mogla plasirati na tržište, međutim, kasnije, viškova za tržište nije bilo, a o tom izvoznom proizvodu je Kraljevina uvelike ovisila.²²

¹⁸ Toivo U. Raun, *The Petseri Region of the Republic of Estonia* u: “Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, 1991, br. 39 (514-532), str. 527-529.

¹⁹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sv. I*, str. 87-88.

²⁰ Ibid, str. 89.

²¹ Ibid, str. 12.

²² Mirković, Mijo: *Agrarna politika*, Izdavačko prosvetna zadruga S.O.J: Beograd, 1940., str. 106.

Kraljevina Jugoslavija, odnosno, Kraljevina SHS, bila je gospodarski poprilično nerazvijena zemlja. Njeni najrazvijeniji dijelovi su bili Slovenija, Banska Hrvatska sa Slavonijom i Vojvodina, dakle, krajevi bivše Austro – Ugarske Monarhije. Uz to, država je imala agrarni karakter jer je stanovništvo pretežno bilo seljačko. Godine 1921. od poljoprivrede u Kraljevstvu SHS živjelo je 80,4% stanovništva, da bi deset godina kasnije taj postotak iznosio 76,3 što svjedoči nezamjetnoj izmjeni strukture stanovništva, štoviše, broj poljoprivrednika je čak i porastao.²³ To znači da se od ukupnog broja stanovnika koji je 1921. godine iznosio 11 984 911, njih čak 9 635 868 bavilo poljoprivredom. Broj stanovnika je do 1931. narastao za skoro dva milijuna (1 949 127) stanovnika što znači da se u tom trenutku poljoprivredom bavilo čak 10 631 670 stanovnika. Godine 1921. na području Hrvatske (misli se na područja Hrvatske, Slavonije, Međimurja, Krka sa općinom Kastav i Dalmacije) bilo je 3 427 268 stanovnika od čega se čak 1 302 288 bavilo poljoprivredom, šumarstvom ili ribolovom.²⁴ U takvim uvjetima jasna je potreba za agrarnom reformom iako je ona u pravilu bila neuspješna. Tome svjedoči podatak da je 30-ih godina, prema anketi „Gospodarske sloge“ od 1 755 anketiranih sela, njih 86% nije imalo hrane do iduće žetve²⁵. U Hrvatskom zagorju od 50 do 60 % seljačkih gospodarstava je moralo kupovati hranu.²⁶ Tome je pridonosilo nekoliko faktora²⁷:

1) Usitnjenost zemaljskog posjeda. Već spomenuta težnja da se seljačkoj jedinici dodijeli pet ha zemlje je značila da si dobra većina seljaka (točnije, dvije trećine od ukupnog broja seljačkih gospodarstava) nije mogla osigurati osnovne životne namirnice za godinu, a kamoli da bi mogla proizvesti višak koji bi plasirala na tržište. Sitni posjed dovodio je i do prenapučenosti sela, koje se dodatno pogoršalo ekonomskom krizom jer je iseljavanje u tom razdoblju bilo isuviše otežano. O prenasaljenosti sela pisao je još tridesetih godina Rudolf Bićanić u svojoj studiji *Agrarna prenapučenost*. U zastarjeloj maniri (koju je kasnije Stipetić nadopunio) Bićanić je uočio da je od svih europskih zemalja Jugoslavija na drugom mjestu što se agrarne prenapučenosti tiče, odmah iza Bugarske (koja na 100 ha broji 116 stanovnika) sa 114 stanovnika na 100 ha zemlje.²⁸ Međutim, radi se o statistici za cijelu Jugoslaviju – po županijama

²³ Matković, Hrvoje: *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*, Naklada P.I.P: Zagreb, 2003., str. 137.

²⁴ Šimončić-Bobetko, Zdenka: *Industrija Hrvatske 1918.-1941.*, AGM: Zagreb, 2005., str. 41-42.

²⁵ O teškim uvjetima na selu pisali su u svojim putopisima Rudolf Bićanić: *Kako živi narod*, Gospodarska sloga, Zagreb, 1936.-1940. i Franjo Martin Fuis: *Putopisne reportaže*, Ogranak Matice hrvatske, Virovitica, 2011.

²⁶ Ibid, str. 46.

²⁷ Faktori iz Matković, Hrvoje, str. 138.

²⁸ Bićanić, Rudolf: *Agrarna prenapučenost*, Gospodarska sloga, Zagreb, 1940., str. 7.

gledano, situacija je bila još drastičnija: kontinentalna Dalmacija brojila je 239 ljudi na 100 ha, dok su otoci brojili 227 ljudi na 100 ha. Otok Korčula je čak brojao 326 ljudi na 100 ha zemlje. Gradovi u Dalmaciji (Šibenik, Metković, Split) i Zagorju (Pregrada, Krapina, Ivanec, Zlatar i Klanjec) brojali su preko 200 ljudi na 100 ha zemlje.²⁹ Stipetić je prepoznao da su Bićanićevi zaključci neprecizni jer se u tadašnjoj gospodarskoj maniri nije prepoznao fenomen *skrivena (ne)zaposlenosti* koji „... uključuje i kroničnu nezaposlenost u agrarnom sektoru, koja nije nastala kao posljedica depresije u proizvodnim sektorima gospodarstva, već kao rezultat naslijeđenog odsustva gospodarskih djelatnosti u kojima bi se ti radnici mogli zaposliti.“³⁰ To je u praksi značilo da je stanovništvo koje je živjelo na 2 ha obradive zemlje ili manje konstantno bilo na rubu gladi te je svoj rad pružalo lokalnoj (ili široj) zajednici za sitni novac ili objed. No to je zapravo bila višestoljetna praksa na selu na koju se stanovništvo u pravilu već naviklo.³¹

2) Nedostatna tehnička opremljenost. Statistika navodi da je na 1 000 ha bilo ukupno 438 željeznih plugova i 182 ralice, a samo je polovica poljoprivrednih gospodarstava imalo vlastitu stočnu zapregu. 1939. godine bilo je ukupno 2 300 traktora.

3) Vrlo mala uporaba umjetnih gnojiva. Statistike navode da se u SAD-u na 1 ha zemlje koristilo 11 kg, u Italiji 31 kg, a u Nizozemskoj 329 kg umjetnih gnojiva. U Jugoslaviji taj je broj iznosio 1,1 kg. Zdenka Šimončić – Bobetko navodi pak da se u Hrvatskoj koristilo tri i pol kg umjetnog gnojiva na jedan ha, što je bilo više od prosjeka cijele zemlje ali nezamjetno u usporedbi sa razvijenijim zemljama onoga vremena.³² Kako bilo, i ta je okolnost svakako pridonosila oskudnoj količini prinosa.

4) Agrarna kriza 1926. te globalna gospodarska kriza 1929. Porezni tereti su se u državi povećavali čime je bilo pogođeno već ionako siromašno seljaštvo, dok su cijene poljoprivrednih proizvoda opale. Pogođeni su tzv. fenomenom „škara cijena“, što se očitovalo disparitetom cijena agrarnih i industrijskih proizvoda. To je značilo da je cijena industrijskih proizvoda ostala nepromijenjena dok su agrokulturne cijene strmoglavo pale. Taj je fenomen pogađao sve zemlje istočne Europe sa predominantnim seljačkim stanovništvom. Da bi seljaci nadoknadili pad cijena

²⁹ Ibid, str. 8.

³⁰ Stipetić, Vladimir: *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820. – 2005.)*, HAZU: Zagreb, 2012., str. 248.

³¹ To nikako ne umanjuje teške životne uvjete u kojima su ljudi živjeli. Za detalje pogledati Leček, Suzana: *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941.*, Hrvatski institute za povijest, Zagreb, 2003.

³² *Industrija Hrvatske*, str. 43.

poljoprivrednih proizvoda trebali su uzgojiti neizmjereno veće količine istih, što je bilo nemoguće sa količinom obradive zemlje koju su „posjedovali. Stipetić tako navodi da su cijene pšenice u godinama krize i neposredno nakon nje strmoglavo opadale: za 100 kg žita se 1923. godine moglo dobiti 335 dinara; godinu poslije moglo se dobiti 417 dinara da bi već 1925. cijena žita pala na 281 dinar; 1928. godine na 135 dinara, a 1934. na samo 114 dinara.³³ U industrijskim razvijenim zemljama disparitet cijena je bio drugačije naravi, tamo su pak padale cijene industrijskih proizvoda dok su cijene agrarnih proizvoda ili ostale nepromijenjene ili se pak povećavale.³⁴

5) Neuređeno vlasničko pitanje. Već je 21. srpnja 1919. donesena *Uredba o zabrani otuđivanja zemljišta velikih posjeda* kojim je trebalo spriječiti veleposjedničko otuđenje zemlje, kao i njeno izmicanje mjerama reforme. 30. rujna 1920. donesena je *Uredba o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup* kojom su određeni agrarni interesenti dobili zemlju u zakup čime zapravo nisu bili izvršni vlasnici dodijeljene zemlje. Takvo je stanje ostalo sve do 19. lipnja 1931. godine kada je donesen *Zakon o likvidaciji agrarne reforme* kojim su agrarni interesenti napokon dobili pravo upisa na vlasništvo dodijeljene im zemlje. U tih 11 godina veliki broj interesenata zapravo i nije previše ulagalo u poljoprivredu što i nije čudno – zašto bi itko ulagao u nešto što možda već sljedećeg dana ili godine neće biti njegovo? Štoviše, mnoga su polja ostala neobrađena jer se novi „vlasnici“ nisu o njima brinuli.

Iako agrarna reforma nikada nije bila provedena do kraja ipak nije bila u potpunosti neuspješna. Veleposjedi su uistinu smanjeni iako ta činjenica nikome posebno nije išla u korist (možda izvjesnim špekulantima) i dobar dio stanovništva je dobio zemlju na raspolaganje. No najpozitivnija posljedica agrarne reforme bila je svakako ukidanje svih zaostalih feudalnih odnosa.

Cjelokupno gledajući, gospodarstvo prve Jugoslavije i Hrvatske, kao njene sastavnice, u međuratnom je razdoblju doživljao blagi uspon. Moglo bi se sporiti da je, uzevši u obzir prirodne karakteristike jugoslavenskog prostora, industrijski razvoj bio minimalan. Neki autori tu činjenicu pripisuju povećanom ulaganju isključivo u srpsko područje (Matković, Šimončić – Bobetko, Stipetić, Bićanić). Bićanić tako navodi da je hrvatska ekonomija bila

³³ Stipetić, Vladimir: *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820. – 2005.)*, str. 256.

³⁴ Mirković, Mijo: *Agrarna politika*, str. 46.

minimalno tri i pol puta veća od srpske što on argumentira nesrazmjerno većim izvozom iz Hrvatske, duplo većim brojem državnih zgrada, četiri puta više obradive zemlje, duljim željeznicama te nesrazmjerno većim prihodom od šumske površine. Te sve gospodarske prednosti zapravo su se slijevale u Srbiju u vidu ratnih reparacija, rješavanja dugova i korupcije o kojoj će naknadno biti više riječi. Uz to sve, Bićanić navodi da su srbijanske vlasti sustavno radile na rušenju hrvatskog standarda što se očitovalo u poreznoj nejednakosti te „rušenju krune“ u kojoj je otkup dinara funkcionirao u omjeru 1:4 u korist dinara.³⁵

Kako je navedeno, većina stanovništva je imala agrarni karakter, tako da se industrijom i obrtom, kao i trgovinom bavio jako mali broj ljudi: 1931. godine na području Jugoslavije tim granama djelatnosti bavilo se samo 15,5% (11,4% industrijom, 4,1% trgovinom) stanovništva, ili nešto više od dva milijuna stanovnika.³⁶ Industrija između dva svjetska rata je bila u porastu, međutim, većina poduzeća postojala je već 1918. godine. Iako je u globalu prihod od tvornica i industrije generalno rastao, investicije, kao i broj novih tvornica je u opadanju. Na primjer, u Hrvatskoj je između 1919. i 1923. godine izgrađeno 256 tvornica u koje je uloženi kapital od 808 831 dinara, a koje su osiguravale zaposlenje 23 349 radnika. Od 1934. do 1938. broj novih tvornica je pao na 125, uloženi kapital na 117 328 dinara, a moglo se zaposliti maksimalno 6 740 ljudi. Valja spomenuti da je to bilo i vrijeme samog kraja gospodarske krize koja je industriju Kraljevine Jugoslavije najviše pogađala od 1930. do 1934. godine, pa bi bilo za očekivati da će se situacija popraviti. Međutim, izgleda da se situacija pogoršala jer je u razdoblju od 1929. do 1933. izgrađeno pak 175 novih tvornica koje su omogućavale zaposlenje od 12 792 radnika.³⁷

³⁵ Bićanić, Rudolf: *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Hrvatska narodna tiskara Stjepan Vidović, Split, 1938., str. 18-47.

³⁶ *Industrija Hrvatske*, str. 42.

³⁷ *Ibid*, str. 50.

Struktura industrije Banovine Hrvatske 1938. godine³⁸

Industrijska grana	Broj tvornica	% od ukupnog broja tvornica u zemlji	% od ukupnog broja tvornica
Ekstraktivna i industrija vezivnog materijala	40	3,22	41,67
Metalna	6	0,48	13,95
Prerada metala	79	6,36	27,92
Keramička i stolarska	63	5,07	26,92
Drvena	203	16,34	32,64
Papirna	30	2,42	21,58
Kemijska	79	6,36	32,78
Prehrambeno-Poljoprivredna	431	34,71	31,37
Tekstilna	121	9,74	26,64
Kožna i krznarska	19	1,53	17,34
Električne centrale	162	13,04	26,69
Ostalo	9	0,73	50,00
Ukupno	1 242	100,00	29,18

Iz tablice je vidljivo da su najzastupljenije industrijske grane bile prehrambeno – poljoprivredna, drvena, električna i tekstilna. Primat prehrambeno – poljoprivredne nije začuđujuć uzmu li se obzir do sada navedeni podaci o strukturi stanovništva. Ni šumarska industrija ne bi trebala čuditi – ukupna površina šuma u Hrvatskoj i Slavoniji iznosila je 1 433 830 ha šume, što je činilo 33,2% ukupne površine zemlje. Upravo je zbog toga drvo bilo jedno od najznačajnijih izvoznih proizvoda.³⁹

Kraljevina Jugoslavija izvozila je trgovinom veliki udio poljoprivrednih i stočarskih proizvoda, te sirovine poput drva i rude. Drvo se izvozilo neobrađeno, kao sirovina, što objašnjava

³⁸ Ibid, str. 53.

³⁹ Ibid, str. 62.

nesrazmjerno veći broj pilana od prerađivačke industrije. Prije gospodarske krize izvoz drveta činio je oko jedne četvrtine izvoza po količini. Ako se uzme u obzir da je 1931. godine na području Jugoslavije bilo 347 industrijskih i 2 543 malih pilana, može se uočiti da je ta industrijska grana generirala i veliki broj radnih mjesta. Navode se podaci da je broj stalno zaposlenih u pilanama iznosio 65 000, dok bi sezonski porastao i na 100 – 120 000 radnika.⁴⁰ 1934. godine Jugoslavija je izvela 883 684 m³, što ju je na mapi izvoznika postavilo iza Finske, Poljske, Švedske, Čehoslovačke i Austrije – dakle uz sam vrh zemalja izvoznica drveta.⁴¹ Koliko je to bila unosna industrijska grana može se vidjeti i po količini stranog kapitala uloženog u lokalna poduzeća. Na primjer, švicarski kapital bio je uložen u 17, a austro – njemački u deset poduzeća, sa ukupnim udjelom od 100 milijuna dinara.⁴² Usporedbe radi, 1928. godine, kada je drvna industrija iznosila 25,5% sveukupnog izvoza, zarada od izvoza drvne sirovine iznosila je 6 444 700 dinara.⁴³ Stoga zapravo ni ne čudi da se ukupni šumski fond smanjio za više od 60 tisuća hektara od 1910. do 1930. godine zbog prekomjerne i neracionalne sječe.⁴⁴ Također valja napomenuti da su se izvjesni industrijalci obogatili upravo zahvaljujući drvnjoj industriji još i prije Prvog svjetskog rata, poput Filipa Deutscha Maceljskog, a neki i poslije, poput Samuela Heinricha Guttmanna⁴⁵. Upravo su se zbog svoje unosnosti na udaru agrarne reforme našli veliki šumski posjedi. Da bi slika bila jasnija potrebno je navesti strukturu šuma prema vlasništvu: 332 718 ha šume je bilo u vlasništvu države, 625 878 ha ih je bilo komunalnih dok je 475 283 ha šuma bilo u privatnom vlasništvu.⁴⁶ Prema popisu posjeda kneza Thurn Taxisa iz 1926. godine, u njegovom posjedu nalazilo se 55 586,5 jutara šumske površine, što je otprilike 13 897 ha, i to je činilo kneza Alberta najvećim šumskim veleposjednikom u Hrvatskoj, a i Jugoslaviji općenito. Upravo su zato njegovi posjedi bili među prvima pod sekvestrom, ali su isti razlozi tjerali samog kneza da ne odustane od svojih posjeda bez borbe.

⁴⁰ Ibid, str. 111-112.

⁴¹ Ibid, str. 137.

⁴² Ibid, str. 140.

⁴³ Ibid, str. 163.

⁴⁴ Ibid, str. 148.

⁴⁵ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Drvna industrija Hrvatske u gospodarskoj krizi 1930-1934. godine* u: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 8, br. 1, 1976. str. 167-275 (195-197)

⁴⁶ Ibid, str. 108.

Thurn Taxisi veleposjednici

Teško je odrediti od kada su Thurn Taxisi posjedovali zemlju na području današnje Hrvatske. Naime, obitelj Thurn Taxis je lombardskog porijekla, iz alpskog grada Bergama. Prvi Tassi pojavljuju se u Cornellu 1193. te preuzimaju ime Tassi od Cornella koji su bili pretci svim budućim ograncima obitelji: innsbruškim, bečkim, augsburškim, španjolskim, briselskim, venecijanskim, itd. Do 20. stoljeća nestale su skoro sve linije osim briselske i innsbruške. Već su najranije u 15. stoljeću Taxisi, kojima je tada na čelu bio Alexander de Taxis, bili poštanski službenici u Rimu. Na prijelazu stoljeća, Taxisi su u službi njemačkih careva i španjolskih kraljeva. Imaju svoje ispostave u Veneciji, Milanu, Trstu, Innsbrücku, Augsburgu, Beču i Bruxellesu. Početak loze Alberta Thurn i Taxisa možemo pratiti sve od Leonarda I, koji je bio španjolski poštanski meštar (Generalpostmeister), a od 1595. je svoju titulu proširio na cijeli prostor carstva. Njegov sin, Lamoral I, isposlovao je 1615. da se titula poštanskog meštra zadrži u njegovoj obitelji te je ona tada postala nasljednom. Njegovi su potomci 1695. postali njemačkim prinčevima te su se, posljedično, počeli naseljavati unutar granica carstva pa su svoje sjedište prebacili iz Bruxelessa u Frankfurt na Majni. Godine 1748. kuća se seli u Regensburg gdje ostaju do danas.⁴⁷ Cijelo su to vrijeme Thurn Taxisi akumulirali veliko bogatstvo koje se moglo vidjeti u veličini njihovih posjeda. Svojim utjecajem i vezama postali su vlasnici velikih posjeda u Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Hrvatskoj, te naravno Njemačkoj. Za pretpostaviti je da se, barem o dijelu zemlje, radi o fideikomisnim⁴⁸ posjedima do kojih su došli raznim ustupcima habsburškoj kruni, ali i obrnuto, te ženidbenim vezama. Neke su posjede, kao na primjer grad Ozalj i Brod – Grobnik, kupili 1872. od obitelji Batthyany.⁴⁹ Neovisno o načinu priskrbljivanja zemlje, kneževi Thurn Taxis su bili jedni od najvećih, ako ne i najveći veleposjednici u novonastaloj jugoslavenskoj državi. Prema podacima za statistiku od 8. listopada 1926. godine u posjedu obitelji se nalazilo sveukupno 56 409,75 katastarskih jutara⁵⁰ zemlje (tu valja

⁴⁷ *Die Sammler- Lupe*, br. 11, 1.6.1952., str. 152. "In memoriam: Fürst Albert von Thurn und Taxis"

⁴⁸ Prema Klaićevom rječniku stranih riječi: *lat.* (fides – vjera, povjerenje + committere – predati) u feudalnom poretku obiteljski posjed koji se ne može otuđiti i koji prelazi na najstarijeg sina; Prema *Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža*: "u rimskom nasljednom pravu, neformalna molba kojom se ostavitelj obraćao nasljedniku da na teret ostavine, a u korist neke treće osobe, izvrši određenu činidbu."

(www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19456 – pristupljeno: 9.9.2023.)

⁴⁹ Ibid. str. 208.

⁵⁰

napomenuti da je veličina posjeda 1926. godine bila smanjena već postavljenim sekvestrom jer Zdenka Šimončić-Bobetko navodi podatak od 64 411 kj zemlje). Tu ne razlučujemo obradivu površinu od neobrađive, kao ni šume ili objekte.⁵¹ Sveukupni opseg je već sam po sebi impresivan iako valja pripomenuti da je veliki dio tih posjeda činila šuma čija je eksploatacija bila dugo vremena jedan od stupova ekonomije Kraljevstva SHS i kasnije Jugoslavije. Pridoda li se tome još tvornica četaka i bastina, te pjenice i žeste u Novom Čiču, mogli bismo se složiti sa zaključkom Zdenke Šimončić-Bobetko da je knez Thurn Taxis bio najveći privatni veleposjednik u Hrvatskoj.⁵² Njegovi posjedi prostirali su se u pokrajinama Hrvatske i Slavonije. Daljnjim administrativnim podjelama Kraljevine posjedi su se nalazili u 6 kotara. Radi se u kotarima: Karlovac, Sisak, Dugo Selo, Velika Gorica, Sušak i Delnice. U karlovačkom kotaru nalazilo se 2 377,75 kj zemlje od čega 1 310 kj šume, a 966,25 kj obradive površine. Radi se sljedećim posjedima: Breznik, Jaškovo, Zadoborje, Banija, Slapno, Ilovac, Brlog, Oštri Vrh, Trg, Ozalj i Mekušje. U Banovini kraj Karlovca nalazila se Dohodarstvena komora dobara kneza Alberta Thurn Taxisa. Mogli bismo ju nazvati kneževom središnjicom no ne bismo bili u potpunosti u pravu – ona je to bila do 1903. godine. Naime, sa jednim ravnateljem, dva blagajnička činovnika, jednim inženjerom i pomoćnim osobljem, Komora je upravljala svim ekonomskim, financijskim, jurisdikcijskim i tehničkim poslovima. Godine 1903. odvojile su se 2 šumarske komore koje su nadgledale eksploataciju šuma. To su bile komore u Lokvama i Lekeniku. Zbog toga se broj namjesnika u karlovačkoj komori smanjio, a u Lokvama povećao.⁵³ U kotaru je do 1926. godine bilo razdijeljeno 990 jutara zemlje na 1138 interesanata. Nije razdijeljena jedino zemlja oko grada Ozlja (28 jutara pašnjaka i 33 jutara obradive površine) kao ni sam grad.⁵⁴

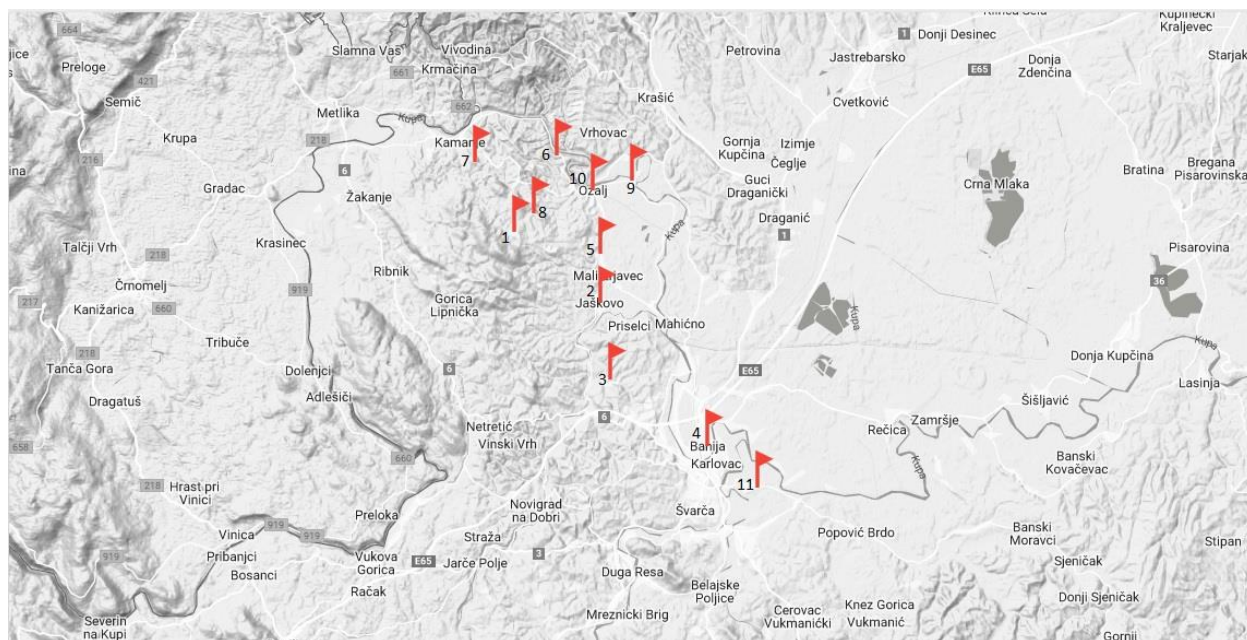
Četvorni hvat (čhv) ~ 3,60 m ²	Katastarsko jutro (kj) = 1600 hv = 5754.643 m ²	Ar = 100 m ²	Hektar (ha) = 100 ar = 10 000 m ²
--	---	-------------------------	---

⁵¹ HDA-127-kutija 20.

⁵² Šimončić-Bobetko, Zdenka: *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, 1918.-1941.*, Sv. I, AGM: Zagreb, 1997., str. 55.

⁵³ Strohal, Rudolf: *Grad Karlovac opisan i orisan*, Tisak M. Fogine: Karlovac, 1906. str. 172.

⁵⁴ HDA-127. Kutija 20, knjiga 19.

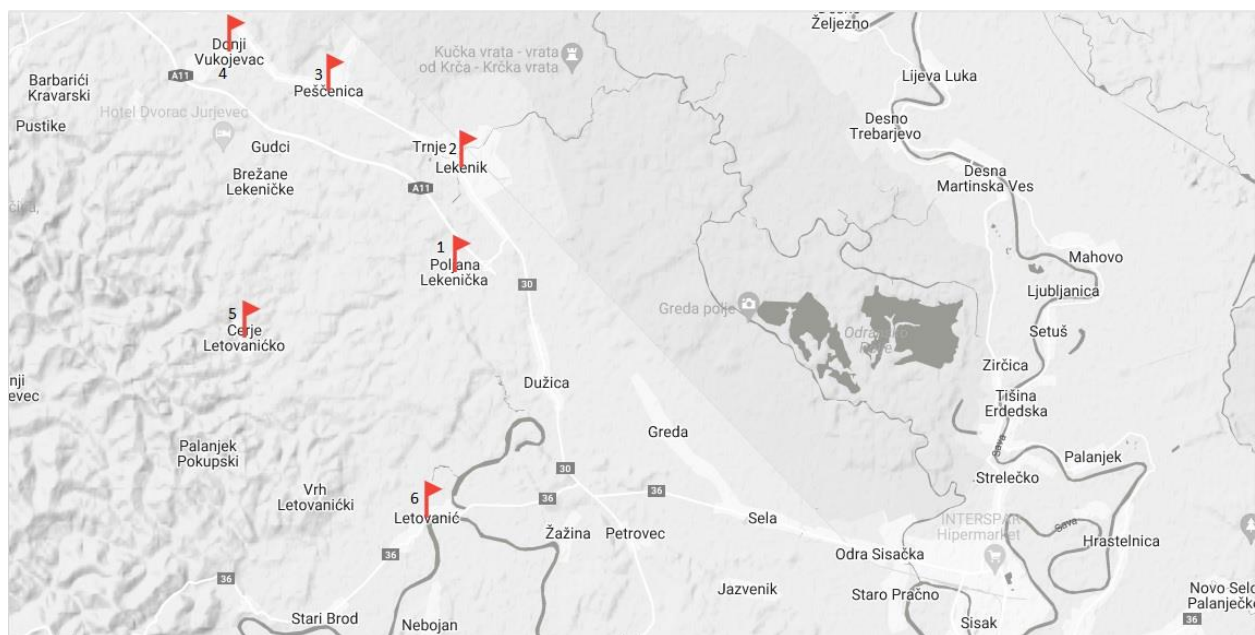
Karta 1: Kotar Karlovac 1 – Breznik, 2 – Jaškovo, 3 – Zadoborje, 4 – Banija, 5 – Slapno, 6 – Ilovac, 7 – Brlog, 8 – Oštri Vrh, 9 – Trg, 10 – Ozalj, 11 – Mekušje

U sisačkom kotaru nalazilo se 11 704,75 kj zemlje. 9 721 kj činile su šume dok je obradive površine bilo 1 647,25 kj. Posjedi u sisačkom kotaru bili su: Poljana, Lekenik, Peščenica, Vukojevac, Cerje i Letovanić. Agrarna reforma na sisačkom području se počela provoditi već u svibnju 1919. godine, a provodili su je povjerenik za agrarnu reformu Franjo Srčen, ekonomski vještak Franjo Šafarić te jedan mjernik. Na sisačkom području nalazilo se 5 velikih posjeda: Državno dobro Topolovac, Prvostolnog kaptola zagrebačkog, kneza Thurn Taxisa, Rikarda Aningera 'Galdovo' i Camille i Otta Reissa⁵⁵ Sisački posjed kneza Thurn Taxisa nalazio se unutar plemićkog dobra Zelin – Čiče (dakle bio je podložan velikogoričkom posjedu) koji je imao 18 121 jutara zemlje. 12 463 jutara bilo je šume (68,8%), 3 177 jutara je bilo livada ili pašnjaka (17,5%), 1 890 jutara je bilo oranica (10,4%) te ostatak (3%) je bilo neplodno.⁵⁶ Većina razdijeljene zemlje nalazila se u općini Lekenik, a do 1941. godine sisačkom veleposjedu je

⁵⁵ Šimončić – Bobetko, Zdenka: *Strukturne promjene zemljišnih gospodarstava sisačkog područja 1918. – 1941. godine* u "Povijesni prilozi" br. 11, 1992. (291-316), str. 300.

⁵⁶ Ibid, str. 305.

oduzeto sveukupno 874 jutara zemlje.⁵⁷ Od veleposjeda u Karlovcu i Sisku ekspropirano je 2267 jutara i 266 četvornih hvati šume 1935. godine, i to za sljedeća sela: Letovanić, Pokupski Palanek, Letovanski Vrh, Lekenik, Lekenik Turopoljski, Peščenica, Poljana Lekenička, Vukojevac Donji, Vukojevac Gornji, Ogulinec, Dubrovčak Desni, Željezno Desno, i Željezno Lijevo, Suše, Ruča, Jezero, Veleševac, Stružec, Donje Mekušje, Husje, Pok. Kobilić, Vodostaj, Žugčeva Gorica, Horvatinsko, Kučanska Gorica i Slapno.⁵⁸ U Lekeniku se nalazila već spomenuta šumska dohodarstvena komora za posjed Zelin Čiče i Ozalj, kao i za pet drugih šumskih okružja.⁵⁹ Do 1926. godine ekspropirano je ukupno 1117,25 jutara zemlje na 1277 interesanata, dok se 302 jutra iz općine Lekenik nisu nikome podijelila.⁶⁰ Lekenik je izgleda bio uračunat u knežev maksimum (postotak od maksimalne veličine posjeda koji nije bio otuđiv) te su iz njega, kao i iz Karlovca u narednim godinama djelovali kneževi punomoćnici.

Karta 2: Katar Sisak 1 – Poljana, 2 – Lekenik, 3 – Peščenica, 4 – Vukojevac, 5 – Cerje, 6 – Letovanić

Posjedi u kotaru Dugo Selo bili su daleko najmanji od svih ostalih bez šume sa samo obradivom površinom. Sveukupno je bilo 300,5 kj zemlje od čega je 298 kj bilo livada, dakle, obradive površine koja se nalazila u posjedima Oborovo i Novaki. Dugoselski posjed bio je možda

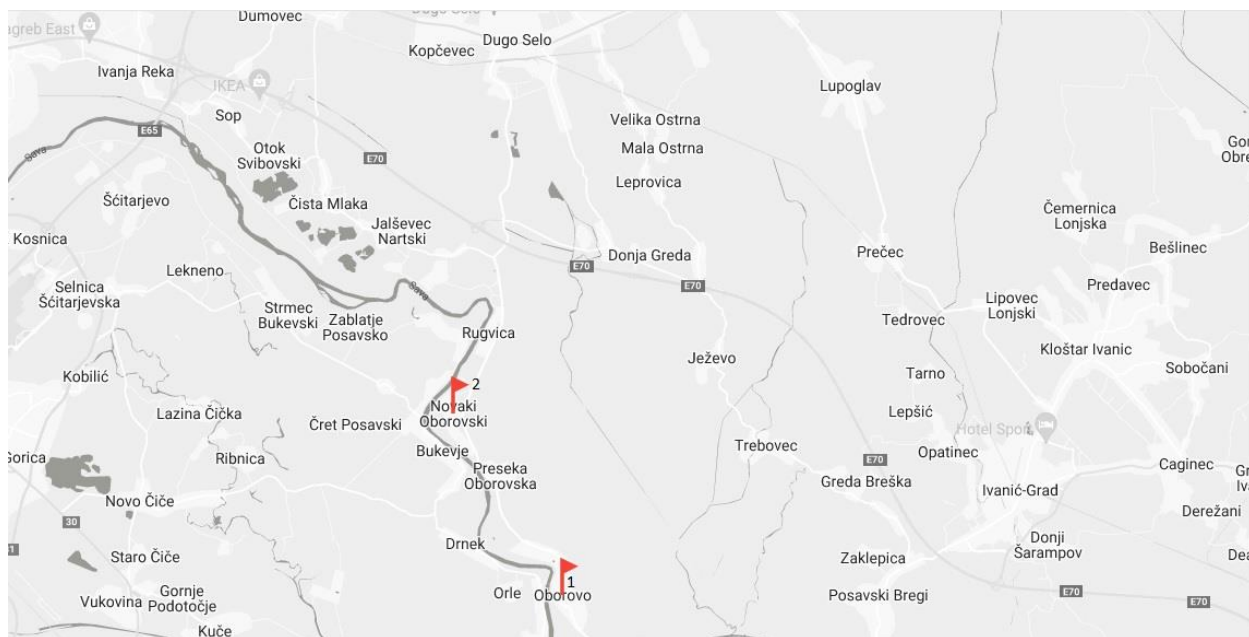
⁵⁷ Ibid, str. 311.

⁵⁸ HDA-146. Popis stjecatelja zemljišta u agrarnoj reformi.

⁵⁹ Strohal, R: *Grad Karlovac opisan i orisan*, str. 172.

⁶⁰ HDA-127. Kutija 20, knjiga 19.

najsiromašniji posjed kneza Thurn – Taxissa u Hrvatskoj, uzme li u obzir upravo odsustvo bilo kakve šume. Međutim, posjedi su i unatoč tome do 1926. bili podijeljeni među 343 interesanta, a zanimljivo je da je bilo podijeljeno i više zemlje nego li je bilo u posjedu kneza Thurn – Taxissa, 301,25 jutara zemlje.⁶¹ Moguće je da su vlasti posegnuli i u druge posjede kako bi namirili potrebe lokalnih interesanata.

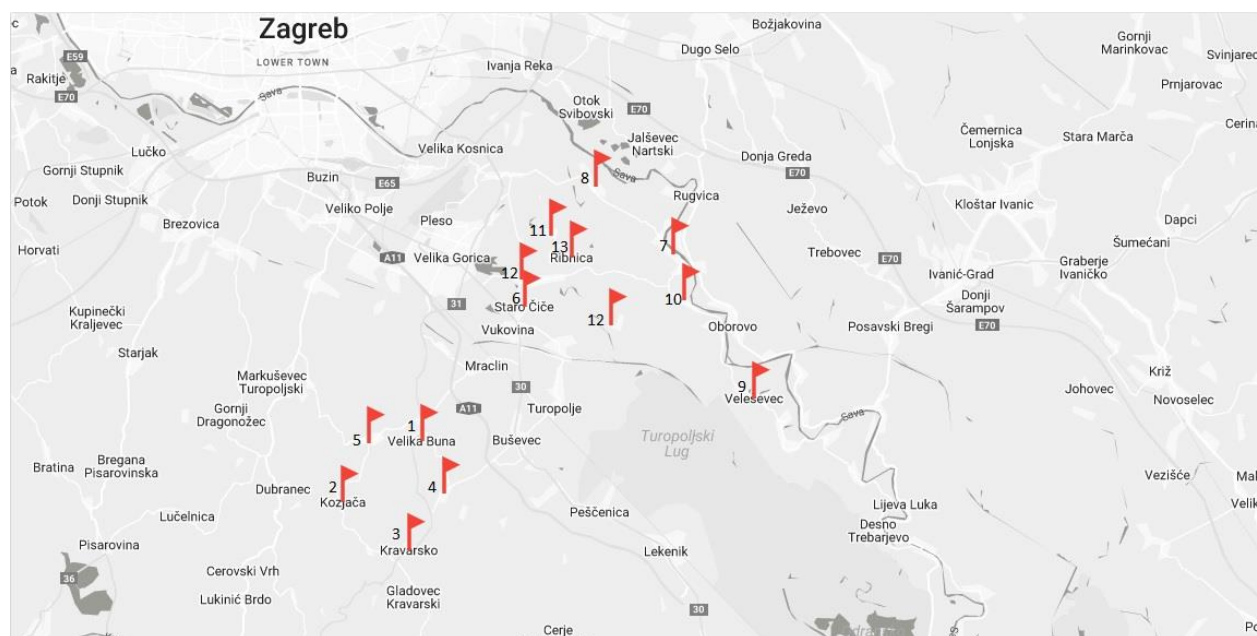
Karta 3: Kotar Dugo Selo 1 – Oborovo, 2 – Novaki

U kotaru Velika Gorica Thurn Taxisi su posjedovali popriličan broj posjeda. 14 posjeda činilo je sve skupa 6 084,75 kj zemlje od čega je bilo 2 396,5 kj šume i 3 211 obradive površine. To su sljedeći posjedi: Velika Buna, Kozjača, Kravarsko, Podvornica, Šiljakovina, Staro Čiče, Bukevje, Strmec, Veleševac, Drnek, Lazina, Čička Poljana, Novo Čiče i Ribnica. Na 3 429 interesanata do 1926. godine podijeljeno je 2 848,25 jutara zemlje. Najviše je nadjeljnika bilo u općini Veleševac s obzirom da je upravo tamo bilo najviše zemlje (ukupno 587 jutara od čega 281,25 jutara oranica i 305,25 livada) i to njih čak 750.⁶² Velikogorički posjedi, barem posjed u Novom Čiču, kojem je 1871. pridodan posjed Želin Čiče, bili su do iste godine u vlasništvu Erdödyja (točnije, Stjepana Erdödyja de Monyorokereka) kada

⁶¹ HDA-127. Kutija 20, knjiga 19.

⁶² Ibid.

su prodani „udovi Kralj. Visosti Helleni Thurn i Taxis“. Taj podatak potvrđuje i činjenica da je patrocinić župe Sv. Ivana Krstitelja 1846. godine bila obitelj Erdödy, a u 1897. je to bio Albert Thurn – Taxiss. Zbog toga je obitelj Thurn – Taxiss imala pravo postavljati svećenika za župnike župe Novo Čiče, a i vrijedno je spomenuti da su Thurn – Taxissi spominjani u župnoj spomenici kao financijeri popravaka i radova sakralnih građevina same župe.⁶³ Tako je na primjer prilikom izgradnje nove kapele Trpećeg Isusa 1905. godine, knez Albert donirao 1 000 Kruna.⁶⁴

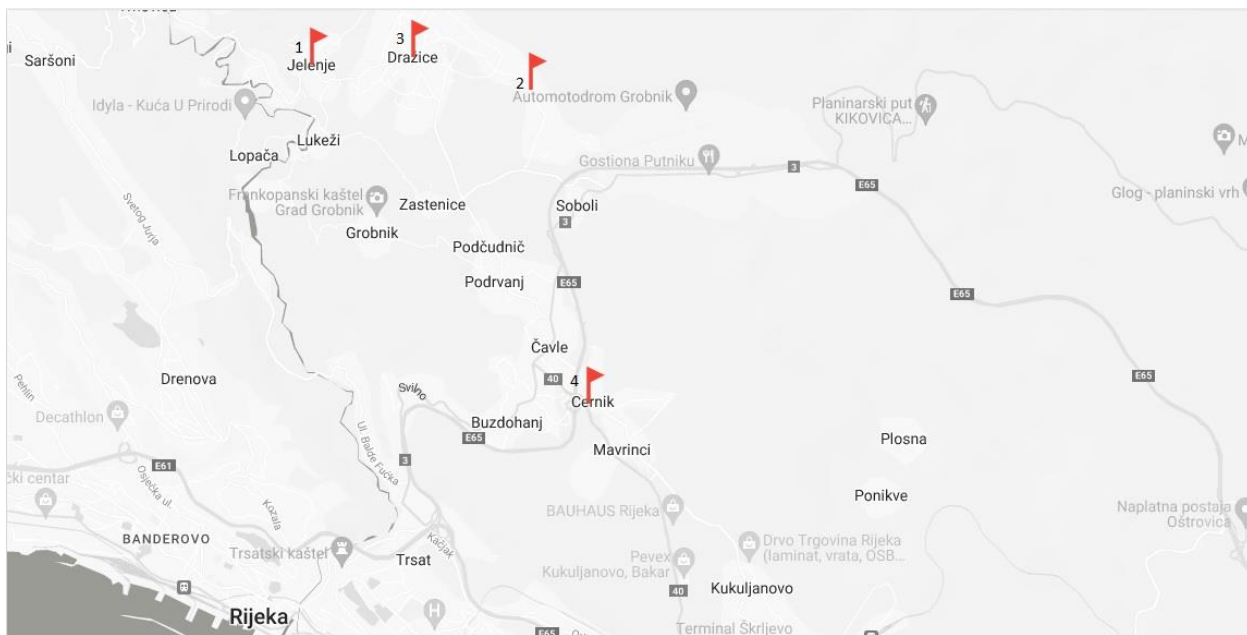

Karta 4: Kotar Velika Gorica 1 – Velika Buna, 2 – Kozjača, 3 – Kravarsko, 4 – Podvornica, 5 – Šiljakovina, 6 – Staro Čiče, 7 – Bukevje, 8 – Strmec, 9 – Veleševac, 10 – Drnek, 11 – Lazina, 12 – Čička Poljana, 13 – Novo Čiče, 14 – Ribnica

⁶³ Jergovski, Jasmina, *Sakralna baština župe Sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču* u “Croatica Christiana Periodica, sv. 31, br. 59, 2007. (105-142), str. 107.

⁶⁴ Ibid, str. 131.

11	374	bilo	isključivo	šume.
----	-----	------	------------	-------

Karta 5: Kotar Sušak 1 – Jelenje, 2 – Podhum, 3 – Dražice, 4 – Cernik Čavle

Daleko najbogatije posjede Thurn Taxisi su imali u kotaru Delnice. Radilo se o poprilično velikim šumskim posjedima koji su, upravo zbog toga, i bili često na udaru raznih težnji, bilo gospodarskih, bilo političkih. Upravo su ti posjedi bili u centru tzv. „Afere Thurn Taxis“ zbog svoje blizine talijanskoj granici, ali i gospodarske važnosti. Knez Albert je u Gorskom kotaru posjedovao sveukupno 31 112,25 jutara zemlje od čega je čak 30 785 jutara bila šuma. Radi se posjedima Brod na Kupi, Belo, Turke, Grbajel, Brod Moravice, Završje, Delnice, Lokve, Mrzle Vodice, Crni Lug, Divjake, Bukov Vrh i Razloge. U Lokvama se nalazila već spomenuta šumska komora kneza Alberta koja je od 1903. pod svoju jurisdikciju dobila i dohodarstvene poslove za gospoštije Brod i Grobnik te se od tada zvala „šumski dohodarstveni ured“.⁶⁵ Gorski kotar bio je uglavnom u vlasništvu stranih veleposjednika, poput Thurn Taxisa, Ghyczya, Auersperga, Neurbergera, ali i Nikole Petrovića, te je kao takav među prvima bio na udaru agrarne reforme. Pod grofovima Ghyczy bilo je 29 674 jutara zemlje dok je Karlo Auersperg

⁶⁵ Strohal, str. 172.

imao 40 895 jutara (iako se najveći dio nalazio u Sloveniji).⁶⁶ Radi se o posjedima koji su nekada bili u vlasništvu grofova Zrinskih i Frankopana, no kada su isti grofovi došli u nemilost bečkog dvora i nesretno okončali, ti posjedi postali su krunski te su se dijelili po zaslugama. Od 1776. godine prostor između Kranjske i Karlovačkog generalata nazivao se Severinskom županijom koja se dijelila na Trgovinski kotar (uže područje grada Rijeke i Bakarskog zaljeva do Kraljevice), Primorski kotar (luke do Novog i vinodolska imanja), Gorski ili Brodski kotar (Brod, Čabar i Vrbosko) te Pokupski kotar (Severin, Bosiljevo, Novigrad, Svetice, Ribnik, Ozalj i grad Karlovac).⁶⁷ Poveći dio goranskog prostora nalazio se u brodskoj gospoštiji koju je, zajedno sa Grobnikom i Ozljem, 1727. godine dobio Rajmund Villana – Perlas. Naslijedio ih je 1741. godine njegov sin Franjo koji je 1766. ta imanja prodao grofovima Baćanima te su imanja bila u njihovom posjedu sve do 1872. kada su ih prodali Viktoriji Thurn Taxis.⁶⁸ Čabarski posjed nije predan grofu Perlasu jer su komorne vlasti vidjele mogućnost iskorištavanja lokalne željezarije. Međutim, ona se nije pokazala isplativom zbog konkurencije sa slovenskim željezarima. Zbog toga je 1798. godine vlastelinstvo Čabar predano Matiji Josipu Paraviću, te je ostalo u posjedu obitelji Paravić do druge polovice 19. stoljeća kada nasljedstvom dolazi u vlasništvo obitelji Ghyczy.⁶⁹ Sam opis posjeda i šuma u Gorskom kotaru najbolje donosi Josip Frančišković 1927. godine: cjelokupni posjed je podijeljen u dva dijela, na gospoštiju Brod i gospoštiju Grobnik. Gospoštija Brod obuhvaća 31 683 jutara 1 115 kv. hv. zemlje te se radi o istočnom dijelu posjeda. Kako kroz samu gospoštiju prolazi pruga na njoj leže glavna prometna i industrijska mjesta Gorskog Kotara (Skrad, Delnice, Lokve). Sam Frančišković navodi da je „prometna mreža u šumama ovog posjeda tako gusta, pa opet blizina željezničke pruge i mala udaljenost od morskih luka, učinila, da danas vrijednost ovih šuma stoji razmjerno daleko iznad vrijednosti ostalih šumskih kompleksa otadžbine“⁷⁰. Gospoštija Grobnik imala je površinu od 11 616 jutara 409 kv. hv, a opisana je kako svojim šumskim posjedima gravitira preko tadašnje državne granice, u mjesta Klana i Ilirska Bistrica koja su se nalazila u tadašnjaj Italiji. Frančišković nadalje navodi da ovim krajem ne prolazi nijedna veća cesta osim šumske.

⁶⁶ Šimončić – Bobetko, Zdenka, *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma Hrvatskoj 1919. – 141. godine* u: Časopis za suvremenu povijest, br. 25, 1993. (225-243), str. 226.

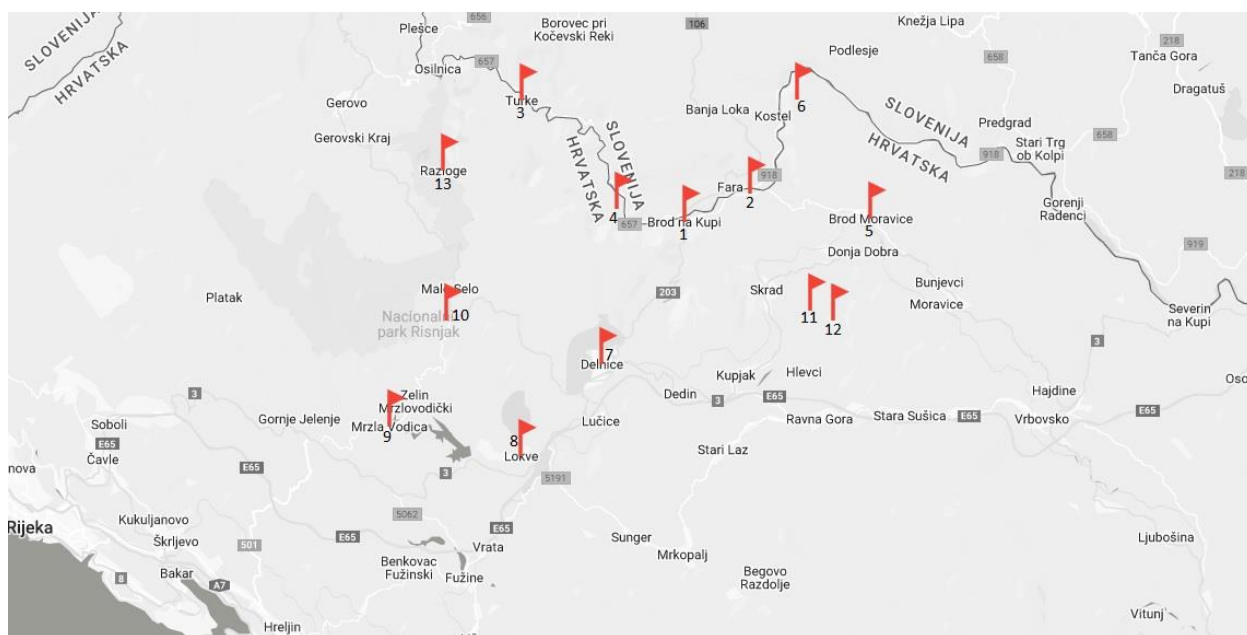
⁶⁷ Šafar, Josip, *Gorski kotar*, Delnice, 1981., str. 131.

⁶⁸ Ibid., str. 133.

⁶⁹ Ibid., str. 136.

⁷⁰ Frančišković, Stjepan, *Šume i šumarstvo vlastelinstva Thurn Taxis u zapadnoj Hrvatskoj* u “Šumarski list”, godina 51. rujan 1927., str. 414.

Što se tiče šumskog bogatstva, Frančišković navodi da se šume sastoje pretežno od jele i bukve, ali ima i drugih vrsta drveća koja se mogu naći na ovome posjedu: smreka, javor, crni jasen, hrast kitnjak, gorski brijest, crni grab te tisa. Pogledamo li cjenik jugoslavenskog tržišta drveta iz 1927. možemo dobiti uvid u potencijal zarade od eksploatacije šumske građe u Gorskom kotaru. Na primjer javorovi trupci vrijedili su po metru kubičnom (m³) od 400 do 600 dinara, jasenoviti od 400 do 1000 dinara, a brijestovi i grabovi od 200 do 500 dinara. Valja napomenuti da se tu radi o neobrađenom drvetu – obrađeno drvo donosilo je puno veću zaradu: bukove neokrajčane piljenice (daske) na tržištu su donosile od 1500 do 2200 dinara po m³ dok su bukove kladarke vrijedile od 1800 do 2800 dinara po metru kubnom.⁷¹ Te bi informacija svakako trebalo uzeti u obzir kada se govori o ekspropiraciji veleposjedničkih šuma, i može nam pružiti objašnjenje na pitanje zašto se knez Albert odlučio boriti protiv sekvestra na svojim posjedima i same agrarne reforme.

Karta 6: Kotar Delnice 1 – Brod na Kupi, 2 – Belo, 3 – Turke, 4 – Grbajel, 5 – Brod Moravice, 6 – Završje, 7 – Delnice, 8 – Lokve, 9 – Mrzle Vodice, 10 – Crni Lug, 11 – Divjake, 12 – Bukov Vrh, 13 – Razloge

Pripreme za agrarnu reform započele su već krajem veljače 1919. godine kada su donesene *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme*. Kada je process parcelizacije i eksproprijacije

⁷¹ Ibid, str. 421.

započeo teško je reći, ali sudeći prema vijestima iz *Narodnih Novosti* od 16. svibnja 1919., Kraljevstvo je već započelo sa popisom imovine. Članak nadalje navodi da je i pod sekvestar stavljena imovina i roba poznatog zagrebačkog draguljara Wolffa u Ilici.⁷² Već sutradan, 17. svibnja, vijesti navode da su u virovitičkom kotaru provedene sve privremene mjere za agrarnu reformu i tako je u tom kotaru razdijeljeno 4 500 jutara zemlje, dok je u slatinskom kotaru razdijeljeno 2 800 jutara zemlje.⁷³ U Gorskom kotaru agrarnu reformu počelo je voditi Glavno povjereništvo za agrarnu reformu u Ogulinu koje je osnovano 21. svibnja 1919. godine. Taj ured je obavljao poslove segregacije i pripreme materijala za provođenje reforme do 15. lipnja 1923. godine kada su njegovi poslovi preneseni na agrarni ured u Zagrebu.⁷⁴ Izgleda da u Gorskom kotaru proces izvlaštenja posjeda nije bio tako jednostavan, a na razloge tome pokušati će se odgovoriti kasnije. Tadašnji povjerenik za agrarnu reformu na ogulinskom prostoru, Dragan Turk, je proces pokušao ubrzati, međutim bezuspješno. Da bi se spriječilo prodavanje šuma i posjeda, čime bi se oštećenici agrarne reforme donekle materijalno namirili, donesena je *Naredba o državnom nadzoru i državnoj upravi velikih posjeda* od 11. veljače 1919. godine. Tom su deklaracijom (kasnije zakonom) svi veliki šumski posjedi stavljeni pod državnu upravu i postavljeni su sekvestri. Hinko Krizman⁷⁵, ministar za agrarnu reformu je u srpnju 1920. dao izdvojiti 21 000 jutara šume od veleposjeda Thurn Taxis i Ghyczy (od veleposjeda Thurn Taxis 13 912 jutara, a od veleposjeda Ghyczy 7 000 jutara šume).⁷⁶ Time je osiguran fond za opskrbljivanje siromašnog stanovništva drvom i pašom što je bilo od iznimne važnosti. Naime, prema podacima iz čabarskog kotara, 1938. godine 77% zemlje je bilo pod šumom, dakle poljoprivredno neobrađivom površinom. Zbog toga se skoro trećina lokalnog stanovništva bavila šumarstvom, što je činilo 83% ukupno zaposlenih u industriji i obrtu. Tako se u čabarskom kraju, ali i Gorskom Kotaru općenito, razvio poseban tip seljaka- radnika kojemu je obrađivanje zemlje bilo dopunsko zanimanje, dok mu je glavno zanimanje bilo rad u šumi ili drvnoj industriji.⁷⁷ Stoga ne čudi da je po završetku Prvog svjetskog rata siromaštvo u već siromašnim krajevima bilo

⁷² Narodne Novosti, br. 131 (16. 5. 1919.) "Zapljenjena imetka neprijateljskih državljana"

⁷³ Narodne Novosti, br. 132 (17. 5. 1919.) "Provođenje agrarne reforme."

⁷⁴ *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma*, str. 229.

⁷⁵ Hinko (Henrik) Krizman (Karlovača, 5. kolovoza 1881 – Zagreb 29. siječnja 1958) – hrvatski pravnik i političar. Od 1919. član je Demokratske stranke te je na njenim listama biran na skupštinskim izborima 1920. i 1923. godine. Nakon raskola stranke priklonio se Samostalnoj demokratskoj stranci. Bio je ministar agrarne reforme 1920-21. i 1924-25.; ministar šuma i ruda 1921. te ministar industrije i trgovine 1924.

⁷⁶ Ibid, str. 230.

⁷⁷ Šimončić – Bobetko, Zdenka, *Ekonomске i posjedovne prilike čabarskog područja i provođenje agrarne reforme između dva rata (1918. – 1941.)* u: Časopis za suvremenu povijest, sv.16, br. 3, 1984. (53-73), str. 54.

nesnošljivo – pogotovo kada nema mogućnosti zapošljavanja, a osnovne životne namirnice su preskupe. U čabarskom kraju se to nezadovoljstvo očitovalo seljačkim napadom na veleposjedničko imanje. 2. studenog 1918. godine, potaknuti povratnicima iz Rusije, lokalni su seljaci- radnici napali dvorce vlastele Ghyczy u Čabru i okolici. Seljaci iz Plešca upali su u općinski ured i napali tamošnjeg bilježnika.⁷⁸ Autoru nije poznato je li takvih izgređa bilo na posjedu kneza Alberta Thurn Taxisa, ali ne bi bilo iznenađujuće da je do toga došlo. Za vjerovati je da je narod i na tim veleposjedima bio nezadovoljan, pogotovo uzme li se obzir dugogodišnji proces između kneza Alberta i Kraljevine Jugoslavije koji je započeo, po svemu sudeći, upravo početkom 20-ih godina.

⁷⁸ Ibid, str. 59.

Agrarna reforma – politika i špekulacije

Iz perspektive vladajućih, u ovom slučaju kralja regenta Aleksandra i srpske vlade, postojali su svi pravni i administrativni uvjeti da se postave sekvestri na veleposjedničku zemlju, pogotovo njemačkih plemića - poražene strane u ratu. Još je 27. listopada 1916. Ministarski savjet na Krfu obećao srpskim ratnim dobrovoljcima neke vlasničke ustupke za svoju službu. To je obećanje dodatno potvrđeno, ali i prošireno, Uredbom od 18. prosinca 1919. godine kojom je borcima-dobrovoljcima određeno pet hektara feudalne zemlje, a neborcima tri.⁷⁹ Te su odluke poticale, i posljedično, rezultirale, sve većim nadiranjem srpskih boraca- dobrovoljaca, što zemljoradnika, što ne- zemljoradnika, na zapad, van okvira srpske granice. Težnja vladajućih, ali i budućih kolonista, dodatno je potaknuta mirovnim ugovorom iz Versaillesa, točnije, člankom 297 istog. Prema članku 297, savezničke snage imaju pravo zauzeti i likvidirati sve posjede, prava i interese njemačkih podanika ili kompanija koje kontroliraju njemački podanici a nalaze se na teritoriju države Saveznika ili su njihove kolonije, posjedi i protektorati. Također se računaju teritoriji koje su savezničke države dobile samim mirovnim ugovorom. Likvidacija se mora provesti prema zakonima države koje se to tiče dok se Nijemci – vlasnici ne mogu odriješiti vlasništva, prava ili interesa niti ih mogu naplaćivati bez pristanka države koje se to tiče. Navedeno **ne** vrijedi za Nijemce koji su *ipso facto* pridobili državljanstvo savezničke ili Saveznicima pridružene države. Shodno tome, količina kompenzacije za provođenja tih prava, osiguranih mirovnim ugovorom, se prepušta zakonima države u kojoj se vlasništvo konfisciralo ili likvidiralo. Nadalje, prema članku 298 istog mirovnog ugovora, unutar pola godine od proglašenja Ugovora, Njemačka će svakoj Saveznici dostaviti dokumentaciju o vlasništvu, pravu ili interesu koje se nalazi u Savezničkom teritoriju, kao i dionicama, udjelima i obveznicama njemačkih kompanija.⁸⁰ Dodatnu legitimaciju državnim vlastima pridonio je i sam Vidovdanski Ustav, donesen 28. lipnja 1921. godine. Dva su članka važna za temu ovoga rada, a to su članci broj 41 i 43. Prema članku 43 zakonom će se urediti eksproprijiranje velikih posjeda kao i njihova razdioba te količina naknade, međutim, nikakva se naknada neće dodijeljivati članovima bivših „tuđinskih dinastija“. Naseljavanje će se izvoditi pomoću slobodno organiziranih naseljeničkih zadruga, a pri naseljavanju, kao i pri razdiobi zemljišta, prvenstvo imaju „potrebiti ratnici koji su se borili za

⁷⁹ *Agrarna reforma Sv. 1*, str. 217.

⁸⁰ Mirovni ugovor iz Versaillesa, Ekonomske klauzule, preuzeto sa: “net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa/versa9.html” (pristupljeno 15.07.2023.)

oslobođenje Srba, Hrvata i Slovenaca, i njihove porodice:“ Članak 41 odnosi se na šumske posjede, te nam je, za potrebe ovog rada poprilično važan: „(...) Veliki šumski kompleksi, koje je tuđinska vlast poklonila pojedinim licima, prelaze, po zakonu, u državnu ili opštinsku svojinu, bez ikakve naknade tim licima. Zakon o šumama određuje uslove pod kojima se zemljoradnici i oni, koji su uzgred bave zemljoradnjom, mogu koristiti sečom drva za građu i ogrev, kao i za ispašu stoke, u državnim i samoupravnim šumama.“⁸¹

Kao što se može vidjeti, navedeni članci Vidovdanskog ustava skoro pa u potpunosti slijede odrednice mirovnog ugovora u Versaillesu jer su Jugoslaviji (tada još Kraljevstvu SHS) mirovnim ugovorom ta prava osigurana. Međutim, kako smo i vidjeli, doneseni su i neki zakoni, kao i odredbe prije donošenja Vidovdanskog ustava. Kako je mirovni ugovor stupio na snagu tek 10. siječnja 1920. godine, bilo je potrebno urediti pravne temelje za provođenje agrarne reforme, pa je tako, prije početka rada Ustavotvorne skupštine, a samim time i prije donošenja samog Ustava Kraljevstva SHS, donesen niz zakona i odredbi. Tako je 6. siječnja 1919. donesen *Proglas regenta Aleksandra Karađorđevića* koji je predstavljao osnovu za pravno reguliranje provođenja agrarne reforme. Tim je proglasom regent Aleksandar obećao brzu primjenu agrarne reforme, međutim, kako Država SHS, kao ni Kraljevstvo SHS još nije bilo priznato, nije bilo uspostavljenih pravnih postupaka oko podjele veleposjedničke zemlje, narod je, kao i u slučaju Ghyczy, odlučio uzeti stvari u svoje ruke. Samo provođenje agrarne reforme započelo je donošenjem *Prethodnih odredbi za primjenu agrarne reforme* od 25. veljače 1919. No još se nije odredilo koje je tijelo nadležno za provođenje same reforme te je stoga donesena *Uredba o ustrojstvu Ministarstva poljoprivrede* od 19. veljače 1919. Međutim, izgleda da je u ovim vremenima pitanja agrarne reforme rješavalo Ministarstvo za socijalnu politiku jer je spomenute *Prethodne odredbe* potpisao ministar za socijalnu politiku Vitomir Korać⁸². Par mjeseci kasnije, 2. travnja, izdan je *Ukaz regenta Aleksandra Karađorđevića* kojim je osnovano Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Prvi ministar navedenog ministarstva bio je dr. Franjo Poljak, a njega je na toj poziciji 24. studenog iste godine naslijedio dr. Hinko

⁸¹ Vidovdanski Ustav preuzet sa: “arhivyu.gov.rs/active/sr-latn/home/glavna_navigacija/lekiskon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/vidovdanski_ustav.html” (pristupljeno 17.07.2023.)

⁸² Vitomir Korać (Šid, 26. siječnja ili 14. travnja 1877 – Iriški Venac, 5. ili 8. rujna 1941), političar i publicist. Prvi je socijaldemokratski zastupnik u Hrvatskom saboru (1908-1910. U razdoblju prije Prvog svjetskog rata, zbog socijalističke agitacije, često je bio zatvaran. Za života objavio je pozamašan broj tekstova. Više o njemu u Globačnik, Matko, *Hrvatska socijaldemokracija u Prvome svjetskom ratu*, Srednja Europa, Zagreb, 2018.

Krizman. Krizman je 12. veljače 1920. donio *Uredbu o ustrojstvu Ministarstva za agrarnu reformu* koja je dopunjena *Rješenjem o izmjenama u Uredbi o ustrojstvu Ministarstva za agrarnu reformu* godinu dana kasnije, 28. veljače 1921.⁸³ Time je službeno počelo djelovati i uredovati Ministarstvo za agrarnu reformu, čiji su se ministri nemali broj puta narednih godina izmjenjivali. U razdoblju do 1929. godine, kada je Ministarstvo ukinuo, na mjestu ministra čak su 13 puta ministri u vladama bili radikali. Upravo su za njihovog mandata i donesene *Prethodne odredbe*, koje je potpisao Vitomir Korać, član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Ti radikali- ministri bili su: Nikola Uzunović, Krsta Miletić, Milovan Simonović, Vladimir Andrić, Aleksandar Savić, Daka Popović i Lazar Radivojević.⁸⁴ No radikali nisu dulje vremena imali jedinstveni pogled na agrarnu reformu i u pravilu su štitili interese zemljišnih posjednika s obzirom da su „mnogi istaknuti radikali bili veleposjednici ili vlasnici kmetskih, čivčijskih, kolonatskih i beglučkih zemalja ili su po nekoj drugoj osnovi bili zainteresirani da se takvi oblici vlasništva ne mijenjaju“.⁸⁵ To objašnjava zašto se uža Srbija nikada nije podvrgnula agrarnoj reformi. Ministarstvo je bilo i pod Hrvatskom seljačkom strankom, i to čak skoro dvije godine, od srpnja 1925. do veljače 1927. godine, a ministri su bili Pavle Radić i Stanko Šibenik.⁸⁶ Demokratska stranka također je držala ministarstvo nekoliko puta (od 16. kolovoza 1919. do 19. veljače 1920; 17. svibnja 1920. do 1. siječnja 1921.), a ministri iz njenih redova su bili Frano Poljak i Hinko Krizman, koji je resor držao i kasnije kao član Samostalne demokratske stranke (od 27. rujna 1924. do 29. travnja 1925.) Kratko vrijeme je ministarstvo držala i Hrvatska zajednica sa ministrom Ivanom Krnicom (od 19. veljače do 17. svibnja 1920), kao i Slovenska ljudska stranka čiji je ministar bio Ivan Vesenjaka (od 27. srpnja do 6. studenog 1925.).⁸⁷ Iz navedenog je očito da je Ministarstvo za agrarnu reformu bilo od velikog značaja, što i ne čudi uzme li se u obzir agrarni karakter države te da je većina stanovništva bilo seljačka. Međutim, stavimo li na stranu političke aspiracije za samim resorom i samim time priskrblijanje glasova, Ministarstvo za agrarnu reformu bila je i odskočna daska u smisu ilegalnih dobiti i raznih špekulacija. Tome svjedoče i razne afere, poput afere „Našička d.d.“ u koju su bili uključeni razni članovi Radikalne stranke. Naime, 1922. godine Svetozar Grgin, član Radikalne stranke,

⁸³ Malović, Gojko, *Ustanove agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije 1919.-1929.* AJ-96, 2006, Beograd, str.7.

⁸⁴ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Motrišta političkih stranaka u Hrvatskoj o agrarnom pitanju (1918. – 1931.)* u „Časopis za suvremenu povijest“, sv. 24, br. 3 (129-147), str. 130.

⁸⁵ Ibid, str. 141.

⁸⁶ Više o ministrima iz redova HSS-a u Matković, Hrvoje, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada P.I.P. Pavičić: Zagreb, 1999., str. 199-222.

⁸⁷ *Motrišta političkih stranaka...*, str. 130.

sklopio je ugovor sa grofovima Guttman te je od njih kupio Vlastelinstvo Orahovica, a time je grof Guttman htio izbjeći gubitak svojih posjeda bez ikakve odštete, što bi se vjerojatno i dogodilo. Taj ugovor pronađen je u stanu Adolfa Schlessingera, Grginovog (ne)prijatelja te budućeg direktora firme „Podravina d.d.“.⁸⁸ Priča dobija zaplet kada se na udaru agrarne reforme našao veleposjed grofa Ladislava Mailatha iz Donjeg Miholjca, koji je u trenutku dolaska nove vlasti bio u Mađarskoj. Kako mu se imovina našla pod sekvestrom, javio mu se Grgin sa ponudom da će mu pomoći sa skidanjem sekvestra. Tako je i bilo – u travnju 1923. sekvestar je skinut, ali uz uvjet da veleposjed kupi „Podravina d.d.“ koja je osnovana baš osam dana prije skidanja sekvestra.⁸⁹ Tako je posjed prešao u ruke Grgina i „Podravine d.d.“, a grof Mailath je odlučio podići tužbu. Međutim, tadašnji ministar pravosuđa, Lazar Marković, poziva se na zakon te određuje da sudovi nisu nadležni u osporavanju zakonodavne vlasti nego da se grof Mailath, kao stranac, obrati Državnom savjetu i tamo zatraži pravdu koju nikada nije dobio. Na kraju se morao zadovoljiti da posjed proda debelo ispod cijene, a njegove šume su podijelile firme Guttman i Našička, dok je sam Grgin sa Schessingerom podijelio grofov dvor.⁹⁰ Šumu tog posjeda eksploatirale su tvrtke „Našička d.d.“ te „S. H. Guttman“, a sječu šuma je odoborio 11. lipnja 1924. godine tadašnji ministar šuma i ruda, radikal Dragutin Kojić koji je, za tu uslugu, dobio mito u obliku zaprega s dva lipicanera.⁹¹ Detalji same afere, kao i sudski proces protiv njenih sudionika, počeli su izlaziti u javnost tek sredinom 30-ih godina 20. stoljeća, tako da su zapravo malverzacije i eksploatacija potrajale dobrih desetak godina prije no što su njeni sudionici za to uopće bili implicirani ili uhićeni. Zanimljivo je da afera vjerojatno ne bi ni ugledala svjetlo dana da se Grgin nije zamjerio regentu Aleksandru. Naime, Svetozar Grgin bio je veliki dužnik Beogradskoj zadruzi, a kako je najveći dioničar zadruge bio sam kralj regent Aleksandar, potonji je cijelu stvar shvatio kao povredu njegovih interesa te naložio kazneni progon Svetozara Grgina i njegovih kolega.⁹² Štoviše, sudski nadležnici u Osijeku su u svojoj istrazi zaključili da je u cijeloj stvari sudjelovalo otprilike 1400 osoba od kojih je čak 72 bilo državnih zastupnika, a da bi stvar bila još bizarnija samo ih je 106 osuđeno.⁹³

⁸⁸ Volner, Hrvoje, *Od industrijalca do kažnjenika. "Guttman" i "Našička" u industrijalizaciji Slavonije*, Srednja Europa, Zagreb, 2019., str. 177-78.

⁸⁹ *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma...*, str. 233.

⁹⁰ Volner, Hrvoje, *Od industrijalca do kažnjenika. "Guttman" i "Našička" u industrijalizaciji Slavonije* str. 173.

⁹¹ *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma*, str. 233.

⁹² Kulundžić, Zvonimir, *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*, str. 118.

⁹³ Buchenau, Klaus, *What is Justice? Complaints about Courts in Interwar Yugoslavia* u: *Südost-Forschungen* 77, 2018. (121-136), str. 132

Korupcija nije zaobišla ni posjede kneza Thurn Taxisa, konkretno njegove posjede u Gorskom kotaru. Naime, tadašnji ministar pravde, Edo Lukinić, je 17. studenog 1924. godine izdao proglas s kojim je skinuo sekvestar sa imovine kneza Thurn Taxisa što je naišlo na mnogo negodovanja u jugoslavenskom parlamentu, a i prouzročilo je općenarodni skandal. Ministar je skinuo sekvestar sa kneževе imovine uz uvjet da se vlasništvo prenese na novoosnovano *Akcionarsko društvo za eksploataciju šuma* sa sjedištem u Beogradu. Obrazac je donekle isti kao i u navedenom Grginovom primjeru – vlasništvo se, uz vjerojatni mito, prenosi na novoosnovano društvo od kud se namiruje uži krug ljudi. „Afera Lukinić“ ili „aferra Thurn Taxis“ proizašla je upravo iz tih događaja – ubrzo nakon što je posjede preuzelo *Akcionarsko društvo* započela je intenzivnija eksploatacija šumskih dobara (do 1925. godine sječe se između 0,74 do 3,74 m³/ha, dok se od 1926. do 1932., pod *Akcionarskim društvom*, sjedeće između 6,43 do 5,26 m³/ha).⁹⁴ Iz navedenih slučajeva može se vidjeti da je korupcijska trakavica sezala sve do samih ministara, te da su u nju bili upleteni razni sudionici, od lokalnih punomoćnika pa sve do visoko rangiranih političara.

Cijela aferra oko posjeda obitelji Thurn Taxis bila je također plodno tlo političke agitacije kao što možemo iščitati iz pamfleta pod nazivom *Afera Thurn-Taxis*. Tiskana je u Ogulinu, izdao ju je Akcionarski Odbor Saveza Zemljoradnika u Ogulinu, a napisao nitko drugi nego tzv. Stručnjak⁹⁵. Glavni urednik je bio Zdravko Lenac. „Afera Thurn – Taxis“, kako i ime kaže, bila je politička aferra o kojoj su tadašnje novine neko vrijeme pisale. Cijela aferra bi se mogla ovako sažeti: dr. Edo Lukinić, ministar pravde, pristao je, na savjet beogradskog odvjetnika Jakova Čelebonovića koji je zastupao kneza Alberta, svojevolumno dignuti sekvestar sa imovine kneza Thurn Taxisa. Ministar Lukinić, njegovi stranački kolege Danilo Dimović i Svetislav Popović te odvjetnik Čelebonović postali su preko noći za desetke milijuna dinara „teži“ vjerojatno novcem kneza Alberta. Kako za tu odluku ministra Lukinića nisu znali ni Nikola Pašić, pa ni Svetozar Pribičević, obojica su situaciju iskoristili da naštetе Samostalnoj stranci, prikazujući je kao

⁹⁴ Frančišković, Gorski kotar, str. 495.

⁹⁵ U nekim kazalima, kao i u katalogu Knjižnica grada Zagreb te Nacionalne Sveučilišne Knjižnice, za pisca se navodi Oto (Oton) Frangeš (Mitrovica, 5. travnja 1880 – Zagreb, 30. srpnja 1945). Agronom i intelektualac. Stručnjak u agrarnim pitanjima što je vidljivo u njegovu bogatu životopisu od čega je zanimljivo spomenuti da je 1898. imenovan profesorom Šumarske akademije u Zagrebu., a od 1921. godine profesorom na Gospodarsko-šumarskom fakultetu u Zagrebu gdje predaje agrarnu politiku, gospodarsku upravu i gospodarsku trgovinu. Obnašao je dužnost ministra u Ministarstvu poljoprivrede od 1929. do 1931. godine nakon čega se povlači iz politike i djeluje kao senator do 1937.

korumpiranu.⁹⁶

Sam pamflet se dotiče nekoliko stavaka oko kojih se, izgleda, većina stranaka slagala: posjedi Thurn Taxisa su narodno dobro od važnog povijesno – strateškog položaja te kao takvi pripadaju državi (ili narodu), a ne da se smatraju vlasništvom stranog plemića. Opravdanje za taj stav se nalazi u činjenici da je većina Albertovih posjeda nekoć pripadala Zrinscima i Frankopanima nad kojima je počinio „austrijski car Leopold onaj strašan zločin, kad je na časnu riječ k sebi pozvao šefove porodica Zrinjskih i Frankopana, pa ih na vjeri prevario, strao u tamnicu i pogubio, da može njihovo silno bogatstvo opljačkati i njihova mnogobrojna vlastelinstva sebi prisvojiti.“⁹⁷ Ti posjedi su Brod – Grobnik, Čabar, Ozalj, Čiče, Lekenik, koji su u međuvremenu stavljeni pod sekvistar, ali su „njihovi gruntovni vlasnici još uzurpatori ili uzurpatorski sljednici pouzdanici neprijateljske vlasti njemački nasljedni knez Thurn Taxis i mađarski plemić i zavičajnik Ghyczy“.⁹⁸ Za to odugovlačenje rješavanja kriv je, po navodima Stručnjaka, Srđan Budisavljević koji je obećao potjerati tuđince ali to nikako da napravi nego je još vlada prihvatila knežev trik kojim je poprimio austrijsko državljanstvo, o čemu će biti više riječi kasnije. Prema riječima Stručnjaka to je ništa drugo doli izdaja, jer „ako bi dakle Srbijanci danas u vladi odlučili, da se krvava baština Zrinjskog- Frankopana prepusti tuđincu i to Nijemcu i Austrijancu, to bi time učinili isto, kao da Kosovske vilajete vraćaju sada Turskim dahijama i begovima, dapače još i gore.“⁹⁹ Tom logikom, jedini pravi baštinik Zrinsko – Frankopana je hrvatski seljak, koji jedini ima pravo na te posjede. Osim tih političkih i agitacijskih težnji za kneževim posjedima, Stručnjak navodi i strateška: posjedi Brod- Grobnik i Čabar, koji zajedno broje preko 80 000 jutara, a u vlasništvu su stranaca, mogli bi biti sigurnosni problem jer upravo ti posjedi čine veliki dio državne granice prema Italiji. „Tko priječi Thurn Taxisa, ako bude to u njegovom interesu, da postane jednog dana talijanskim državljanom, kako je sada u svom interesu nakanio i postao od njemačkoga, austrijskim državljaninom i kao što je postao talijanskim državljanom i bivši čabarski vlastelin Ghyczy, a pogotovo, ako bi to u jednom danom momentu odgovaralo

⁹⁶ Matković, Hrvoje, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do Šestojanuarske diktature*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za povijest, Zagreb, 1972., str. 179-80. Matković navodi da je cijelu aferu pokrenula Radikalna stranka u svrhu poništenja 61 mandata Hrvatske republikanske seljačke stranke čime bi Radikali mogli sastaviti homogenu vlast bez Samostalne demokratske stranke. Zbog toga se o aferi najviše pisalo u radikalnoj štampi. Na kraju se stvar svela na ultimatum: ili će demokrati izglasati za poništenje 61 mandata HRSS-a ili će dr. Edo Lukinić zbog afere ići na sud. Mandati HRSS-a su bili poništeni.

⁹⁷ Lenac, Z., *Afera Thurn- Taxiss, Historijsko – politički stručni prikaz.*, Tiskara J. Pinter, Ogulin, 1925. str. 8.

⁹⁸ Ibid, str. 10.

⁹⁹ Ibid, str. 14.

probitcima talijanske vlade i talijanske nasrtajne politike.“ To je naravno veliki problem, jer što ako se Italija odluči, kao što je i sa Rijekom, „da u tom predjelu ispravlja granice i traži za sebe cijeli Gorski Kotar?!“¹⁰⁰ Ta je argumentacija zanimljiva jer je se može povući paralela sa Slavonijom i tamo koloniziranim solunašima – prvoborcima iz rata koji su tamo naseljeni kako bi se „spriječila opasnost denacionalizacije područja na kome se kroz dugi niz godina odvijalno naseljavanje Nijemaca i Mađara“. Slična je situacija bila i u „Pečko- prizrenskoj oblasti i na Kosovu kao pograničnim krajevima prema Albaniji.¹⁰¹ Iako nije tako rečeno, Stručnjaku je izgleda najvažniji ekonomski aspekt kneževih posjeda, što vidljivo u činjenici da o potencijalnoj zaradi od posjeda posvećuje najviše prostora u svom mišljenju. Po njegovoj procjeni radi se o milijardama dinara zarade, te poziva na razborito raspolaganje goranskim šumama jer „ako bi se više sjeklo, nego je određeno, kameniti teren vlastelinstva Brod- Grobnik pretvorio bi se u pustu golet, kao što se dogodilo u Primorju, kad je Talijan tamo poharao stare Frankopanske šume, kao što se djelomice i danas pred našim očima događa u vlastelinstvu Čabar, gdje je u predposljednjem desetgodištu vlastelin Ghyczy, bivši u novčanim neprilikama, tjerao takvo neracionalno šumsko gospodarstvo.“¹⁰² Prozivajući Lukinića i vladu Ljube Davidovića, autor u pravoj agitacijskoj maniri navodi da odluka kojom je dignut sekvestar sa kneževih imanja, najviše šteti „našem šumskom radniku, kirijašu i radniku fabričkom.“¹⁰³ Radi se o klasičnom agitacijskom pamfletu koji koristi sve poznate metode pobuđivanja strasti u čitatelja – poziva se na slavnu hrvatsku starinu, ostraizira stranca te navodi muke malog čovjeka. Ipak, radi se o vrijednom izvoru jer upućuje na aferu čije rješavanje (ili točnije sankcioniranje) još nije bilo pravno regulirano. Pamflet zapravo nudi svojevrsan uvid u razmišljanje onodobnog čovjeka – nigdje se ne spominje izričito riječ korupcija, nego afera, što svjedoči o još nerazvijenom antikorupcijskom elementu u novoj državi. Isto tako, implicira se da nije problem što se od cijele afere okoristila jedna ili više osoba, nego što se neće okoristiti „narod“. Da je tome bilo tako potvrđuje i samo razrješenje afere koja se rasplinula poprilično brzo. Prve njene spomene, ili točnije, natruke, čitatelji zagrebačkih *Novosti* mogli su pročitati 6. ožujka 1925. godine: izašla je kratka vijest da ministar Lukinić ima audijenciju kod kralja. U

¹⁰⁰ Ibid, str. 21.

¹⁰¹ Erić, Milivoje, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918-1941 godine*, str. 296-97

¹⁰² Ibid, str. 26.

¹⁰³ Ibid, str. 31.

istom listu iznosi se i izjava dr. Franje Poljaka¹⁰⁴ kojom demantira bilo kakav osobni upliv u cijelu aferu. Njega su izgleda prozvali listovi *Hrvat* i *Balkan* i to tako da bi Poljakov advokatski konzorcij na tom poslu trebao zaraditi barem 300 milijuna dinara. Zbog toga će, kako navodi izjava, on tužiti navedene listove za klevetu.¹⁰⁵ Novine su temu razvlačile sve do prosinca, kada se izgleda cijela priča dovela do svog konca. U *Novostima* od 11. prosinca iste godine nalazimo raspisanu do tada poznatu priču – ministar je svakako napravio propust skinuvši sekvestar sa kneževine imovine, ali ipak se nije ogriješio o nikakav ustavni ili zakonski propis te da se „u smislu čl. 1 zakona o ministarskoj odgovornosti (...) dr. Edo Lukinić ne stavlja pod optužbu niti pred državni sud.“¹⁰⁶ Par dana kasnije, 13. prosinca, na sjednici radikalskih ministara u stanu Nikole Pašića, raspravljalo se kako će radikali pristupiti aferi – hoće li se glasati za izručenje ministra Lukinića sudu ili ne. *Novosti* navode da se u klubu radikala nalazi skupina koja se priklanja opoziciji (Radićevcima) oko izručenja ministra sudu, ali da će se odluka znati nakon nekoliko dana kada prođe glasanje u Narodnoj skupštini.¹⁰⁷ Sada već bivši ministar pravde je na sjednici Narodne skupštine, 14. prosinca, držao govor od skoro 4 sata na kojem je iznosio svoju obranu. Dan poslije riječ su imali tužitelji, dr. Žanić, dr. Ilija Šumenković i dr. Hodžar, koji su zastupali Lukinićevo izručenje sudu.¹⁰⁸ Priča doživljava svoj suton 16. prosinca kada se u Narodnoj skupštini naveliko raspravljalo o aferi. Ovoga puta dr. Ivan Pernar (HSS) iznosi svoje mišljenje: „inkriminirano riješenje dr. Luknića pojavljuje [se] kao preuranjeno i nepravilno“ jer „Na osnovu člana 12, 14, i 16 zakona o ministarskoj odgovornosti istražni odbor nalazi da ne može predložiti narodnoj skupštini da se dr. Lukinić, bivši ministar pravde, stavi pod otpužbu državnom sudu“. I tako je priča završila, Narodna skupština nije izručila bivšeg ministra sudu, na njegovu stranu su stali radikali, ali i neki Radićevci, te je skupština, u klasičnoj maniri zaključila svoju sjednicu najavom zimskih praznika – sjednice Narodne skupštine odložene su do 29. siječnja 1926. godine. Kako se ujedno radilo o sredstvu političke agitacije svaka se politička opcija morala izjasniti o samoj reformi te su sve stranke istu podržavale, svaka na svoj način. Sve su se stranke u pravilu slagale sa izvlaštenjem veleposjeda od stranca, ipak se radilo o stranom ili neprijateljskom elementu. No, valjalo je biti

¹⁰⁴ Zastupnik Demokratske stranke, koji je u godinama formiranja Kraljevine obnašao dužnost ministra u Ministarstvu agrarne reforme, a zamijenio ga je Hinko Krizman.

¹⁰⁵ *Novosti*, br. 70, 6.3.1925. “Najnovije vijesti iz Beograda”

¹⁰⁶ *Novosti*, br. 339, 11.12.1925. “Značajan preokret u aferi dra. E. Lukinića”

¹⁰⁷ *Novosti*, br. 342, 14.12.1925. “Afera dra. E. Lukinića pred Narodnom skupštinom”

¹⁰⁸ *Novosti*, br. 343 i 344., 15. i 16. prosinac. 1925. “Afera Thurn Taxis pred Narodnom skupštinom” i “Veliko zanimanje za aferu dra. E. Lukinića”

oprezan- mnoge su stranke u svojim redovima imale veleposjednike, pa tako i, kako je navedeno, Radikalna, ali u tu skupinu pripadaju stranke poput Hrvatske seljačke stranke, Demokratske stranke pa i Samostalne demokratske stranke. Kako ne bi otuđili te članove, navedene stranke su ispočetka zauzimale pasivan stav prema pitanju agrarne reforme, no kada se situacija na selu zaoštrila, tako su se i zaoštrili stavovi tih stranaka prema agrarnoj reformi. Jedine stranke su od početka bile dosljedne po pitanju agrarne reforme su Zemljoradnička stranka, Hrvatska pučka stranka te naravno Socijalistička Partija Jugoslavije i Komunistička Partija Jugoslavije. Ne treba dodatno navoditi razloge Socijalističke i Komunističke Partije Jugoslavije, pa ni Zemljoradničke stranke u čijim su redovima bili mahom seljaci iako su oni shvaćali vrijednost velikog posjeda u ekonomskom smislu. Hrvatska pučka stranka s druge strane je zastupala interese Katoličke crkve i samim time se borila protiv eksproprijacije njenih posjeda, no u tome nije bila u potpunosti uspješna jer su neki crkveni posjedi bili eksproprijirani. Da budemo točniji, posjedi sve 3 crkve su bili na udaru agrarne reforme, a i raznih špekulacija povezanih s njom. Katolička Crkva je zarana, još po završetku rata, prepoznala da bi se mogla naći na udaru reforme te je izdala proglas od 27. studenog 1918. koji kaže: „Jugoslavenski katolički episkopat uviđa, kako je opravdano da neimašni dio seljačkog staleža dođe do primjerenog posjeda zemljišta i da je u tu svrhu potrebna agrarna reforma veleposjeda; zato je sa svoje strane spreman ishoditi privolu Sv. Stolice da, uz pravičnu odštetu, od crkvenih velikih posjeda u tu svrhu nužno zemljište otkupi“.¹⁰⁹ Ta težnja da Crkva bude namirena za svoje posjede nije naišla na odobravanje u vladajućim krugovima tako da je Crkva morala urgirati – 1919. godine, na primjer, Zagrebačka nadbiskupija je svoje maksimirsko dobro proдала Zemaljskoj vladi za 13 milijuna kruna, a ona ga je preusmjerila Gospodarsko- šumarskom fakultetu.¹¹⁰ Štoviše, u predstavi jugoslavenskog katoličkog episkopata na čelu sa nadbiskupom Antunom Bauerom od 6. svibnja 1921. godine stoji da se „očekivanju [se] episkopata nije udovoljilo, naprotiv, izdane su uredbe, naredbe i raspisi ministarstva za agrarnu reformu, koje se imaju primjenjivati i faktično se primjenjuju na crkveni posjed upravo tako kao i na ostale feudalne, glede kojih otuđivanja i zaduživanja prije izašlih uredaba o provedbi agrarne reforme nisu uopće postojale nikakove zakonske stege, kao glede crkvenih.“¹¹¹ Zauzvrat „tražimo, da nam se naša crkvena zemljišta predadu u prijašnji posjed, a mi ćemo sami davati seljakom u zakup uz pravednu zakupninu pod nadzorom

¹⁰⁹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sv. I*, str. 99.

¹¹⁰ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sv. 2*, str. 155.

¹¹¹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sv. 2*, str. 156.

agr/arnih/ oblasti o svom upravnom trošku, koji je kod provedbe sadašnih minist/arskih/ naredbi za seljake vrlo osjetljiv.“¹¹² Do 1941. godine od Katoličke Crkve ekspropirano je 5 696 jutara zemlje, iako je za eksproprijaciju određeno 11 152 jutara zemlje. Dapače, Katoličkoj i Grkokatoličkoj Crkvi oduzeto je neizmjereno manje zemlje nego što je bilo predodređeno, a zanimljivo je da je Pravoslavnoj oduzeto samo nešto manje nego je bilo predodređeno (određeno 9 143 jutara, a ekspropirano 8 370 jutara).¹¹³ Koji je točno razlog takvog ishoda je autoru ovog rada nepoznato, ali možda bi jedan slučaj u to mogao dati uvid. Radi se o aferi u kojoj su protagonisti (ili je točnije reći antagonisti) priče bili Nikola Pašić, višegodišnji premijer Kraljevstva, i Puniša Račić, atentator na Stjepana Radića, ali i Pašićev miljenik. Naime, Račić se namjerio na šumske posjede manastira Dečani, manastira koji se nalazio na današnjem Kosovu, te njegovih šumskih posjeda kraj kosovskih mjesta Istinići i Babalovići. Taj isti manastir bio je zadužbina legendarnog kralja Stefana Dečanskog, te je vladar tom manastiru poklonio nekoliko zemljišnih kompleksa te nekoliko stotina hektara već navedenih šuma. Po završetku Prvog balkanskog rata Metohija prelazi u vlast Crne Gore. Nakon Prvog svjetskog rata do šume kraj Babalovića i Istinića htio je doći Puniša Račić, a da bi u tome uspio poslužio se raznim sredstvima pa je tako poveo i sudski proces protiv Kraljevine SHS. Kao svoj argument Račić navodi da on zaslužuje šumu kraj Babalovića jer je on nasljednik Steve Vasojevića¹¹⁴. Ta bizarna argumentacija je uspjela, što zbog pritiska Nikole Pašića, a što samog Račića, a za šumu kraj Istinića Račić se morao poslužiti onim što mu je išlo najbolje – razbojstvom. Zvonimir Kulundžić navodi da je Račić oteo lokalnog muslimanskog starješinu te od njega uz prijetnje iznudio osmanske dokumente (*tapija*) iz 1624. koji na arapskom potvrđuju da su vlasnici te šume muslimanski starješine sela Istinići¹¹⁵. Iako je Račić pravoslavac i Crnogorac, on je dobio te posjede, vjerojatno uz pritiske svoj zaštitnika Nikole Pašića. Valja svakako spomenuti da nisu svi bili suglasni s tim, naime, ministar šuma i ruda Žika Rafajlović odbio je te posjede predati Račiću, i to je sustavno odbijao dok je bio na funkciji. No dolaskom Milana Srškića na tu poziciju 1923. situacija se mijenja te novi ministar, pod pritiscima, popušta i predaje šumske

¹¹² Ibid. str. 160.

¹¹³ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sv. I*, str. 359.

¹¹⁴ Po narodnoj predaji, Stevan Vasojević je sudjelovao u bici na Kosovu 1389. gdje je vjerojatno i poginuo. Poslije bitke Turci su zaplijenili njegove posjede, a njegovi su pobjegli u istočnu Crnu Goru. S obzirom da je Stevan bio u rodbinskoj vezi sa kraljem Stefanom Dečačkim, Račić je smatrao da je on legitimni nasljednik sporne zemlje.

¹¹⁵ Kulundžić, Zvonimir, *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*, str. 479.

posjede Račiću.¹¹⁶ Cijela afera potrajala je nekoliko godina jer je te posjede Račić zatražio još 1921. te je upravo zbog toga cijela priča bila pod medijskom prismotrom. Mnoga su glasila agitirala protiv Puniše Račića te je čak cijelu slučaj nazvan i „nacionalnom sramotom“, a Račić i Pašić u raznim glasilima su okrivljeni da su „oglodali kosti“ drevnog srpskog vladara.¹¹⁷

Korupcija u Jugoslaviji kao dio svakodnevnice

Kada pričamo o korupciji važno je postaviti teorijski okvir unutar kojeg je moramo promatrati. S obzirom da sam termin ima poveći broj definicija, poslužit ćemo se onim koji koristi Lecić: korupcija je zloupotreba povjerene moći radi privatne dobiti.¹¹⁸ To naravno ne bi trebalo izjednačavati sa sitnim potplaćivanjem kojeg autor stavlja u kontrast terminu korupcija. Po toj definiciji podmićivanje policijskog službenika da „skrene pogled“ je nemjerljivo blaži oblik korupcije od gore navedenog primjera „velike korupcije“. Korupcija je, metodički gledano, teško, ako i uopće, dokaziva. Tome je razlog činjenica da se u pravilu radi o neformalnim dogovorima o kojima često nema fizičkog dokaza. Kada pričamo o povijesnoj znanosti to znači da je jako teško naći neku vrstu zapisa koja bi direktno i eksplicitno implicirala neku vrstu koruptivnog čina. To čini istraživanje korupcije u povijesnom smislu izrazito teškom. No, izgleda da je interes za tim temama u zadnje vrijeme sve veći što možemo vidjeti u primjeru regensburškog povjesničara Klause Buchenaua, ali i regensburškog kruga povjesničara. Na ovim prostorima korupcijom se u povijesnom smislu bavio samo gore spomeniti Zvonimir Kulundžić, koji je u svojoj knjizi *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji* opisao i istražio velik broj afera koje su obilježavale razdoblje između dva svjetska rata. Ipak, radi se o zastarjelom radu koji ne slijedi neki naročito zadani teoretski okvir što se istraživanja korupcije tiče. Iz tog razloga, u ovom radu nije odveć citiran, osim ponekad proklamativno jer ipak se radi o zabilježenim događajima koje je Kulundžić u tadašnjoj historiografskoj maniri odradio. Što se pak tiče teoretskog okvira, u ovome radu slijedit će se postavke Petre Stykow koja je svoj korupcijski model opisala na sljedeći način: „Korupcija je onaj poseban slučaj agencijskog

¹¹⁶ Antonić, Goran, *Afera oko šumskog poseda manastira Dečani* u: Korupcija i stvaranje modern srpske države, str. 77-80.

¹¹⁷ Ibid. str. 80.

¹¹⁸ Lecić, Miloš, *The Evolution of Anti-Corruption Legislation in Interwar Yugoslavia*, str. 39.

problema u kojem agent svoj oportunizam ispoljava prevarom svog nalogodavca kroz transakciju sa trećom stranom, 'klijentom'. (...) Između agenta i klijenta odvija se razmjena usluga koja je u suprotnosti sa slovom ili duhom, materijalno ili proceduralno, 'primarnom' ugovoru između *nadređenog* (op. preveo autor) i agenta.¹¹⁹ Slijedom toga razvio se model nadređeni-agent-klijent (*principal-agent-client*) koji po teoriji shvaća *nadređenog* (u ovom slučaju je to država) kao nekorumpiranog dok su agent (u ovom slučaju državni službenik) i klijent (onaj tko želi provesti neki čin mimo zakona). Dakle, agent i klijent svoje „poslove“ zaključuju neovisno od *nadređenog* koji po tom modelu njih želi osujetiti. Ta postavka, iz gore navedenih razloga nije najprikladnija za potrebe ovog rada koji želi dokazati da je kod *nadređenih* u ovom slučaju bila visoka stopa korupcije kao i kod klijenta i agenta. Valja svakako naglasiti da se ne smatra cijela Kraljevina korumpiranom jer bi to bilo netočno. Rad nekih državnih službenika, koji će se spomenuti kasnije, svjedoči upravo suprotno. Dapače, u razdoblju između dva svjetska rata u Kraljevini SHS/Jugoslaviji možemo uočiti razvitak pravne legislative koja je imala antikoruptivni karakter. Ipak, poveći broj najviših državnih službenika bio je korumpiran, a upravo je ta činjenica dala knezu Albertu „vjetra u leđa“ da se okuša raznim neetičnim metodama kako bi zadržao vlasništvo nad svojim posjedima. Tako je, po gore navedenom teorijskom modelu knez *klijent*, a ministar Edo Lukinić *agent*. Zdenka Šimončić – Bobetko je navela da je ministar Lukinić primio mito za skidanje sekvestra, ali to je pisala i tadašnja *Riječ*, glasilo Samostalne demokratske stranke.¹²⁰ Za sada sve upućuje da je to bila istina jer se ne vidi niti jedan drugi razlog zašto bi ministar, kojemu bi na umu trebao biti nacionalni interes, popustio pod pritiskom nekog stranca i svojim postupkom oštetio državu. Isto tako je zanimljivo je da za svoje postupke dr. Lukinić nikad nije odgovarao, što je nesumnjivo povezano sa tada još slabom antikorupcijskom politikom Kraljevine SHS. Prema Leciću, problem u zakonodavnom smislu i sprječavanju korupcije je proizlazio iz činjenice da je u novonastaloj državi postojalo nekoliko pravnih tradicija koje nisu bile usklađene. Radilo se naravno o srbijanskom zakonu i austro-ugarskom zakonu, ali i crnogorskom kao i mađarskom. Ti su zakoni do neke mjere bili u opreci. Međutim, nije toliko problem bio u njihovoj opreci koliko u činjenici da se zakon nije jednoliko provodio. Naime, skica za uniformni novi zakon bila je gotova 1922. godine, te je zakon donesen 1923. (*Zakon o državnim službenicima*). Iako je

¹¹⁹ Buchenau, Klaus, *Korruption im Ersten Jugoslawien (1918-1941.). Eine Skizze zum Diskurs und Praxis* u: „Südöst-Forschungen“, br. 72, 2013 (98-132), str. 107.

¹²⁰ *Riječ*, Zagreb, br. 295, 24. 12. 1925. „Afera Lukinić“

zakon bio uniforman, njegove odrednice se nisu uniformno provodile nego su se provodili po lokalnim kriterijima i tradicijama. To je dovelo to tzv. pravnog federalizma u Jugoslaviji koji bi se prije svega mogao pripisati nestabilnosti jugoslavenskih vlada koje su karakterizirale državu do 1929. godine kada kralj uvodi diktaturu. Navedeni *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* iz 1923. godine propisivao je pravila zapošljavanja, promaknuća, plaća i sankcija državnih službenika. Taj se zakon dotakao i korupcije, točnije, sprječavanja iste, pa je tako članak 95 tog zakona propisivao da se bilo koji oblik povrede autoriteta i pozicije državnog službenika kažnjava smanjenjem plaće i penzijom, dok će se ozbiljniji slučajevi kažnjavati otkazom ili primjenom kaznenog prava. Prema članku 97, javni službenici ne smiju biti ugovorne stranke u pitanjima javne nabave, niti smiju imati bilo kakav upliv u njih. Članak 98 pak navodi da javni službenici ne smiju, direktno ili indirektno, primati bilo kakve „poklone“ koji bi utjecali na njihovo donošenje bilo kakve odluke.¹²¹ Zanimljivo je da su taj novi zakon, a i onaj koji će doći poslije njega, bili blaži i neodređeniji od starog srbijanskog zakona iz 1860. Primjerice, u starom zakonu je za primanje mita da se izbjegne službenička dužnost propisana kazna od 100 talira i do 6 mjeseci zatvorske kazne dok je u novom zakonu (te onom iz 1929., vrijedi za sve odrednice) propisana samo zatvorska kazna bez određenog vremenskog ovira. Za primanje mita za činjenje ilegalnih radnji novi zakon je propisao kaznu do pet godina zatvora dok je stari zakon propisivao ravno 5 godina zatvora i gubitak građanskih prava. Sudski službenici koji bi presudili u nečiju korist nauštrb zakona su po starom zakonu bili kažnjeni sa zatvorskom kaznom u trajanju od dvije do pet godina. Po novom zakonu, samo su suci mogli dobiti kaznu do pet godina u zatvoru dok bi niži sudski službenici mogli dobiti kaznu od minimalno šest mjeseci zatvora. Koliko je novi zakon bio popustljiv svjedoči i činjenica da je poštanski službenik koji bi otvorio ili uništio pismo ili paket mogao biti kažnjen neodređenom zatvorskom kaznom dok je po starom zakonu taj isti poštari ostao bez posla te služio zatvorsku kaznu do godine dana.¹²² Taj novi pravni okvir možda je i bio zamišljen da bi se novostvorena elita i dodatno obogatila. Tome u prilog bi išla činjenica da su dvadesete godine u Kraljevini SHS obilovale raznim skandalima i aferama. Već je navedena „Našička“, afera sa manastirom Dečani, afera Thurn Taxis, ali bilo ih je još. Na primjer, „afera sa ratnim plijenom“ koja je isplivala u javnost 1924. godine jasno svjedoči koliko je korupcija bila raširena među nižim

¹²¹ Ibid. str 49.

¹²² Ibid, str. 51-52.

činovnicima. Po završetku Prvog svjetskog rata, u južnoj Srbiji ostala je velika količina ratnih materijala od strane neprijateljske vojske koja ga je ostavila pri povlačenju. Najviše je materijala ostavljeno u općini Gradska, na jugu Srbije. Tamo je zbog toga osnovana Komanda plijena da se brine o preuzetim materijalima. Priča dobiva zaokret kada se 1922. na jednoj željezničkoj postaji pronade jedan vagon koji je bio ispunjen tim istim ratnim materijalima. Odmah je formirana istražna komisija koja je nakon istrage utvrdila sljedeće: više desetina osoba je optuženo za ilegalnu trgovinu ratnim materijalom, i to najviše „trgovaca, bankara, vlasnika rudnika i drugih. Od državnih činovnika optuženi su: Čedomir Garić, bivši zastupnik direktora Direkcije Plijena; Milun Katanić, artiljerijski pukovnik i bivši komandant Komande Plijena u Gradskom; Velimir Damljanović, artiljerijski poručnik i bivši rukovodioc spremišta Komande Plijena u Gradskom; Stefan Lalović, blagajnik Komande; pješadijski kapetan Oto Hernig, potporučnik Branko Agbaba, narednik Milan Jovanović – članovi komisije Komande, Branko Vukomanović, kotarski ekonom iz Đakovice; Vojislav M. Ilić, knjigovođa; Dimitrije Glavošić, magaziner trinaeste sekcije u Prilepu; Miloslav Žižić, žandar; Gvozden Pantić, nadzornik pruge; Sud skopske općine i drugi“.¹²³ Kao što se može vidjeti u „akciji“ je sudjelovao popriličan broj državnih službenika uz razne špekulante i trgovce, a Antonić navodi da je ovaj združeni pothvat nižih državnih službenika oštetio državu za više desetina milijuna dinara. Uz ovu, post-ratno razdoblje brojalo je i poveći broj drugih korupcijskih afera koje su radili niži službenici, ali i viši službenici poput već navedenog ministra Lukinića ili Nikole Pašića što svakako ide u prilog tezi da je prva Jugoslavija patila od visoke stope korupcije. Da je ta činjenica zamijećena svjedoči i podatak da je u veljači 1929. donesen novi *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca* u kojem su dodane nove odrednice protiv korupcije pod sekcijom „Krivična djela protiv javne službe“. U tom zakonu se kriminalizira podmićivanje, te su također određene sankcije protiv odvjetnika i javnih bilježnika koji zloupotrebljavaju svoj položaj u svrhu vlastite dobiti.¹²⁴ Par mjeseci kasnije, u travnju iste godine, donesen je *Zakon o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti* koji je zapravo prvi pravi antikorupcijski zakon u novoj državi. Njime je određeno da svatko tko zlorabi svoj javni ili socijalni položaj i na taj način oštetiti državu može biti kažnjen sa 5 godina zatvora i 250 000 dinara novčane kazne. Zakonom je također određeno da će biti sankcionirani ne samo počinitelji

¹²³ Antonić, Goran, *Afera sa ratnim plenom* u: “Korupcija i stvaranje moderne srpske države”, Aleksandra Bratulović i Srđan Korać, str. 42 (41-44)

¹²⁴ Lecić, *The Evolution of Anti-Corruption Legislation in Interwar Yugoslavia*, str. 51.

nego i pomagači. Nadalje, određeno je da sada suci, ako se radi o slučajevima korupcije, smiju zaviriti i u „strogo povjerljive“ dokumente kako bi mogli donijeti ispravnu odluku. No odluka sa najvećim antikorupcijskim implikacijama se očituje u članku 15 koji kaže da je svaki javni službenik, koji živi izrazito rastrošno i koji je pod neobjašnjivim okolnostima stekao pokretninu ili nekretninu, podložan istrazi da se ustvrdi porijeklo stečene imovine.¹²⁵ Da su te sustavne promjene bile potrebne svjedoče neki događaji koje prenosi Klaus Buchenau u svojoj analizi pritužbi poslanih na određene sudove u prvoj Jugoslaviji. Radi se konkretno o sudovima u Bihaću i Cazinu. Tako je 1926. godine ministarstvo pravde poslalo Mihaila Zobkova, ruskog imigranta, da posjeti već spomenute sudove i napiše izvještaje o njihovom radu. Prema Zobkovu, problem sudova je bila njihova sporost i veliki broj proceduralnih grešaka. Navodno je na stolu izvjesnog Stjepana Jeličića, tajnika suca u Bihaću, stajalo pregršt hitnih slučajeva iz lipnja (autoru je nepoznato u kojem je mjesecu Zobkov tamo bio). Također Zobkov navodi da se oduzimanje imovine ne provodi iako je propisano zakonom, te da se lokalci rađe neformalno sami dogovaraju. Upravo iz razloga međusobne povezanosti, sud u pravilu odbija hapsiti ljude nego pretežno donosi presude u obliku novčane kazne, što odgovara lokalnom seljaštvu.¹²⁶ U Cazinu je pak Zobkov primjetio da su skoro svi notari i srednje ili niže rangirani službenici jako bliski sa svojom okolinom, dapače, „druže se s klijentima te, kao sudački asistenti, dijele prijašnje privilegije kad ih se ostavi bez kontrole“.¹²⁷ Najbizarniji, ali s druge strane i jako poznati, slučaj sa suda u Cazinu je događaj od 4. listopada 1926. kada su klijenti dolazili raspravljati sa zemljaskom komisijom. U 10:30, navodi Zobkov, bilo je već 80 klijenata, no sudski zaposlenici i zemaljska komisija „su svi zajedno sjedili i pili crnu kavu i pušili cigarete [...], bez da su pripremili ikakav materijal“. Da bi stvar bila još bizarnija, Josip Verić, predsjednik suda u Cazinu, oko 12 je išao na svoj drugi posao u „fušu“ u Veliku Kladušu, te je od 80 klijenata svoj posao uspjelo odraditi njih samo pet ili šest.¹²⁸ Navedeni slučaj, uz to što zanimljiv anegdotalno, pruža uvid u rad državnih službi. Rad je očigledno bio nemaran, vjerojatno ne svugdje, ali u manjim sredinama sigurno. Pridodaju li se tome brojni skandali i afere od kojih smo već neke naveli te općenito korupcionistički karakter državnih službenika ni ne čudi da se pokazao interes za novim zakonskim dopunama koje su došle u *Zakonu o*

¹²⁵ Ibid. str. 54-55.

¹²⁶ Buchenau, Klaus, *What is Justice? Complaints about Courts in Interwar Yugoslavia*, str. 123.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid., str. 124.

činovnicima od 1. travnja 1931. godine. Radilo se zapravo o proširenom zakonu iz 1923. te je taj zakon bio najviše inspiriran korupcijskim aferama iz 20-ih godina. Iz tog razloga moglo bi se reći da se radi o prvom pravom antikorupcijskom zakonu u prvoj Jugoslaviji. Klauzula o zabranjenim dioničarskim aktivnostima visokih službenika proširena je na ministre i banove koji su postali nova vrsta državnih službenika od donošenja Oktroiranog ustava. Štoviše, zabranjeno im je biti povezanim sa kompanijama koje blisko surađuju sa državom, poglavito onima koje se bave rudarenjem ili eksploatacijom šuma što bi moglo biti tijesno povezano sa aferom Thurn Taxis. Uz to, određene su i kazne za zloupotrebu ministarskih funkcija što je bio veliki napredak u antikorupcijskom zakonodavstvu. Kako Lecić navodi, problem mnogim pravnim stručnjacima iz prve Jugoslavije predstavljala je činjenica da ministri nisu naznačeni kao državni službenici. Iako jesu takvima okarakterizirani u zakonu iz 1923. izgleda da su nove pravne klauzule otežale tu distinkciju.¹²⁹ Činjenica da je ona sada pravno propisana svjedoči pravnom razvoju države. Taj pravni napredak mogli bismo uzeti za argument da je Kraljevina SHS, pa kasnije Jugoslavija, uistinu patila od velike količine korupcije, od nisko do visokočinovničke. Antikorupcijska legislativa dobiva svoj kraj u *Trgovačkom zakonu za Kraljevinu Jugoslaviju* od 28. listopada 1937. Taj je zakon trebao regulirati trgovinski i financijski sektor, a donesen je u poznim godinama Kraljevstva, nakon što je na svjetlo dana isplivala „Našička afera“, a i država je bila u kaosu zbog atentata na kralja Aleksandra 1934. u Francuskoj. Zakon je uspostavio nove kriterije, ali i odgovornosti članova raznih nadzornih odbora. Tako se u odbore više ne mogu zapošljavati nekvalificirane osobe, kao ni oni koji su na neki način povezani sa menadžmentom te obiteljski srodnici vlasnika ili rukovodećih.¹³⁰ Iako je zakon propisivao neke antikorupcijske članke (poput toga da se pronevjera likvidacije, krivotvorenje izvještaja ili neodavanje informacija tijekom revizija ili inspekcija kažnjava sa zatvorskom, ali i novčanom kaznom do 250 000 dinara) sami zakon nikad nije u potpunosti implementiran. Tome bi razlog mogao biti čisto povijesni – Kraljevina Jugoslavije se nakon nekoliko godina raspala kao država te je njen prostor bio poprište krvavi sukoba iz Drugog svjetskog rata. U tim nesigurnim vremenima korupcija je bila najmanji problem. Ta pravna regulativa nam je važna jer će upravo u toj vodi „plivati“ knez Albert u godinama nakon što mu je na imovinu postavljen sekvistar

¹²⁹ Lecić, *The Evolution of Anti-Corruption Legislation in Interwar Yugoslavia (1918-1941)*, str. 56-58.

¹³⁰ Ibid. str. 59.

Knez Albert protiv države – taktike i manevri

Sekvestar na kneževu imovinu postavljen je 17. svibnja 1919. godine, a on je vrlo brzo krenuo u „protuofenzivu“. Po autorovoj procjeni, to se dogodilo vjerojatno u srpnju 1920. godine. Tada je naime ratificiran ugovor o miru iz St. Germaina. Taj ugovor, potpisan između zemalja pobjednica i tada još Republike Njemačko-austrijske, bio je u zanimljivoj opreci sa ugovorom o miru iz Versaillesa, barem što se tiče klauzula o privatnom vlasništvu. Prema članku 249 u ugovoru iz St. Germaina stoji da zemlje pobjednice imaju pravo na oduzimanje i likvidaciju svih posjeda i interesa koji su do stupanja na snagu samog ugovora bili u vlasništvu državljana Austrijskog Carstva. Likvidacije će biti provedene sukladno zakonima dotične zemlje u kojoj se posjedi ili interesi nalaze. Iznos kompenzacije (ako bi je uopće i trebalo biti) odredit će također država koja likvidaciju provodi sukladno svojim zakonima. Međutim, članak 267 istog ugovora o miru je kontradiktoran navedenome, što je dalo vjetar u leđa knezu Thurn Taxisu da mobilizira svoju malu vojsku podložnika i službenika, te da krene u proces spašavanja svojih posjeda od Kraljevine SHS. Članak 267: „... prava i interesi austrijskih državljana ili kompanija kojima oni upravljaju smještenim na teritorijama koja su formirala bivšu Austro- Ugarsku Monarhiju neće biti podložni oduzimanju ili likvidaciji (...) Ti posjedi, prava i interesi će biti vraćeni njihovim vlasnicima oslobođeni bilo kakvih mjera (...) (op. prev. autor)“.¹³¹ Taj pravni okvir nam daje uvid u burne događaje sa kraja 1924. i 1925. godine. Knez Thurn Taxis je, čini se, najranije 1922. godine odlučio zatražiti povratak svojih posjeda od Kraljevine SHS. Tada je, vjerojatno tadašnjem ministru pravde (u to je vrijeme na toj poziciji bio Lazar Marković u vladi Nikole Pašića), došlo uvjerenje policijske uprave u Beču od 12. listopada da je Albert austrijski državljanin. U potvrdi koju je napisao dr. Adolf Bahrah, pravozastupnik u Beču i punomoćnik kneza Alberta, stoji da je knez „veleposjednik u Češkoj, nasljedni član gospodske kuće austrijskog carevinskog vijeća bivše austrijske monarhije“ te da je na osnovu toga i čl. 3 državnog zakona o zastupništvu carevine od 21. prosinca 1867. broj 141, bio ostao austrijski državljanin. Navedeno stoji ako u međuvremenu knez nije primio državljanstvo neke druge države, kao na primjer, Čehoslovačke. Koliko je autoru poznato knez je to državljanstvo zatražio

¹³¹ Ugovor o miru iz St. Germaina preuzet sa stranice: dipublico.org/100758/treaty-of-st-germain-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-austria/ (pristupljeno 15.07.2023.)

ali ga iz nekog razloga nije dobio, te je onda navodno svoje posjede u Hrvatskoj iznajmio švicarskoj kompaniji Blanker Co. Na taj je način knez htio preko svojih punomoćnika, švicarske kompanije, zadržati kontrolu nad svojim posjedima, ali to nije prošlo jer je dokument koji je trebao dokazivati da su posjedi iznajmljeni još prije Prvog svjetskog rata napravljen tek 1920.¹³² Zato je trebalo dokazati da je knez austrijski državljanin. Svoje austrijsko državljanstvo knez je pravdao dokumentom (uvjerenjem policijske uprave u Beču) od 12. listopada 1922. godine po kojem su to državljanstvo dobili neki članovi kneževe kuće, pa tako i izvjesna Irena kneginja Thurn Taxis koja autoru nije poznata. Tu je također stajalo da je knez bio član Gospodske kuće i da je kao takav po zakonu iz 1867. automatski austrijski državljanin. Taj *trik*, na kneževu žalost, nije upalio, a Kraljevina SHS (točnije Ministarstvo Pravde) je na kneževu tvrdnju (da zbog svog članstva u gospodskoj kući automatski ostvaruje pravo na austrijsko državljanstvo) odgovorila da mora predočiti potvrdu o prebivalištu (je li on tamo zavičajan?) i može li neka policijska uprava biti u pravu što se tiče nečijeg državljanstva. Taj upit sastavljen je tek 29. prosinca 1923. godine te dostavljen Poslanstvu u Beču 2. siječnja 1924. Odgovor je promptno stigao – 20. veljače stigao je dopis sa uvjerenjem da je kneževo prebivalište u austrijskom mjestu Maxglan u Salzburgu. To je uvjerenje (domovnica) datirano od 19. siječnja 1924. godine, a u njemu stoji da je knez tamo bio „zavičajan“ još prije 3. studenog 1918. *Jutarnji list* navodi da je knez općini Maxglan obećao „10 milijuna kruna ako mu izda uvjetno uvjerenje (...), a pored toga je obećavao, da će kupiti veliki kompleks zemlje u toj općini i da će svojim velikim vezama u zemlji i u Europi biti od velike koristi tom kraju.“¹³³ To je uvjerenje dostavljeno tadašnjemu ministru pravde Ninku Periću koji se odlučio konzultirati sa britanskim stručnjacima jer nije bio uvjeren u istinitost kneževe potvrde. Britanski odgovor je glasio da se posjedi u svakom slučaju trebaju sekvetrirati jer su u Britaniji postupali upravo tako, pa makar njemački podanici imali i dvojno britansko državljanstvo. Ministar je postupio upravo tako te odbio potpisati potvrdu o skidanju sekvestra sa kneževe imovine. Miloš Lecić navodi da je u svojim memoarima ministar Perić, prisjećajući se afere, napisao da mu je pristupio Rade Pašić (sin Nikole Pašića) i osobno ga tražio da skine sekvestar sa kneževe imovine. Perić je to odbio, a Rade je, navodno, komentirao da „Perića mora(mo) da izbacimo iz vlade jer neće ništa da nam čini.“¹³⁴ Navedeno bi moglo biti

¹³² HDA-757-kutija 18. 23A

¹³³ *Jutarnji list*, Zagreb, br. 4703, 8. 3. 1925. „Sve veće dimenzije afere Thurn-Taxis“

¹³⁴ Miletić P., Alekandar: *Afera Turn-Taxis* u: „Korupcija i razvoj moderne srpske države“, Aleksandra Bratulović i Srđan Korać, str. 91 (89-92)

istina jer u narednom sastavljanju vlade od iste godine ministar pravde nije više Ninko Perić nego Edo Lukinić koji je, kao što smo vidjeli, skinuo sekvestar sa kneževe imovine. Nedugo nakon toga, 4. ožujka, stiglo je uvjerenje Saveznog ministarstva unutarnjih poslova Republike Austrije, doduše, priložio ga je sam knez. U njemu se urgira na brzo skidanje sekvestra sa kneževe imovine te da uvjerenje policijske uprave u Beču odgovara stvarnosti i da je knez „zavičajan“ u Maxglanu. To je uvjerenje nagovijestilo buduće uplitanje austrijskih državnika u slučaj. Naime, 22. lipnja 1924. austrijski poslanik u Kraljevini SHS uputio je verbalnu notu Ministarstvu Pravde, koju su neki suvremenici opisalo čak i kao drsku. U njoj se inzistira da je gospodin Thurn – Taxiss, koji ima prebivalište u Maxglanu, i austrijski državljanin te da ga se kao osobu sa dva državljanstva treba tretirati drugačije, točnije, da je potrebna nova odredba po kojoj bi se takvi slučajevi mogli riješiti. Na kneževe argumente su mnogi pravni stručnaci onog vremena imali mišljenje. Tako se ističe mišljenje Boškovića, poslanika u Parizu¹³⁵. Prema njegovom mišljenju knez ima dva slaba i jedan solidan argument. Prvi argument je uvjerenje policijske uprave u Beču koje je prema pravnikovom mišljenju ništavno. Bošković smatra da policijska uprava nije nadležna donositi sud o nečijem državljanstvu. Zatim se osvrnuo na tvrdnju o članstvu u Gospodskoj kući na što je rekao da je ta tvrdnja kriva jer je knez bio članom Gospodske kuće, ali od 1862. godine i da po tadašnjem austrijskom zakonom, nije trebao biti austrijski državljanin, nego je tu funkciju mogao obnašati i stranac. To je krivo jer je knez Albert rođen tek 1867. godine, tako da 1862. nikako nije mogao biti izabran za člana Gospodske kuće jer se na tu funkciju dolazi očito rođanjem (i to rođanjem u „pravoj“ obitelji). Argument koji se odnosi na uvjerenje Saveznog ministarstva unutarnjih poslova Republike Austrije poslanik smatra neistinom. Prema njemu domovnica ne utvrđuje i ne može utvrditi da je netko državljanin. Prema Boškovićevu mišljenju tako nešto može tvrditi samo netko tko ne poznaje austrijski zakon za reguliranje zavičajnih odnosa jer prema tom zakonu onaj tko nije austrijski državljanin ne može ni steći zavičajnost. Dapače, Bošković dalje tvrdi, prema članku 35 austrijskog zakona o reguliranju zavičajnih odnosa domovnica je nevaljala ako je vlasnik domovnice u vrijeme izdavanja iste imao zavičajno pravo u jednoj drugoj općini, a knez je to imao, u Regensburgu. Pravnik čak navodi da od svih njemačkih saveznih država, upravo Bavarska ima zakon o zavičajnosti identičan onom iz Austrije. Što znači da prema oba zakona knez Albert nikako nije mogao imati potvrdu u prebivalištu.

¹³⁵ HDA-757-kutija 18, 23B

Posljednji i, po poslanikovu sudu, najjači knežev argument odnosi se na verbalnu notu austrijskog poslanika u Kraljevini SHS, ali i na druge opetovane intervencije austrijske vlade u toj stvari. Uz to, problematična je činjenica i da njemačka interpretacija Versajskog ugovora o miru ne priznaje teritorije u Hrvatskoj i Slavoniji srpskima. Po toj interpretaciji članka (članak 207 F) versajskog ugovora o miru, teritoriji Države SHS nisu nikada bili srpski te se samim time na njih ne odnose odrednice Versajskog ugovora. Prema njemačkoj interpretaciji, ti teritoriji nisu bili na području zemlje pobjednice (Srbije i Crne Gore) i tako nisu podložni likvidaciji koju osigurava ugovor iz Versaillesa. Bošković sugerira sljedeću protuargumentaciju: treba priložiti odluke Prvoprosinačkog akta kao i činjenicu da je 7. prosinca 1918. („decembarsko utanačenje“) godine stvorena zajednička vlada koja je preuzela vlast nad cjelokupnim područjem nove države. Isto tako treba napomenuti da je i sastavljena Narodna skupština sa zastupnicima iz svih dijelova države, a da je sve zapisano u Ustavu. Također, cijeloj raspravi bi trebalo predstaviti i sljedeća međunarodna priznanja: 17. veljače 1919. od Grčke, 19. ožujka od Švicarske, 17. travnja od Norveške, Čehoslovačke i Poljske, 2. lipnja od Francuske i Engleske, a 26. lipnja od Belgije. Njemačka je Kraljevini SHS priznala versajskim ugovorom, a Austrija 10. rujna 1919. što znači da su do stupanja Versajskog ugovora (10. siječnja 1920.) obje zemlje priznale teritorijalnu cjelovitost nove države. Bošković se osvrnuo i na tvrdnje kneževih punomoćnika da se u izvještaju jugoslavenskih konzulata u Münchenu od 2. svibnja 1923. usuglašavaju u tome da je knez austrijski državljani. To naziva potpunom besmislicom i laži jer su oni, prema Boškoviću, tražili mišljenje o knezu u Staatsratu u Regensburgu. Mišljenje Saadtsrata je bilo takvo da je knez bavarski podanik, ali da uz to posjeduje i prusko, vitenberško i austrijsko državljanstvo, na što on ima pravo jer je pripadnik kuće koja je vladala do 1806. godine i to ga samim time svrstava pod iznimke u bavarskom zakon o reguliranju zavičajnih odnosa. Te tvrdnje pravnik Bošković ne osporava, iako citira neke njemačke pravnike koji su o sličnim stvarima pisali. Zanimljivo je da je jedan od tih pravnika bio Hans Kelsen koji je izgleda zastupao kneževu stranu.¹³⁶ Također valja spomenuti da je u Hrvatskoj kneževu stvar zastupao odvjetnik Želimir Mažuranić koji je živio i djelovao u Zagrebu, a svoju odvjetničku karijeru zaustavio je na godinu dana (1929./30.) kada je obnašao dužnost ministra trgovine i industrije. Je li navedeni odvjetnik

¹³⁶ Hans Kelsen (Prag, 11. listopada 1881 – Berkeley, SAD, 19. travnja 1973.) Pravnik iz Austrije koji je uvelike utjecao na izradbu austrijskog Ustava iz 1920. godine i uspostavu prvog Ustavnog suda na kojem je i sam bio sudac. Također je bio profesor na Pravnom fakultetu u Beču i Kölnu, a zbog židovskog podrijetla je 1933. emigrirao u SAD, gdje je predavao na sveučilištu Berkeley, gdje je i preminuo 1973. godine.

bio knežev agent u smislu korupcijske agenture autoru ovog rada je nepoznato. Međutim, kako bilo, zanimljivo je uočiti da si je knez uz svoje njemačke i austrijske odvjetnike (te mašineriju čija se brojnost može očitovati u administrativnoj ekspresnosti njegovih zahtjeva, poput potvrde o prebivalištu ili utjecaja na austrijskog poslanika) osigurao i lokalne pravnike da zastupaju njegovu stvar. Između ostalog, tu je bio i srpski odvjetnik Čelebonović koji je pristupao raznim ministrima pravosuđa i zastupao kneza, a to je naveo bivši ministar dr. Halid-beg Hrasnica za *Jutarnji list*.¹³⁷ Sve to svjedoči da je knez uistinu bio imućan, ipak je trebalo platiti sve navedene i navedene agente. Uz navedene kneževe pokušaje skidanja sekvestra sa svoje imovine knez se, kako je već navedeno, požalio i Međunarodnog sudu pravde u Hagu. Sam tijek procesa autoru ovog rada nije poznat, o njemu se nije mnogo izvještavalo, a i izvori su na tu temu šturi, ako uopće i postoje. Zdenka Šimončić- Bobetko navodi mogućnost da je knez pokrenuo postupak nakon što je „ministar šuma i ruda Đuro Janković donio odluku od 11. travnja 1935. o šumama na području sisačkog, velikogoričkog, dugoselskog i karlovačkog kotara koji je 26. lipnja 1933., prema gruntovnici 9332 k.j. i 1296 čhv., prema katastru 9753 k.j. 556 čhv., a prema šumsko-gospodarskim osnovama 10 104 čhv., te da se prema tome može ekspropirirati 2276 k.j., tj. 25% 9104 čhv.“¹³⁸ No isto je tako moguće da je knez pokrenuo postupak nakon što su mu posjedi desekvestrirani još 1925. uz uvjet da prava za svoje posjede prenese na Akcionarsko društvo za eksploataciju šuma u Beogradu. To ima smisla, pogotovo uzme li se obzir da je knez svojim postupcima do 1925. očekivao rješenje cijelog slučaja, a to nije bio slučaj, dapače, knez nije bio ni blizu rješavanja cijele stvari. Kako bilo, postupak je pokrenut na Hagu, a nakon nekog vremena ušao je pregovore s državom. Knez i Kraljevina Jugoslavija na kraju su došli do sporazuma koji je sklopljen 11. studenog 1939, a odobren Uredbom od 1. prosinca iste godine. Prema toj nagodbi, agrarni interesenti u Gorskom kotaru dobili su 23 445 jutara šume, dok je veleposjedu ostavljeno 18 232 jutara¹³⁹. Veleposjedu je također oduzeto 5888 jutara obradive zemlje, no samo je manji broj nadjeljenika postao vlasnikom te zemlje do 1941. Uz sve to, knez je dobio pravo na veliku odštetu.¹⁴⁰ Tako je zaključen višegodišnji slučaj kneza Alberta Thurn Taxisa koji je pokušao na sve načine sačuvati svoje posjede. Koliko mu je ta cijela stvar donijela sreće također je upitno uzme li se obzir razdoblje velike nesigurnosti koji je nastupio početkom

¹³⁷ *Jutarnji list*, 8.3.1925.

¹³⁸ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 435.

¹³⁹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 1, str. 313.

¹⁴⁰ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Sisak*, str. 306.

Drugog svjetskog rata, a također i razdoblje komunističke vlasti nakon 1945. Tada knez sigurno više nije polagao prava na posjede u Hrvatskoj, a i ako je polagao i eventualno to isto zatražio, to mu sigurno ne bi bilo odobreno. Prelaskom sa kraljevstva na socijalistički režim sve težnje koje su eventualno polagali strani plemići ili građani bile su kao vikanje u bunar. Svi posjedi postali su državno i nacionalno dobro.

Sudbina nekih posjeda kneza Thurn Taxisa

U dugotrajnom procesu agrarne reforme, ali i kneževe borbe protiv odrednica iste, posjedi obitelji Thurn Taxis nalazili su se na meti mnogih pojedinaca, poduzeća i udruga. Razlozi tome su nam već poznati. Da je interes za kneževim posjedima, pogotovo šumom, bio visok svjedoči podatak da je do 1935. godine za potrebe agrarne reforme od kneževih posjeda ekspropirano 50 103 jutara šume, od čega samo u Gorskom kotaru 41 094 jutara. Za istu svrhu, do srpnja 1934. oduzeto je također 5946 jutara obradive površine.¹⁴¹ Radi se o posjedima u sljedećim općinama: Brod na Kupi, Cernik- Čavle, Crni Lug, Delnice, Draganići, Dugo Selo, Grobnik, Jaškovo, Jelenje, Karlovac, Kašina, Krašić, Kravarsko, Lekenik, Letovanić, Lokve, Martinska Ves, Moravče- Belovar, Netretić, Novo Čiče, Oborovo, Odra, Orle, Ozalj, Rečica, Sv. Klara, Velika Gorica, Vukovina i Zagreb.¹⁴² U godinama neposredno nakon Prvog svjetskog rata čini se da je voditelj sekvestra na kneževim imanjima bio neki dr. Paja Teodorović¹⁴³ te je njegova dužnost, pogotovo u pogledu šuma, bila racionalno gospodarenje šumskim površinama. To je bilo regulirano naredbom od 3. rujna 1920. kojom je nadzor nad šumama povjeren ministru za agrarnu reformu u suradnji sa ministrom šuma i ruda. Kontrola nad državnim sekvestrima povjerena jer nadležnim šumarskim tehničarima (u slučaju posjeda u Gorskom kotaru to je bio Josip Majnarić), a šumske industrije na veleposjedu mogle su se dati u zakup obrtnicima koji su se bavili obradom drva.¹⁴⁴ Skidanjem sekvestra sa kneževih imanja krajem 1924. godine njegovi šumski posjedi predani su na iskorištavanje Akcionarskom društvu za eksploataciju šuma u Beogradu. Za pretpostaviti je da su ostale, ne-šumske površine, također razdijeljene agrarnim interesantima. Postoje neki dokazi o tome, ali izgleda da se kneževa imovina najaktivnije počela ekspropirirati nakon donošenja gore spomenutog *Zakona*. Tome svjedoči rješenje od 23. travnja 1935.¹⁴⁵ kojim se dio kneževih posjeda koji leži na području kotara Sisačkog, Velikogoričkog, Dugoselskog i Karlovačkog ekspropirirati. *Zakon o likvidaciji agrarne reforme* sa svojom dopunom od 24. lipnja 1933. određivao je da se od navedenih šumskih posjeda može oduzeti 25% ukupne površine (koja na pojedinom posjedu ukupno premašuju 1000 kat. jutara šumskog maksimuma), a to je iznosilo 2276 k.j. Zahtjev za eksproprijacijom predali su sljedeći agrarni

¹⁴¹ Bobetko- Šimončić, Zdenka, *Strukturne promjene zemljišnih gospodarstava...*, str. 305.

¹⁴² Ibid. str. 306.

¹⁴³ HDA – 635 – kut. 135.

¹⁴⁴ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma...*, str. 231.

¹⁴⁵ Izvor prenesen u Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 541-550.

subjekti:

- 1) Kolonije – Peščenica i Vukojevac donji (Lekenik)
- 2) Sela – iz Sisačkog kotara: Letovanić, Pokupski Palanjek, Letovanski Vrh, Lekenik, Peščenica, Poljana Lekenička, Vukojevac donji i gornji, Ogulinec, Zebinec, Pustike, Brežani, Prkovec, Severje, Modrušje, Novoselo, Dubrovčak desni i Željezni desni i lijevi
 - iz Velikogoričkog kotara: Orle, Suša, Ruča, Jezero, Veleševac, Stružec, Kravarsko i zaselci, Podvornica, Šiljakovina, Gladovec, Novobrdo, Čička Poljana, Čička Lazina, Ribnic-Jagodno, Novo Čiče, Staro Čiče, Buševac, Donje Podotočje i Okuje
 - iz Dugoselskog kotara općina Oborovo sa svojih 6 sela
 - iz Zagrebačkog kotara općina sv. Klara sa svojim selima
 - iz Jastrebarskog kotara: Požunvaroš, Sopot, zaluka i Podbrežje
 - iz Karlovačkog kotara: Slapno, Žugčeva Gorica, Mekušje donje, Bolčevac, Gradac
- 3) Zemljišne zajednice Kravarsko i Gradac-Selce.

Od navedenih ustupke su dobili agrarni subjekti u sljedećim posjedima:

- 1) Peščenica – za koloniju u selu Peščenica ekspropirano je ukupno 59 kat. jut. i 530 kv. hv. (8 katastarskih čestica) uz odštetu od 13 722,12 i godišnji anuitet od 893,31 dinar.
- 2) Letovanić – za lokalna sela se odcjepljuje jugozapadni dio odjeljenja 14. gospodarske jedinice Cerje te se istočna granična linija povlači prema vlastelinskoj šumi. Radi se o površini od 118 kat. jut. i 671 kv. hv. uz odštetu od 28 539 i godišnji anuitet od 1857,89 dinara.
- 3) Letovaničko Cerje - za selo Pokupski Palanjek ekspropirano ukupno 65 kat. jut. i 1018 kv. hv. uz odštetu od 10 304,88 i godišnji anuitet od 670,85 dinara.
 - za selo Letovanski Vrh ekspropirira se 55 kat. jut. i 144 kv. hv. uz odštetu od 10 120,32 i godišnji anuitet od 658,83 dinara
- 4) Lekenik – za sela Poljana Lekenička i Peščenica ekspropirano ukupno 362 kat. jut. 80 kv. hv. sa 8 katastarskih čestica uz odštetu od 78 204,11 i godišnji anuitet od 5091,09 dinara
 - za mjesta Ogulinec (63 kat. jut. i 666 kv. hv. uz odštetu od 21 751 i godišnji anuitet od 1415,99 dinara), Vukojevac donji (96 kat. jut. i 1547 kv. hv. uz odštetu od 33 257 i godišnji anuitet od 2156,03 dinara), Vukojevac gornji (30 kat. jut. uz odštetu od 10 290 i godišnji anuitet od 669,88 dinara), Dubrovčak desni (ukupno 148 kat. jut. i 50 kv. hv. sa 2 katastarske čestice uz odštetu od 31 034,54 i godišnji anuitet od 2020 dinara), Željezno desno i lijevo (ukupno 146 kat. jut. i 72 kv. hv. sa dvije katastarske čestice uz odštetu od 48 997,37 i godišnji anuitet od 3189,73 dinara),

Suše (20 kat. jut. uz odštetu od 8213 i godišnji anuitet od 534,67 dinara), Ruča (46 kat. jut. i 1000 kv. hv. uz odštetu od 19 147 i godišnji anuitet od 1246,47 dinara), Jezero (50 kat. jut. uz odštetu od 12 100 i godišnji anuitet od 787,71 dinara), Veleševac (ukupno 117 kat. jut. i 1544 kv. hv. sa 2 katastarske čestice uz odštetu od 41 561,18 i godišnji anuitet od 2705,63 dinara), Stružec (16 kat. jut. uz odštetu od 6576 i godišnji anuitet od 428,1 dinara)

- za sela Lekenik Turopoljski i Peščenica ukupno 212 kat. jut. i 1379 kv. hv uz odštetu od 55 486,03 i godišnji anuitet od 3612,14 dinara

5) Peščenica i Lekenik – za mjesta Peščenica i Lekenik ukupno 275 kat. jut. i 109 kv. hv uz odštetu od 74 771 i godišnji anuitet od 4867 dinara

6) Poljana Lekenička – za koloniju u istoimenom mjestu ukupno 217 kat. jut. i 1472 kv. hv. uz odštetu od 55 408,28 i godišnji anuitet od 3607 dinara

7) Donje Mekušje – za mjesta Mekušje, Husje i Pok. Kolibić ukupno 96 kat. jut. i 1134 kv. hv. uz odštetu od 23 210,4 i godišnji anuitet od 1511 dinara

- za mjesto Vodostaj 15 kat. jut. i 1495 kv. hv. uz odštetu od 1911,60 i godišnji anuitet od 124,45 dinara

8) Slapno – za mjesta Žigčeva Gorica, Horvatinsko, Kučanska gorica ukupno 48 kat. jut. i 785 kv. hv. (sa dvije katastarske čestice) uz odštetu od 31 356,73 i godišnji anuitet od 1140,74 dinara¹⁴⁶

- za mještane Slapna 5 kat. jut. i 729 kv. hv. uz odštetu od 655,20 i godišnji anuitet od 42,65 dinara

Sve navedene nekretnine i posjedi trebali su biti preneseni u zemljišnim knjigama sa kneza Alberta na ime kolonije ili sela kao dijelove dotične upravne općine. Dok se cijela administracija ne sredi posjedima će upravljati kotarski načelnik. Knez je trebao dobiti odštetu od 591 178,02 dinara u obveznicama Privilegirane agrarne banke u Beogradu u nominalnoj vrijednosti uz odbitak prinosa od 18%, a tome je tako jer posjed imao preko 5000, a ne 10 000 kat. jut. Odbitak se uplaćuje na kolonizacijski fond Ministarstva poljoprivrede. Stjecatelji posjeda trebali su uplatiti odštete u kolonizacijski fond u narednih 30 godina po navedenom godišnjem anuitetu, a po objavljivanju ovog rješenja imali su 30 dana da uplate 4% vrijednosti odštete. Pravo prvokupa imala je Privilegiran agrarna banka u Beogradu. Nisu svi molitelji dobili posjede, kriterij je bio

¹⁴⁶ Zanimljivost vezana za ove čestice jest da je knez zatražio da mu sa tih posjeda budu pripadnu sva hrastova stabla za koja je 1927. godine dobio dozvolu sječe. Molba mu je odbijena.

udaljenost mjesta od posjeda kao i neke otprije stečene beneficije. U nekim slučajevima Ministarstvo je procijenilo da mjesto ima dovoljno šume i da mu ih u tom slučaju nije potrebno još dodavati. Iako je goranska šuma bila knežev najvrijedniji posjed ni ostale šume nisu manjkale. Tako su šume u Kalju, Cerju, Jurjevcu, Ozlju, Peščenici i Šiljakovini bile poprilično vrijedne, a tome svjedoči njena raščlamba po dobnim razredima koja se može vidjeti u ostavštini Dušana Plavšića.¹⁴⁷ Naime, u njoj rastu drveća hrasta, bukve, kestena, jasena, johe, topole i vrba. Hrastove šume na tim posjedima bilo je 4458, 61 ha, bukve, kestena i jasena 2718, 97 ha, johe, topole i vrbe 509, 21 ha dok je crnogorice bilo 9,43 hektara. Po računici nekih njemačkih stručnjaka koja se nalaze u navedenom fondu, po hektaru hrastove šume dobije se 400 m³ hrastovine, a u miješanoj šumi ta brojka padne na 300 m³. Kada bismo se poslužili jednostavnom matematikom (koja se nipošto za ovakve slučajeve ne koristi) dobili bismo, samo od hrastove šume, 1 783 200 m³ drvne građe i to hrastovine. To je enormna količina, ali ona podrazumijeva da se cijela šuma posječe odjednom što nije bila praksa. Tome i svjedoči pismo, odnosno ponuda za kupnjom, poslana Ministarstvu šuma i ruda od okružnog Saveza zemljoradničkih zadruga iz Topličkog okruga u južnoj Srbiji.¹⁴⁸ U njoj se isprva raspravlja o kneževoj taktici preuzimanja austrijskog državljanstva, koja je po autorima ponude besmislena. Iz tog razloga bismo ju mogli datirati u rane dvadesete godine prije no što je ministar Lukinić skinuo sekvestar sa kneževih imovine ili neposredno prije toga. Po njima je procijenjena vrijednost kneževih imanja nešto preko 100 milijuna dinara (dok je prije rata da vrijednost bila nešto manja od 13 milijuna kruna), a šuma, odnosno posjedi koje Toplički okrug želi otkupiti su procijenjeni na 44 milijuna dinara. Zato Savez nudi 78 milijuna dinara – 13 milijuna bi trebalo ići u fond ratne štete, a 65 milijuna bi ostalo državi da raspolaže kako želi. Isto tako, državi bi ostalo preko 40 000 jutara šume, od čega 14 000 u Lokvama. Čini se da ta ponuda nije urodila plodom jer većinom šumski fond sa kneževih imanja prenesen na Akcionarsko društvo u Beogradu, te kao što smo vidjeli, 30-ih je preostali dio posjeda ekspropiriran u korist agrarnih subjekata i kolonija oko samih kneževih posjeda. Zanimljivo je da je ponuda nekako došla do medija iako autoru ovog rada nije poznato kojih. To je vidljivo u dopisu od odvjetnika Miloša Martića iz Knina koji se nepoznatom listu obratio sa obrazloženjem svojih, ali i postupaka Saveza zemljoradničkih zadruga iz Topličkog

¹⁴⁷ HDA – 757 – kut. 19. Šumarija Lekenik- iskaz dobnih razreda

¹⁴⁸ HDA – 757 – kut. 18. Pismo Ministru

okruža.¹⁴⁹ Po tonu pisma može se iščitati da je dotični list povezao Savez i skidanje sekvestra sa kneževih imovine. To je odvjetnik Martić strogo demantirao s obrazloženjem da je on zastupnik Saveza u toj stvari, da je Savez dao svoju ponudu kako to i obično biva te da je on za svoj posao plaćen kako i priliči odvjetniku na njegovu glasu. Nadalje navodi kako je ministrova odluka o skidanju sekvestra ništa drugo doli njegova odluka jer je, po Martićevom sudu, ministar imao dovoljno dokumenata i mišljenja da donese pravednu odluku, ali ih je on odlučio ne poslušati. To je možda čak i u nekom pogledu išlo knezu na ruku. Naime, jedna od kneževih imovina je bio stari grad Ozalj koji je poslije Prvog svjetskog rata bio u jako trošnom stanju. Kako prenosi izvjesni Strohmer, predstojnik dohodarstvenog ureda kneza Thurn Taxisa u Karlovcu, on je 13. veljače 1924. po nalogu samog kneza i njegove upravne komore u Regensburgu obišao stari grad kako bi ustanovio koji su popravci nužni, ali i da pronade kamo bi mogao smjestiti izvjesne ruske obitelji.¹⁵⁰ Prema tom izvještaju jedina nova i funkcionalna stvar u gradu je stari most preko kojeg se mora preći da bi se u grad ušlo. Odmah nakon mosta se nalazi stražarski toranj čiji je krov u potpunosti „defektan“ a i same unutrašnje prostorije se mogu smatrati ruševnima. Lijevo od tornja nalazi se zgrada čiji je krov također potrebno obnoviti te predstojnik navodi da je kod takvih radova na starim objektima skoro pa nemoguće odrediti cijenu popravka, ali da građevni tehničar predviđa trošak od 25 000 kruna. Za krov na tornju predviđaju se troškovi od 7000 kruna. Sam dvor je također potrebno restaurirati, ali predstojnik ne donosi proračune jer smatra da se radi o višemilijunskom poslu „a pošto se na takova šta danas ni misliti ne može, nisam ni vodio glade toga izvide“. Predstojnik nadalje navodi još jednu zgradu čije je krilo bilo zazidano za starih gospodara Batthyanija. I njena unutrašnjost je ruševna, ali su je izgleda Thurn Taxisi prekrili sa Šindlom pa su tako zaustavili dodatno propadanje. Tako su napravili i sa zgradom u obliku potkove, a samo je u desnom krilu te zgrade jedna prostorija u dobrom stanju. Tome je tako jer u njoj smješten šumarski ured i stan šumara. U samom arhivu predstojnik nije pronašao nikakvih podataka jer su prema starom kaštelanu „dolazila razna učena gospoda gledati arhiv, ali kada su od(i)lazili nestalo je spisa i na posledku uopće nije bilo nijednoga od historijske vrijednosti“. Moguće je da se knez htio riješiti tog posjeda upravo zbog svoje trošnosti jer su godine poslije rata bile jako teške za kneza po financijskom pitanju. Tome bi se još svakako trebali pridodati troškovi same agrarne reforme i kneževih postupaka koji su istu htjeli osujetiti

¹⁴⁹ HDA – 757 – kut. 18.

¹⁵⁰ HDA – 635 (fond Družbe braće Hrvatskog Zmaja) – kut. 135.

(agenti, ishodovanje potvrda, punomoćnici), tu se radi i o ostalim troškovima koje također ne treba zanemariti. Naime, uz posjede u Hrvatskoj, knez je imao posjede u Njemačkoj, Čehoslovačkoj i Poljskoj za koje je isto neupitno imao izdatke. No, i godine poslije rata nisu bile lake za knežev novčanik. Kako piše knežev arhivist Rudolf Freytag u svom dnevniku, u godinama neposredno nakon rata obitelj Thurn Taxis prolazila je mnoga iskušenja. 1915., na kneževu godišnjicu braka priređeno je veliko slavlje u Regensburgu, a knez je čak zatražio da mu se pomoćno osoblje vrati sa fronta. 1917., kada je knez navršio 50 godina, nikome nije bilo do slavlja.¹⁵¹ Po završetku rata, kada je cijela Njemačka bila u teškom stanju, knez je na svoj imendan (14. studenog) donirao 50 000 maraka za demobilizaciju i izgradnju malih stanova.¹⁵² Socijalni status nije dozvoljavao da knez i njegova žena izbivaju iz kazališta pa tako Freytag piše da su oboje redovito pohađali kazalište kada god bi im se pružila prilika.¹⁵³ U tom razdoblju obitelj počinje i osjećati neke posljedice Prvog svjetskog rata, točnije, počinju strahovati za svoje posjede u zemljama sljednicama sada raspadnutih carstava. Tako je Freytag u svojem dnevniku naveo da se uopće ne brine za kneževe posjede u Hrvatskoj nego mu najveći brigu zadavaju posjedi u Čehoslovačkoj koji bi mogli biti ekspropirani.¹⁵⁴ Kao što smo vidjeli, Freytag je bio u krivu. Freytag navodi da Thurn Taxisima pozicija u Regensburgu nije bila narušena nakon rata. U Regensburgu možda i nije bila narušena, ali kao što smo vidjeli u Hrvatskoj itekako jest. No, možda i trošnost samo grada Ozlja i nije bio toliko odlučujući faktor za poklanjanje starog grada družbi Braće Hrvatskog Zmaja. Kako možemo pročitati u *Hrvatskoj straži*, knez je namjeravao Ozalj pokloniti Družbi još i prije rata, ali je sam rat taj plan osujetio.¹⁵⁵ Ako je vjerovati glasilu, sama ideja o Ozlju u hrvatskom vlasništvu stvara se već 1906. godine, a definitivno se razvija kada „Zmajevci“ 1915. posjećuju grad. Sama realizacija je započela 1924. kada „zmajevac major“ Petar Krešimir Kvaternik putuje po Njemačkoj. Kako svjedoči službeni dokument¹⁵⁶ Družbe Braće Hrvatskog Zmaja, veliki meštar Emil Laszowski opunomoćio je Kvaternika da stupi u kontakt sa knezom u Regensburgu i da provjeri pod kojim je uvjetima knez voljan ustupiti grad družbi. Kvaternik je dobio i jasne upute kojima bi trebao kneza privoliti da preda grad pa su tako svrhe cijelog postupka bile sljedeće: „popravak i uzdržavanje grada kao

¹⁵¹ Fiederer, Fabian, *Umbruchszeiten am Hof der Fürsten von Thurn und Taxis: Das Tagebuch des fürstlichen Archivars Rudolf Freytag aus den Jahren 1918 bis 1920*, str. 204.

¹⁵² Ibid, str. 206.

¹⁵³ Ibid, str. 207.

¹⁵⁴ Ibid, str. 207.

¹⁵⁵ Hrvatska straža, br. 109, 14.05.1933. „Ozalj grad u posjedu Hrvatskog naroda”

¹⁵⁶ HDA – 635- kut. 135.

znamenite hrvatske historijske starine Zrinjsko Frankopanske; izgradnja ljetovališta sa svim konfortom; da sama povijesna građevina ne prijeđe u ruke nepozvane“¹⁵⁷. Knezu je trebalo naglasiti da je grad u vrlo ruševnom stanju što iziskuje silne investicije. Ako pak knez ne bi bio voljan darovati neka odmah dade pismeno cijenu jer „sve to trebamo radi agrarne reforme etc.“ Da je ipak Društvu u interesu da se grad daruje svjedoči i naputak da se knezu istakne da je Pierre Denizot darovao Zrinsku kulu u Vrbovcu sa ¼ rali zemlje što znači da presedan već postoji. „No cijela je stvar zapela uslijed zlovolje kneza Turn i Taxisa nad nekim poteškoćama.“ Stvar je krenula nabolje kada je 29. veljače 1927. „Seljačka sloga“ (organizacija čiji je cilj bio unapređivanje i širenje seljačke kulture prosvjetnim i dobrotvornim radom te omogućiti „prosvijećenom seljaku da postane glavni činitelj svog napretka“¹⁵⁸) priredila je koncert i plesnjak u palači „Hrvatskog seljačkog doma“ na kojoj su prisustvovali „gosti iz svih staleža grada Zagreba i okolice, zastupnici konzulata stranih država i zagrebačkih kulturnih društava.“ Tom su se prilikom upoznali meštar Laszowski, generalni konzul Austrije Herzfeld i njemački konzul Ferdinand Seiler. Seiler je potom posjećivao prostorije Braće Hrvatskog Zmaja nekoliko puta gdje je njemačkom konzulu objašnjeno da Zmajevci već dugo vremena žele vratiti grad Ozalj koji se nalazi u posjedu kneza Thurn Taxisa. Konzul je „obećao da će se odazvati vrlo rado ovoj rodoljubnoj želji Zmajevaca čim mu bude dana za ovo prilika“. Obećanje je izgleda ispunjeno godinu dana kasnije, 14. travnja 1928. U Zagrebu su u Tuškancu bili na večeri konzul Seiler, njemački poslanik u Beču Hugo grof Leschenfeld, biskup dr. Dominik Premuš, dr. Franjo grof Salis-Seewis, evangelički biskup dr. Popp, predsjednik Jugoslavenske akademije sveučilišni profesor dr. Manojlović, sveučilišni profesor dr. Stražnický, tada poslanik Jugoslavije u Haagu, dr. B. Zarnik, dr. Bazala, dr. Karlović, zamjenik protonotara Braće Hrvatskog Zmaja Platzer i drugi. Izgleda da je večera prošla u dobrom tonu i kada je grofu Leschfeldu predstavljena molba Zmajevaca on je pošto- poto „na poledinu svoje posjetnice“ napisao koga za tu stvar treba kontaktirati i dao ju Platzeru. Izgleda da je to bilo dovoljno te je knez odlučio grad Ozalj darovati Braći što je vidljivo u darovnici od 6. srpnja 1928. godine koja je družbi stigla 12. istog mjeseca te je 16. službeno potpisana. Odmah potom, veliki meštar Laszowski je knezu

¹⁵⁷ Čini se da je plan o ljetovalištu i lječilištu bio istinit što svjedoči upit Ministru (?) od 12. siječnja 1927. godine. U njemu se traži neotuđivost nekretnina te da sa strane agrara zavrijedi naklonost id a ministar pomogne Braći spasiti „jedan dični spomenik slavne naše hrvatske prošlosti“. Isto tako, traži se agrarna parcela za snabdijevanje štichenika lječilišta pa čak i „kravica, koja bi gostima i opravljenicima pružala zdravo mlijeko.“ (HDA – 635- kut. 33.)

¹⁵⁸ Leček, Suzana, *Organizacija i oblici djelovanja "Seljačke sloge" (1925.-29.)* u: Časopis za suvremenu povijest, Sv. 28, br. 3, 1996. str. 357-377. (360)

poslao zahvalnicu i ponudu da Albert postane počasni član družbe Braće Hrvatskog Zmaja što je knez prihvatio. U darovnici je vidljivo da je knez Braći poklonio vrt, oranicu, grad sa dvorištem i stajom, voćnjak, pašnjak, prešnice i 1588 hvati pustošine – sveukupno 3 jutra i 96 hvati površine. To naravno nije bila sveukupna količina zemlje koju je knez posjedovao oko grada Ozlja (prema popisu iz 1926. Ozalj i okolica brojali su sljedeću količinu površine: oranica 143 jutra, vrta 4,25 jutara, livada 16,75 jutara, pašnjaka 4 jutra i šume 268,50 jutara¹⁵⁹). Šume su bile pod kontrolom Akcionarskog društva dok su oranice bile otprije podijelene agrarnim interesantima. To je također vidljivo po nekim budućim potražnjama Zmajevaca. U veljači 1928. došao je odgovor iz Akcionarskog društva da čestica od 9 jutara zemlje u Ozlju, koju su Zmajevci namjeravali kupiti, nije na prodaju jer je zemljište izdano agrarnim interesantima u privremeni zakup. Oni izgleda nisu odustali te su u listopadu iste godine priskrbili popis svih zemljišta sa podacima agrarnih zakupaca što je vidljivo u pismu poslanom velikom meštru Laszowskom.¹⁶⁰ Autoru ovog rada je nepoznati cijeli proces traženja i dobivanja zemljišta, ali je po dokumentima vidljivo da su 1934. Zmajevci od Komisije za likvidaciju agrarne reforme tražili posjede od lica kojima po zakonu takvo agrarno zemljište ne pripada.¹⁶¹ U odgovoru od kotarskog načelstva u Karlovcu od 4. travnja 1935. odlučeno je da će na teren otići izvjesni Anton Mikelić, lokalni „geometar“ te da će napraviti izvide na zemlji dotičnog Ivana Raketaša čiju su zemlju Zmajevci zatražili. Do 17. listopada odlučilo je Ministarstvo poljoprivrede da se zatražena čestica prepíše u posjed Družbe Braće Hrvatskog Zmaja jer je dotični Raketaš ilegalno iznajmio parcelu klasificiranu kao „livada“ nekom Placaj Dragi iz Podgraja. Iz tog razloga, prošli uživaoc zemljišta (Raketaš Ivan) nema pravo na odštetu od novog nadjeljenika (Družbe).¹⁶² Isto tako je 19. listopada odlučeno da će Družba u privremeni zakup dobiti i oranicu od 1470 čv. hv. koja je do tada bila u zakupu nekog Kompare Šimuna jer je se ovaj odrekao.¹⁶³ Na isti način su Zmajevci došli u posjed čestica koje su na upravljanje bili dodijeljeni agrarnim interesantima Glekner Adamu i drugovima, „koji su ovo zemljište zanemarili i pretvorili u nekulturno tlo“. No, uz što su se obraćali nadležnim tijelima, Zmajevci su izgleda i direktno od kneza htjeli kupiti neke čestice. Autoru ovog rada nije poznato kako je to točno funkcioniralo, ali da je za tim želja

¹⁵⁹ HDA – 127 – kut. 20, knjiga 19

¹⁶⁰ HDA – 635 – kut. 33. Zmajevci su se namjerali na čestice koje su bile u Ozlju i Podgraju, u sveukupnoj površini od 246 kv. hv.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

postojala svjedoči pismo upravljeno na Družbu od strane predstojnika Šumskih i dohodarstvenih ureda iz Delnica, Lekenika i Karlovca (posjeda kneza Thurn Taxisa). U njemu se meštra Laszowskog upućuje da se sa ponudom javi direktno knezu ili njegovoj komori jer „je vrlo teško kod današnjih prilika gdje se očito za tim ide kneževskog posjeda u našoj kraljevini do kraja uništavati, tako, da je knez prisiljen zaštitu svog legalnim putem stečenog imanja zatražiti kod me[đ]unarodnog sudišta u Haagu (...)“¹⁶⁴. To je pismo upućeno 3. travnja 1934. pa bi moglo upućivati da je tada negdje knez pokrenuo proces protiv Kraljevine Jugoslavije. Družba je još do kraja 30-ih godina vodilo borbu protiv otvaranja kamenoloma vapnenca u blizini Ozlja. Naime, prema molbama Zmajevaca, na parceli koja se nalazi iznad kupališta, kojekakvi „špekulanti“ su htjeli otvoriti kamenolom što bi uvelike naštetilo izgledu i miru navedenog kupališta. No, izgleda da im to nije pošlo za rukom što je vidljivo u odgovoru Jugoslavenskih državnih željeznica, i to direkcije iz Ljubljane. Prema tom odgovoru od 22. rujna 1939. kamenolom će se otvoriti iz ekonomskih razloga jer će se ekstrahirani vapnenac koristiti za izgradnju nove pruge Črnomelj – Vrbovsko. Dapače, Željeznice smatraju da kako je kamenolom udaljen čak 600 metara od kupališta i da samim time nikako ne može smetati uživateljima ljetovališta/lječilišta. Upravo su se zato Zmajevci odlučili obratiti samom banu Šubašiću da im pomogne u rješavanju te stvari, no izgleda da ni sam ban to nije uspio, ako je i pokušao. Prema odgovoru kotarskog načelstva u Karlovcu od 9. studenod 1940. žalba Zmajevaca nije uvažena te se kamenolom u Podgrađu otvara za eksploataciju. U obrazloženju su navedeni svi uvjeti rada, a prigovor Braće Hrvatskog Zmaja da je u blizini povijesni dvorac koji bi miniranjem mogao biti oštećen nije prihvaćena, kao ni žalba da će miniranje naštetiti mir korisnicima ljetovališta jer „redovan rad ne stvara buku, koja bi mir smetala“¹⁶⁵. Slučaj sa gradom Ozljem je svakako zanimljiv i vrijedan spomena jer svjedoči da je knez bio uviđajan, ali i realan. Knezu je bilo poprilično jasno što se sa njegovim posjedima događa i u čije ruke su predani. Uvidjevši da postoji interes kod domaćih i imućnih ljudi (što su bili, i danas jesu članovi Braće Hrvatskog Zmaja), on im je rado grad ustupio – on je izbjegao ulaganje izdašne količine novaca, a istovremeno stvorio saveznike u zemlji u kojoj se nalazi dobar dio njegovih posjeda. No, nije svo plemstvo, koje je bilo pogođeno agrarnom reformom, moglo postupiti kako i knez. Bogatstvo i utjecaj obitelji Thurn Taxis omogućavali su knezu širok raspon djelovanja kao što

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

smo vidjeli. Dobar pak dio plemstva u Hrvatskoj nije bio u tako zavidnoj financijskoj situaciji pa su se protiv agrarne reforme borili raznim sredstvima. Primjerice, plemstvo koje je dijelilo jugoslavenske ideje i samim time bilo u relativnoj naklonosti nove vlasti mogli su koristiti svoje političke veze i na taj si način osigurati barem jedan dio agrarne površine za vlastito korištenje. Takav je bio slučaj sa Mirolavom Kulmerom koji je od 1902. bio predsjednik Hrvatsko-slavonske gospodarskog društva (HSGD) i pripadnik Hrvatsko – srpske koalicije. Temeljem toga, 1918. godine ulazi u Narodno vijeće Države SHS, a zato što se zalagao za centralizam bio je nagrađen ordenom sv. Save.¹⁶⁶ Kulmer krajem rata, znajući što se veleposjedima sprema, a i zato što je surađivao sa agrarnim vlastima, nije bio previše pogođen agrarnom reformom. Na svom šestinskom posjedu (posjedi u Šestinama, Bistri Gornjoj i Zagrebu) imao je niz pogona, livada i vrlo malo oranica.¹⁶⁷ Iako nije bio zahvaćen agrarnom reformom i zbog nje izgubio dobar dio prihoda, ipak je skončao svoj život u siromaštvu. Naime, kao dugogodišnji predsjednik HGSD-a, ali i Prve hrvatske štedionice, preuzeo je na sebe otplaćivanje dugova koji su nastali likvidacijom HSGD-a 1925. godine, a 1930. štedionica je morala zatražiti moratorij postavši nelikvidna.¹⁶⁸

Josip Bombelles (imao je 4507 jutara zemlje u kotarima Varaždin i Ivanec), koji je također bio u dobrim vezama sa Hrvatsko-srpskom koalicijom, uspio je sačuvati većinu svojih posjeda, dapače, zbog njegovih dobrih veza sa kraljevskom kućom Karađorđevića, njegovo se dobro razvilo u jedno od najrazvijenih u Hrvatskom zagorju. Štoviše, od svih posjeda u Zagorju, njegovo je bilo najmanje pod udarom pljačkaških pohoda nezadovoljnih seljaka. Zdenka Šimončić- Bobetko pak navodi da bi to moglo svjedočiti činjenici da se radi o naručenim pljačkama koje su bile usmjerene na posjede obitelji Rauch, Festetić i Erdödy.¹⁶⁹ Koliko su te pljačke bile naručene je diskutabilno, ali da su posjedi navedenih obitelji u Hrvatskom zagorju bili pod udarom nezadovoljnih seljačkih masa pri kraju i nakon Prvog svjetskog rata nije upitno. Pavlu Rauchu je spaljena je žitnica s oko 50 vagona pšenice u Hrastovljanima. Eugenu Festetiću su belički seljaci prodrli na majur, odnijeli svo žito, stoku i sijeno te demolirali stan tamošnjeg općinskog bilježnika. Nastradali su mu i posjed u Gornjem Hrašćanu kao i dvorac u Pribislavcu. Rudolfu Erdödyu u Novom Marofu sa posjeda su odnesene

¹⁶⁶ Kolar-Dimitrijević, Mira, *Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga (1907.-1925.)* u: Povijesni prilozi, br. 11, 253-289 (str. 256)

¹⁶⁷ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 345.

¹⁶⁸ *Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo...* str. 256.

¹⁶⁹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 214-215.

sve živežne namirnice, dobar dio šume je bio posječen te je grofu, krasno uređeni zvjerinjak, bio izlovljen. Čak je i privatna telefonska linija koja je spajala okolne posjede sa središnjim u Novom Marofu rastrgana.¹⁷⁰ Uz to je agrarna reforma na posjedima navedenih vlastelina provedena poprilično grubo. Eugen Festetić uopće nije živio u Jugoslaviji nego u Beču te je zato od početka provođenja agrarne reforme smatran strancem. Do kraja 1924. sa njegovih posjeda ekspropirano je ukupno 15 334 k.j. obradive površine (od ukupno 26 000 obradive površine i 10 000 jutara šume), da bi, kada ministar pravosuđa Perić skida sekvestar sa grofova imanja, Festetić svoje posjede prodao „Slavoniji d.d.“. Navedena tvrtka je posjekla šumu na grofovom posjedu te je Stjepan Radić, posredstvom Selo- banke, preuzeo parcelizaciju i prodaju imanja seljacima. Slična je sudbina na posjedima Samuela Festetića u Ivancu i Varaždinu: nezadovoljno seljačko stanovništvo je potkraj 1918. spalilo grofov štalu, a u proljeće 1919. dvorac u Vinici. On je još krajem 1918. pobjegao u Austriju, a kako je bio austrijski državljanin posjedi su mu odmah stavljeni pod sekvestar. Ipak je grof uspio 1922. godine prodati svoj posjed, a prodaju je potvrdio i ministar za agrarnu reformu Hinko Krizman.¹⁷¹ Tvrdnja da su paleži na Festetićevom imanju bile naručene su nategnute jer se Samuel Festetić „kao mađarski plemić odnosio [se] prema lokalnom stanovništvu bahato i neprijazno (...)“, da bi se odnosi dodatno zategnuli za vrijeme Prvog svjetskog rata „kada je zavladała velika bijeda, i kada susvakodnevno stizale vijesti o ranjenim ili palim vojnicima Zagorcima na raznim frontovima (...)“¹⁷² Posjedi obitelji Erdödy su također bili poprilično pogođeni agrarnom reformom. Kao rusinska obitelj koja se mađarizirala, a potom pohrvatila, spadala je u kategoriju politički nepodobnih. Iz tih razloga su se do 1925. odselili iz Hrvatske i odlučili prodati svoje posjede. Za grad Varaždin trebali su dobiti obeštećenje od 650 000 dinara, ali je ona davana u obveznicama i na vrlo dug rok. Majure Jakopovec i Zamlaku kupili su lokalni seljaci, dok se dvorac u Novom Marofu pretvorio u bolnicu. Posjedi i dvorac u Jastrebarskom su po smrti Stjepan Erdödy kupljeni od strane zagrebačkog veletrgovca Ehrlmanna, ali je on bio pogođen gospodarskom krizom pa je dvorac mijenjao vlasnike da bi za vrijeme Drugog svjetskog rata bio dječji logor.¹⁷³ Pavao Rauch, koji je bio dvorski čovjek, „uživao“ je isti tretman: u studenom 1918. bio je

¹⁷⁰ Šimončić- Bobetko, Zdenka, *Agrarna reforma na području Hrvatskog Zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju* u: Povijesni prilozi, sv. 7, br. 1, 31-76 (str. 34/35)

¹⁷¹ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 270-273.

¹⁷² Kolar- Dimitrijević, Mira, *Kako je mađarska velikaška obitelj Festetić izgubila svoje posjede u Hrvatskoj poslije Prvog svjetskog rata*, u: Podravina, sv. 21, br. 42, 109-154 (str.112/113)

¹⁷³ Šimončić- Bobetko, Zdenka, Sv. 2, str. 261-264.

zatvoren zbog svoje političke pripadnosti te su mu se posjedi našli na meti agrarne reforme. On je stvar preduhitrio te prepisao svoj veleposjed na kćer Elizabetu i njenog muža dr. Vuka pl. Vučetića te se preselio u Crikvenicu. I tamo mu je oduzet voćnjak, a od posjeda Martijanec ekpropriano je 336 jutara, a fakultativno otkupljeno od strane seljaka 921 jutro (od ukupno 2077 jutara). 1932. oduzet je i lokalni mlin unatoč poprilično urednom imanju kako prenosi Alfons Hribar u svom referatu. Zanimljivo je da se agrarna reforma provodila puno blaže na posjedu Gejze Raucha koji je bio pristaša Hrvatsko-srpske koalicije. Tako je s njegovog posjeda u Lužnici ekspropirano samo 755 k.j. i 782 kv. hv. od ukupno 5 438 k.j. i 150 kv. hv.¹⁷⁴ Iz navedenoga je vidljivo da se agrarna reforma nije svugdje provodila jednoliko, štoviše, oni koji su bili u naklonosti režima mogli su cijelu stvar preživjeti s minimalno gubitaka. Zanimljivo je da je politička pripadnost bila faktor i kod njemačkih i austrijskih obitelji koje su po odrednicama mirovnih ugovora neupitno mogle biti na meti agrarne reforme. Činjenica da su neki veleposjednici prodali svoje posjede čim se pokazala prilika svjedoči njihovom sve slabijem imovinskom statusu, a to pak svjedoči propadanju plemstva općenito između dva rata.

¹⁷⁴ Ibid, str. 401-410.

Zaključak

Agrarna reforma bila je važna tema za novonastalu Kraljevinu SHS – služila je kao političko i ekonomsko sredstvo. Privatnim poljodjalcima, kojih je u Kraljevstvu bilo preko 80%, nudila je mogućnost stjecanja zemlje i samim time osnovnih životnih namirnica, pa možda i viška, s kojim bi se postigla neka zarada. Za vladajuće je pak agrarna reforma nudila velike mogućnosti za opstankom na vlasti, ali i neke privatne dobiti u obliku korupcije. Da je agrarna reforma bila plodno tlo za mnoge špekulacije svjedoči i činjenica njenog odugovlačenja, naime, do donošenja zakona o *Likvidaciji agrarne reforme* prošlo je dobrih 12 godina, a i njegovnim donošenjem situacija na posjedima nije bila riješena – kao što smo vidjeli, agrarni interesenti su zemlju dobivali i do 1935. Isto tako, stanje dobivenih posjeda je nerijetko bilo gore jednom kad bi prešlo u najam/vlasništvo agrarnih interesanata, pa su tako, nekoć velika postranstva obradivih površina bila zapuštena i neobrađena, čime je nanesena velika šteta poljoprivredi. No, najvrjednije površine zahvaćene agrarnom reformom bile su šume – Kraljevina SHS/Jugoslavija bila je među vodećim izvoznicama neobrađene drvene građe, a njena velika šumska prostranstva su joj to omogućavala. Kada se tome pridodaju privatne šume kojima su vlasnici bili pripadnici stranih, ali i domaćih, plemićkih obitelji, koji su se našli na udaru agrarne reforme, površina za eksploataciju se skoro udvostručila. Upravo su se tako na udaru agrarne reforme našli i posjedi obitelji Thurn Taxis, bogate obitelji iz Regensburga koja je svoje bogatstvo akumulirala stoljećima posjedovajući razgranatu mrežu pošte još od 14. stoljeća. Knez Albert, 8. princ od kuće Thurn Taxis, bio je najveći privatni zemljoposjednik u Jugoslaviji, a u njegovu vlasništvu bila su velika šumska prostranstva koja su se prostirala preko 8 kotara. Pridoda li se tome da se radi o neprijateljskoj dinastiji, za čiju su eksproprijaciju sve zemlje- pobjednice u ratu dobile pravo mirovnim ugovorima, sam se od sebe nameće interes države za tim posjedima. Tako je i bilo, sekvestar je na kneževu imovinu postavljen ubrzo po završetku rata te se započelo sa eksploatacijom kneževe šume. No, knez se odlučio boriti protiv toga i, koliko- toliko osujetiti Kraljevstvo u oduzimanju njegove zemlje. Knez je na tome radio cijelo međuraće, a neke njegove metode mogu se pročitati na stranicama ovoga rada. Pokušao je sve - od iznajmljivanja svojih posjeda trećoj strani, pridobivanja austrijskog državljanstva, potplaćivanja raznih niskih, ali i najviših državnih službenika pa do tužbe protiv Kraljestva na međunarodnom sudu. Tek je posljednja instanca urodila plodom, ali, moglo bi se sporiti prekasno. Bilo kako bilo, kneževe

metodesu osvijetlile donekle kako je Kraljevstvu SHS, a kasnije Jugoslaviji, društvo funkcioniralo. Dapače, da nije vladala velika stopa korupcije knez možda i ne bi posegnuo za već navedenim metodama. Tako je afera Thurn Taxis skoro pa najbolje opisana u jednom članku *Jutarnjeg lista*:

„(...) Danas se u svim krugovima, koji su jako zauzeti razmatranjem čitave ove afere, usadilo uvjerenje, da je u ovu aferu upletena čitava samostalno-demokratska stranka. Ne radi se tu o nekoj ličnoj koristi pojedinca, nego o općoj koristi stranke, koja se po mišljenju ovdašnjih političkih i privrednih krugova nalazi u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji, a tu se htjelo spasiti riješenjem jednog ovakvog pitanja onako, kako je na strani dra. Lukinića stajao baš Danilo Dimović, koji stoji na čelu konzorcija samostalno-demokratske štampe. Korist, koji bi pojedinci vukli iz ovog Lukinićevog rješenja sastojala bi se u tome, što bi se reparacijom ekonomskog stanja stranke poboljšala ujedno i situacija vodećih političkih ljudi, koji bi imali koristi u tome, da ostaju na čelu stranke i da sjedeći na ministarskim mjestima pobiru sve one koristi, koje im politika može da pruži. Sama se afera Thurn – Taxis smatra zbog toga više kao jedna politička nego privatna afera. Zbog nje imat će vjerojatno da odgovara jedna čitava stranka i rasvijetlit će se jedna strana naše današnje politike, koja apelirajući uvijek na dobro države dokazuje, da je njoj samo do vlasti i stranačkih interesa. Afera Thurn Taxis zahvatila je danas takav mah u državi i u samom Beogradu, da se zbog nje čitava vlada umjesto PP-vlada krsti danas TT-vlada, i to tim više što se uvjerava, da je u nju upleteno i nekoliko lica iz radikalne stranke (...).“¹⁷⁵

Tvrditi da je cijela država bila korumpirana bilo bi netočno. Tome svjedoči podatak da su od 4 ministra koja su se, nesumnjivo, mogla okoristiti dizanjem sekvestra sa kneževih imovine, njih tri odlučila ne dići sekvestar. No mnoge afere, od kojih su samo neke navedene na stranicama ovog rada, svjedoče da je ipak bila visoka stopa korupcije. To je dakako i vidljivo u antikorupcijskoj legislativi koja se uvelike razvijala u razdoblju između dva rata. Knez je tu visoku stopu korupcije iskoristio, ali se njome nije pretjerano okoristio. Dapače, kneževi pokušaji da zadrži kontrolu nad svojim posjedima sigurno su ga koštali poprilične iznose, a pridodaju li se tome i troškovi života na visokoj nozi pa i održavanje posjeda koji su se nalazili po cijeloj središnjoj Europi, ne čudi podatak da se knez neke imovine, pogotovo one trošne, i htio riješiti. Tako je bilo

¹⁷⁵ *Jutarnji list*, Zagreb, br. 4706, 11. 3. 1925. “Afera Turn-Taxis – afera je samostalno-demokratske stranke”

sa gradom Ozljem koji je, aktivnom borbom članova družbe Braće Hrvatskog Zmaja, ali i dobrom voljom samog kneza, upravo prešao u njihovo vlasništvo. Na kraju se može postaviti pitanje od kolike je važnosti ova tema u današnje vrijeme? Odgovor na to pitanje bi mogao iznenaditi. Naime, u svibnju 2015. godine, trenutna predstavica kneževske kuće Thurn Taxis, Gloria, i njen sin Albert, zatražili su povrat svojih posjeda u Hrvatskoj. Radi se o površini od čak 29 000 hektara šuma i zemljišta na koje kneževska kuća poliježe prava¹⁷⁶. Koja će biti sudbina tih posjeda u moderno vrijeme predstoji vidjeti, ali se nesumnjivo radi o vrijednim prostranstvima. Tema stranaca koji posjeduju nekretnine ili zemljišta u Hrvatskoj je, izgleda, vječna.

¹⁷⁶ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/odvjetnici-vec-pripremaju-zahtjev-njemacka-princeza-zeli-povrat-posjeda-u-hrvatskoj-evo-sto-sve-trazi...-391243>

Literatura

Knjige:

Banac, Ivo (1988) *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*, Zagreb: Globus.

Bićanić, Rudolf (1940) *Agrarna prenapučenost*, Zagreb: Gospodarska sloga.

Bićanić, Rudolf (1938) *Ekonomski podloga hrvatskog pitanja*, Split: Hrvatska narodna tiskara
Stjepan Vidović.

Bićanić, Rudolf (1936-1940) *Kako živi narod (Život u pasivnim krajevima)*, Zagreb:
“Tipografija” d.d. (reprint)

Biondich, Mark (2000) *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilisation*, Toronto: University of Toronto Press.

Buratović, Aleksandra i Korać, Srđan (2006) *Korupcija i razvoj moderne srpske države*. Institut
za kriminološka i sociološka istraživanja.

Erić, Milivoje (1958) *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918 – 1941. godine*. Sarajevo: “Veselin
Masleša”.

Fuis, Franjo Martin (2011) *Putopisne reportaže: biciklom kroz Hrvatsko zagorje, Prigorje,
Podravinu i Slavoniju*, Virovitica: Ogranak Matice hrvatske.

Globačnik, Matko (2018), *Hrvatska socijaldemokracija u Prvom svjetskom ratu. U procjepu
između marksističkih načela i politike Centralnih sila*, Zagreb: Srednja Europa.

Kolar-Dimitrijević, Mira (2008) *Dr. Đuro Basariček: socijalno i političko djelovanje*, Zagreb:
Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Zavod za socijalni rad.

Kulundžić, Zvonimir (1968) *Politika i korupcija u Kraljevskoj Jugoslaviji*, Zagreb: Stvarnost.

Lenac, Zdenko (1925) *Afera Thurn- Taxis, Historijsko – politički stručni prikaz*, Ogulin: Tiskara
J. Pinter.

Leček, Suzana (2003) *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatski institut za
povijest.

Lukić, Zorislav i Petrić, Hrvoje (2015) *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb: Matica hrvatska, Povijesno društvo Križevci, Zaklada braće Radić.

Malović, Gojko (2006) *Ustanove agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije 1919.-1929.*, Beograd: AJ-96.

Matković, Hrvoje (1999) *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić

Matković, Hrvoje (2003) *Povijest Jugoslavije (1918-1991-2003)*, Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić

Matković, Hrvoje (1972) *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do Šestojanuarske diktature*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest.

Mirković, Mijo (1940) *Agrarna politika*, Beograd: Izdavačko prosetna zadruga S.O.J.

Strohal, Rudolf (1906) *Grad Karlovac opisan i orisan*, Karlovac: Tisak M. Fogine.

Stipetić, Vladimir (2012) *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820.-2005.)*, Zagreb: HAZU.

Šafar Josip (1981), *Gorski kotar*, Delnice.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1997) *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, 1918.-1941., Svezak I*, Zagreb: AGM.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (2000) *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj, 1918.-1941., Svezak II*, Zagreb: AGM.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (2004) *Industrija Hrvatske 1918.-1941. godine*, Zagreb: AGM.

Volner, Hrvoje (2019) *Od industrijalca do kažnjenika. "Guttman" i "Našička" u industrijalizaciji Slavonije*, Zagreb: Srednja Europa.

Vrbošić, Josip (1996) *Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata*, Pravni fakultet, Osijek.

Članci:

Bogdanović, Petar (2013) *Kategorije Zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju*, Podravina 12 (23), 96-108.

Buchenau, Klaus (2013) *Korruption im Ersten Yugoslawien (1918-1941.) Eine Skizze zum Diskurs und Praxis*. Sudöst-Forschungen (72) 98-132.

Buchenau, Klaus (2018) *What is Justice? Complaints about Courts in Interwar Yugoslavia*. Sudöst-Forschungen (77) 121-136.

Fiederer, Fabian (2018) *Umbruchszeiten am Hof der Fürsten von Thurn und Taxis: Das Tagebuch des fürstlichen Archivars Rudolf Freytag aus den Jahren 1918 bis 1920*. VHVO (158) 203-211.

Frančišković, Stjepan (1927), *Šume i šumarstvo vlastelinstva Thurn Taxis u zapadnoj Hrvatskoj*, Šumarski list (51) 409-427.

Kolar-Dimitrijević, Mira (1992) *Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga (1907.-1925.)*, Povijesni prilozi (11) 253-289.

Kolar-Dimitrijević, Mira (2022) *Kako je mađarska velikaška obitelj Festetić izgubila svoje posjede u hrvatskoj poslije Prvog svjetskog rata*, Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja 21 (42) 109-154.

Jergovski, Jasmina (2007) *Sakralna baština župe Sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču*, Croatica Christiana Periodica 31 (59) 105-142.

Lecić, Miloš (2021) *The Evolution of Anti-Corruption Legislation in Interwar Yugoslavia (1918-1941)*. Tokovi istorije (3) 37-70.

Leček, Suzana (1996) *Organizacija i oblici djelovanja "Seljačke sloge" (1925.-29.)*, Časopis za suvremenu povijest 28 (3), 357-377.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1988) *Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja, Međimurja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918-1941)*, Povijesni prilozi 7 (7), 31-76.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1976) *Drvena industrija Hrvatske u gospodarskoj krizi 1930-1934. godine*, Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 8 (1), 167-275.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1984) *Ekonomске i posjedovne prilike čabarskog područja i provođenje agrarne reforme između dva rata (1918.-1941.)*, Časopis za suvremenu povijest (16) 53-73.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1993) *Izvlaštenje veleposjedničkih šuma u Hrvatskoj 1919.-1941.*, Časopis za suvremenu povijest (25) 225-243.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1990) *Kolonizacija u Hrvatskoj 1919-1941. godine*, Povijesni prilozi 9 (1), 85-164.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1992) *Motrišta političkih stranaka u Hrvatskoj o agrarnom pitanju (1918.-1931.)*, Časopis za suvremenu povijest 24 (3), 129-147.

Šimončić- Bobetko, Zdenka (1992) *Strukturne promjene zemljišnih gospodarstava sisačkog područja 1918.-1941.*, Povijesni prilozi (11) 291-316.

Thompson, Sarahelen (1993) *Agrarian Reforms in Eastern Europe Following World War I: Motives and Outcomes*, American Journal of Agricultural Economies (75) 840-844.

Toivo U. Raun (1991) *The Petseri Region of the Republic of Estonia*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas (39) 514-532.

Izvori

a) Arhivska građa:

HDA – 127 – Ministarstvo za agrarnu reformu, kutija 167.

HDA – 146 – Savska banovina. Poljoprivredno odjeljenje, kutija 456.

HDA – 635 – Družba Braće Hrvatskog Zmaja; kutije 33, 56 i 135

HDA – 757 – Obitelj Plavšić; kutije 18,19 i 20

b) Novinska građa:

Hrvatska straža: svibanj 1933.

Jutarnji list: ožujak 1925.

Narodne Novosti, siječanj, svibanj 1919.; ožujak, prosinac 1925.

Die Sammler Lupe, lipanj 1952.

c) Internetski izvori:

Vidovdanski ustav: arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/lekiskon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/vidovdanski_ustav.html (pristupljeno 17.07.2023.)

Mirovni ugovor iz Versaillesa: net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa//versa9.html (15.07.2023.)

Mirovni ugovor iz St. Germaina: dipublico.org/100758/treaty-of-st-germain-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-austria/ (pristupljeno 15.07.2023.)

Sažetak:

Obitelj Thurn Taxis, njemačko- talijanska obitelj koja se obogatila razgranatom poštanskom mrežom uspostavljenom još u srednjem vijeku bila je najveći privatni veleposjednik u Kraljevini SHS, kasnije Jugoslaviji. Nakon Prvog svjetskog rata velika većina privatnih posjeda našla se na meti agrarne reforme pa tako i posjedi obitelji Thurn i Taxis. Tadašnja glava obitelji, Albert Maria Lamoral Thurn i Taxis, nije htio svoje bogate posjede predati bez borbe. Naime, u njegovom posjedu nalazilo se golemo prostranstvo šumske površine, a drvna industrija bila je jedna od najunosnijih u tadašnjoj Jugoslaviji. U toj borbi knez Thurn- Taxis koristio se različitim sredstvima te, između ostalog, iskoristio koruptivni element kojeg je u Kraljevini Jugoslaviji bilo na odmet. Slijedom toga, u ovom radu će se prezentirati ekonomska povijest tadašnje Kraljevine, akumulirani posjedi obitelji Thurn i Taxis te sudbina nekih od tih posjeda za vrijeme agrarne reforme. Veliki se naglasak stavlja upravo na metode kojima se knez Albert poslužio, ali i na koruptivni element Kraljevstva bez kojeg knez u svojoj borbi vrlo vjerojatno ne bi ni uspio.

Abstract:

Thurn Taxis family, a German- Italian family that accumulated large amount of wealth thanks to the vast post network established in the Middle ages, was one of the largest private estate owners in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, or what was later Kingdom of Yugoslavia. After the First World War the Thurn Taxis estates, as well as most of the other private estates, were the target of the agrarian reform. Fürst Albert Lamoral Maria Thurn Taxis, head of the family at the time, didn't want to give his estates without a fight. His estates encompassed a large amount of forests and the wood industry was one of the most lucrative ones in Yugoslavia. In his fight, Fürst Albert Thurn Taxis used a wide array of tactics, namely the corruptive element of Yugoslavija which at the time was abundant. This paper will present the economic history of Kingdom of SHS/Yugoslavia, accumulated estates of the Thurn Taxis family as well as their fate during the agrarian reform. Big emphasis is put on the methods which the Prince used as well as the corruption in Kingdom of Yugoslavia because the Princes' fight would probably have been for nothing without it.